

146405

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
(KELAM BİLİM DALI)

İSLAM KELAMINDA BİD'AT KAVRAMI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

146405

HAZIRLAYAN

Yasin DOĞRU

DANIŞMAN

Doç. Dr. Temel YEŞİLYURT

ELAZIĞ-2004

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
(KELAM BİLİM DALI)

İSLAM KELAMINDA BİD'AT KAVRAMI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bu tez ....../...../2004 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman
Doç. Dr. Temel YESİLYURT
DEK

Üye
Doç. Dr. Erkan YAR
Kelam Anabilim Dalı

Üye
Yrd. Doç. Dr. Sami KILI

ÖZET

Yüksek Lisans

İSLAM KELAMINDA BİD'AT KAVRAMI

Yasin DOĞRU

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

2004, Sayfa: IX + 91

Bid'at konusu, kavramın manasındaki genişlik ve muhtevastaki zenginlikten dolayı, İslami ilimlerin her dalında, ilgisi itibariyle az veya çok mutlaka konu edinilmiştir. Kaynaklar incelendiği zaman bid'at kavramının, Hz. Peygamber dönemi İslam anlayışını, sonraki devirlerde ortaya çıkan muhalif düşünce ve inançlara karşı savunma aracı olarak kullanıldığı görülür. Yani bid'at kavramı Kur'an ve Sünnete uymayan bir inanışın, bir düşüncenin veya bir amelin "uygunsuzluk ve makbul olmayışlık" özelliğini belirten bir ölçü olmuştur. İslam'ın insanlığa sunmuş olduğu belli ölçü ve çerçevelerde düşünce ve ifade hürriyeti neticesinde ortaya çıkan Mutezile, Hariciler, Şia vb. fırkaların Ehl-i Sünnetle olan ihtilafları, fikri ve zihni bir söylemi ifade etmektedir. Bu ekollerin Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin kapsamında düşünülmesi gerekir. Ehl-i Sünnet dairesini bu kadar geniş tutulmakla birlikte, Kur'an ve Sünnetin belirlemiş olduğu nassın muhtevasına açık bir şekilde karşı olan, bu ölçülere ters düşen görüşleri de Ehl-i bid'at saymak lazımdır. Çünkü o takdirde Ehl-i bid'at tabiriyle kastedilen mana zihinlerde daha doğru ve daha parlak bir şekilde belirecektir. Dolayısıyla İslam'ın belirlediği ve tavsiye ettiği ümmet birliği bu sayede Ehl-i Sünnet çatısı altında gerçekleşebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bid'at, Fırka, Kelam, Mezhep, Kelam Tarihi

SUMMARY

Yüksek Lisans

İSLAM KELAMINDA BİD'AT KAVRAMI

Yasin DOĞRU

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

2004, Sayfa: IX + 91

The notion of innovation (Bid'at) caused a discussion subject in Islamic sciences because of the richness it has. This notion has been used as a defence means against the opposition ideas appeared after the period of the prophet. The freedom idea the Islam offered has caused the division's coming out such as Mutezile, Havaric and Shia.

Those who share common ideas have accused each other as innovators in Islamic religion. Where as all the ideas which are not opposed Islamic sources should be evaluated in Islam the Sunnis. The unity that Islam accepts will be realized through Islam the Sunnis.

Key Words: Heresy (Innovation), Islamic Sects, Theology, The History of Theology,

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
SUMMARY.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	VII
ÖNSÖZ.....	VIII

GİRİŞ BİRİNCİ BÖLÜM

A. BİD'AT'IN TANIMI	16
1. Sözlük Anlamı	16
2. İstılah Anlamı.....	22
3. Bid'at Sünnet Münasebeti	28
B. BİD'ATIN KISIMLARI	31
1. Hasene ve Seyyie Cihetinden Bid'atlar:	34
2. Hakikat ve İzafet Cihetinden Bid'atlar:.....	39
3. Adetler ve İbadetler Cihetinden Bid'atlar	40
4. Hüda ve Dâlle Cihetinden:.....	42
C. İSLAMİ İLİMLERDE BİD'AT KAVRAMI	42
1. Fıkıh İlminde Bid'at.....	43
2. Hadis İlminde Bid'at.....	46

İKİNCİ BÖLÜM KELAM İLMİNDE BİD'AT KAVRAMI

A. FIRKA/FİKİR EKOLLERİ KAVRAMI	49
1. Fırkanın Tanımı	49
2. Fırkaların Oluşum Süreci ve Sebepleri.....	51
B. İtikadi İslam Fırkaları	56
1. 73 Fırka Hadislerinin Tespit/Tahlili	57
2. İtikadi İslam Fırkaları	61
C. Zihinsel Bir Ayrım Olarak Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Bid'at Adlandırmaları	64
1. Ehl-i Sünnet Kavramı	65
2. Ehl-i Bid'at Kavramı.....	76
D. Konunun İman-Küfür Boyutu ve Sunnî Bid'at Adlandırmalarının Tarihsel ve Teolojik İmkânı	80

SONUÇ.....	82
BİBLİYOGRAFYA.....	87
ÖZGEÇMİŞ.....	94

KISALTMALAR

- a.g.e. : adı geçen eser
a.g.mad. : adı geçen madde
a.g.mak. : adı geçen makale
Ank. : Ankara
A.Ü.İ.F. : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
A.Ü.B. : Ankara Üniversitesi Basımevi
as : aleyhisselam
bkz. : bakınız
DİA. : Diyanet İslam Ansiklopedisi
EKEV. : Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
H. : Hicri
Hz. : Hazret-i
İBBKİDBY: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire
Başkanlığı Yay.
İ.Ü. : İstanbul Üniversitesi
İFAV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
İsl. Ans. : İslâm Ansiklopedisi
İst. : İstanbul
Matb. : Matbaası
ra. : radyallahu anh
s. : sayfa
sav : sallallahu aleyhi ve sellem
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
Terc : Tercüme eden
trs : tarihsiz
vs. : ve saire
yay : yayınları
yrs : yersiz

ÖNSÖZ

XXI

~~XIX~~. yüzyıl başlangıcında bulunduğumuz şu zamanda İslam dünyasına bakacak olursak Müslümanların siyasi durumu hiç de küçümsenmeyecek derecede ayrılık ve çekişmeler içersinde olduğunu görürüz. Araştırmamızda Kelam ilmi açısından “Bid’at” kavramını işlerken bu kavramla direkt alakalıolan iki husus üzerinde duracağız. Birincisi Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat diye anılan mezhep; İslam dairesinde vücut bulmuş olan mezheplerin en büyüğü, taraftar ve mensupları en fazla olanıdır. Bu mezhebin hem doğuşu ve tarihi süreç içersindeki gelişmesi ve değişmesi, hem de bugünkü hali incelenmeye ve araştırılmaya değer bir husustur.

Bu araştırmamızda ele alacağımız diğer bir husus da İslam tarihinde, genellikle Ehl-i Sünnet dışında kalan itikadi mezhepler için kullanılan “ehl-i bid’at, mübtedia, ehl-i ehva’, firak-ı dalle, ehl-i dalal” gibi isimlerle anılmış olan guruplaşmalardır. Nitekim bunlar arasındaki fikir farklılıkları zamanla öylesine derinleşmiştir ki, bir gurup kendini kurtuluştaki olan firka olarak telakki ederken karşı görüşte olanları bid’atte olmakla suçlamış ve bu yolu tutanları İslam camiasının dışına itmışler, bu durumu tekfire kadar vardırırmışlardır. Ele almaya çalıştığımız bu guruplaşmaların kendi içersindeki alt bölünmelerini de sayacak olursak o takdirde karşılaşıcağımız manzara Müslümanların kolayca un-ufak edilebilecek derecede ayrılığa ve çekişmelere düştüklerine, kendi dışındakileri batıl ve bid’at ehli olmakla suçladıklarına şahit oluruz. Bu durumun, Kur’an-ı Kerim ve Sünnetin temel prensiplerini kavramış her Müslüman’ı derinden sarsmaması imkansızdır.

Bid’atler ve firkalaşmalar konusu, sadece kelam ve mezhepler tarihi ilminin gelişimini öğrenme bakımından değil, aynı zamanda İslam medeniyetine tam bir vukuf için de dopdolu ve en zengin sahalardan biridir. Mesele, esaslı bir şekilde tetkik edilmiş değildir; ne de bu tezde halledilecektir. Bu tezin gayesi, daha birçok titiz araştırmalar isteyen bir konunun vuzuha kavuşmasında, yeni ve mütevazı bir katkıda bulunmaktan başka bir şey değildir.

Bu araştırmamızda varılacak olan sonuçlar, bize bazı müşküllerimizi halledebilme hususunda bir hayli kolaylıklar sağlayacağı kanaatindeyiz. Fakat ananevi Sünni telakkisine olan sıkı bağıllık bir taraftan bu çeşit araştırmaların yapılmasını zorlaştırırken, öbür taraftan varılan sonuçların sağlıklı bir biçimde değerlendirilmesini ve kabulünü adeta imkansız kılmaktadır. Fakat bu mukavemetin zamanla kırılacağı ve en azından bu şekilde düşünen ve bu konuda araştırma yapanlar üzerindeki baskısının azalacağı muhakkaktır.

Araştırmamızı yaparken bu konudaki müracaat kaynağımız, Kur'an-ı Kerim ve Sünnetin konuyla ilgili nasları olmuştur. Tabiatıyla bu nasların değerlendirilişinde değişik İslâm âlimlerinin görüşlerine yer verirken bazen de kendi görüş ve yorumlarımızı da katmaya gayret ettik. Kaynakların konuya bakışını tarafgirliğe girmeden ilmî zihiyet çerçevesinde olabildiğince objektif bir şekilde incelemeye çalıştık.

Araştırmamız, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında; konunun daha iyi anlaşılmasına ışık tutacağına inandığımız bid'at kavramının doğuşuna ve İslam'daki ilk bid'atin menşesine temas etmeyi uygun bulduk. Araştırmamızın ilk bölümünde ise; bid'atın tanımı, kısımları ve İslami ilimlerde nasıl işlendiğini ele almaya çalıştık. Araştırmamızın ikinci bölümünde ise; fırka kavramını ve bu bağlamda Ehl-i Sünnet ve Ehl-i bid'at kavramlarını inceleyerek bu bölümü, ayırımın iman-küfür boyutunu tartışarak tamamladık. Araştırmamızın sonunda da, bize içinde bulunduğumuz bazı sıkıntılarımızı aşmamıza yardımcı olacağına inandığımız değerlendirmelerle tamamladık.

Bu araştırmamızı yaparken takip edilecek metot, prensip ve kaynaklara ulaşma bakımından yardımını esirgemeyen ve kıymetli mesailerini ayıran saygıdeğer hocam Doç. Dr. Temel YEŞİLYURT'a ve tezin hazırlanmasında yardımcı olan tüm hoca ve arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Elazığ/2004

Yasin DOĞRU

01119110

GİRİŞ

Bütün zamanların en faziletlisi olan “asr-ı saadet”, bid'atlar fikrinin, tertip edildiği devirdir.¹ Bid'at kavramı, bu asırda Müslümanların gündemine girmiş ve değişikliklerle birlikte günümüze kadar gelmiştir.² Bu kavramı tartışmadan önce, İslam'ın yayılmaya başladığı ilk dönemin sosyo-kültürel yapısından ve yeni dinin söz konusu ortamla ilişkisinden söz etmek istiyoruz.

İslam Peygamberi Hz. Peygamber (sav) aralarında çeşitli dinlerin ve fikirlerin, şirk ve putperestlerin mevcut olduğu bir topluluğa peygamber olarak gönderilmiştir. Bu devir Arabistan yarımadasında putperestlik, Mecusilik, Mazdekilik gibi sapık inanç şekillerinden Yahudilik ve Hıristiyanlığa kadar birçok dine bağlı insanlar yaşıyordu. Yani çok çeşitli, karışık ve çelişkilerle dolu bir itikadi anlayış hakimdi. İşte İslamiyet, böyle bir inanç yapısına sahip bulunan Arap yarımadası halkına “tevhid inancı” (bir Allah'ın varlığı inancı)na getirdi. Ayrıca İslam dini Kur'an'dan kaynaklanan ve Hz. Peygamber (sav)'in sünnetiyle şekillenen ve uygulama alanına intikal eden inanç esasları ve yeni hayat düzenleri, cahliye Araplarının “değer ölçülerini” hayat felsefelerini, içtimai ve ahlaki yapılarını kökünden alt üst etmekle kalmıyor, onların fikir ve davranış serbestliği içersinde inançlı, ahlaklı ve bağımsız bir şahsiyet, bilgili ve salih amel işleyen kimseler olmalarını da temel ilke olarak benimsiyordu. İşte İslamiyet'in getirdiği bu yeni düşünce ve yaşama şekli, fikir ve vicdan hürriyetinin hakim olduğu Müslüman cemaat içinde iman ve hayat meseleleriyle alakalı bir takım görüşlerin üzerinde, farklı düşüncelerin ortaya atılmasına ve hatta tartışmaların yapılmasına imkan tanıdı. Ancak inanç, ibadet, ahlak, iktisat vb. konularda, İslam'ın ilk yıllarında, Müslümanlar tarafından sorulan sorular, istenilen açıklamalar, bizzat Hz. Peygamber (sav) tarafından, Kur'an'ın ayetlerinin işaret ettiği istikamette, tatmin edici bir şekilde

¹ Talbi, Muhammed, “Bid'atlar”, (Çev. Mehmet Şimşek), AÜİFD., Ankara 1978, XXIII, s. 445.

² Yüce, Abdulhakim, Bid'at Kavramının Doğduğu Ortam, YÜİFD., yıl 2, sayı 2, Aralık 1998, s. 91.

cevaplandırılmış, dolayısıyla Müslüman toplum bünyesinde bölünmelere sebep olabilecek farklı fikirlerin ortaya çıkmasına; müminleri tefrikaya düşürecek tartışmaların yapılmasına fırsat ve imkan vermemiştir. Neticede İslam ümmeti birliğini muhafaza etmiştir. Halbuki Hz. Peygamber (sav)'e sorulan sorular arasında muhkem ve müteşabih ayetlerin anlamları ile ameli, içtimai ve fikri hayatla alakalı olup daha sonraki dönemlerde Müslümanların üzerinde münakaşa edip çeşitli fırkalara ayrılmalarına sebep olanlar da vardı.³

Ne var ki, Hz. Peygamber (sav)'in vefat etmesiyle birlikte Müslümanlar arasında siyaset sahasında şiddetli tartışmalar, zümreleşme hareketleri görüldüğü gibi, sonraki yıllarda “kader”, “büyük günah” sahibinin durumu ve İslam inançları arasına sokulmak istenilen bid'at ve hurafeler gibi bazı itikadi ve ameli meseleler hakkında da farklı fikirler ortaya çıkmıştır. III. Halife Hz. Osman'ın öldürülmesi, IV. Halife Hz. Ali zamanında Müslümanların Cemel, Sıffin ve Nehrevan savaşlarında birbirlerinin kanını dökmesi ve benzeri müessif hadiseler beraberinde, itikadi ve fıkhi yönden çözümlenmesi gereken bir çok problem getirdi. Öldürme ve ölme fiillerinin, ilahi kaza ve kader, insanın fiilleri ve iman-küfür çizgisi yönlerinden değerlendirilip açıklanması, Allah (cc.)'ın sıfatlarıyla ilgili yorumlar yapılması; “halife” veya “imam” tayininin Kur'an ve Sünnete dayandırılması Müslüman cemaat bünyesinde itikadi, siyasi ve fıkhi çeşitli mezheplerin doğmasına, dolayısıyla Müslümanların bölünmesine neden olmuştur.⁴

Mezhepler tarihi sahasında eser yazan Şehristani, yaratıklar içinde ilk defa şüpheye düşüp ihtilaf çıkaranın şeytan olduğunu zikreder. Onun şüphesinin kaynağı olarak

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ

³ Hizmetli, Sabri, “On Soruda Ehl-i Sünnet Soruşturması”, Ehl-i Sünnet Tetkikleri Dergisi, Eksen Yay., İst. 1989, s. 66.

⁴ En-Nesefî, Ebu'l-Muin, Tabsiratu'l-Edile fi Usuli'd-Din, Şam, 1993, II, s. 888-891; Hizmetli, “On Soruda Ehl-i Sünnet Soruşturması”, s. 67.

*“Bir zaman biz meleklere: Âdem'e secde edin! demiştik. Onlar hemen secde ettiler; yalnız İblis hariç. O, diretti”.*⁵

İlahi nass karşısında kendi re'iyine başvurması, nefis ve hevasına uyarak emre muhalefet etmesi, Adem (as.)'in topraktan yaratılmasına mukabil kendi yaratılış maddesinin ateş olması sebebiyle gurura kapılmasıydı. Şehristani, tarih boyunca bütün insanlığın, içine düştüğü şüphelerin bu ilk şüpheden doğduğunu, hatta İslam dünyasındaki dalalet ve bid'at firkalarının bile şeytani zihniyetten neş'et ettiğini kaydederek ispata çalışır.⁶ Şehristani bid'at kavramının doğduğu ortamı tespit ederken zorlama bir ifade de bulunmaktadır. Nitekim Şehristani'nin bu düşüncesinde, şeytanın şüphesine temel olan onun aklını kullanmasıdır. Oysa ki, aklı kullanmayı bid'at kabul etmek, Adem (as.)'dan sonra gelen ve her aklını kullananı, farklı düşüncede bulunanları da bid'atla suçlamak manasına gelir.

İslam cemiyetinde ilk firkalaşmaya şahid olanlar, bid'at konusunda daha katı bir tavır takınmışlardır. Süfyan es-Sevri (H.110) şu katı hükmü ileri sürer: “Şeytan bid'atı masiyete tercih eder”. El-Eşecc buna şunu ekler: “çünkü ma'siyetten tevbe edilir, fakat bid'attan edilmez”⁷

Bid'at'ın menşei hakkında İslam bilginlerinin çoğu ilk bid'atın Haricilerin çıkışıyla başladığını ileri sürerlerken⁸ bazıları bunun, önceki devirlerde olduğunu, mesela; Hz. Osman (ra) dönemindeki fitne hareketleriyle, Abdullah b. Sebe'nin faaliyetleriyle ilgi kurmakta⁹, bir kısmı Hz. Peygamber dönemine¹⁰ dayandırmakta¹¹, bir kısmı da hicri birinci asrın sonunda felsefeyi

⁵ Bakara 2/34; A'raf 7/11; İsra 17/61; Kehf 18/50; Taha 20/116.

⁶ Şehristani, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim b. Ebi Bekr Ahmed, el-Milel ve'n-Nihal, Beyrut, trs. s. 215.

⁷ Şimşek, Bid'at ve Bid'at Ehli, s. 121.

⁸ Atıyye, İzzet Ali, el-Bid'a Tahdiduha ve Mevkifa'l-İslami Minha, Daru Kitabi'l-Arabi, Lübnan 1980, s.30-32.

⁹ Fıglalı, Ethem Ruhi, “Abdullah b. Sebe mad.” D.İ.A., İst., 1996, I, s. 133.

¹⁰ Nitekim bazı İslam alimlerine göre bid'at, geniş manası itibariyle Hz. Peygamber (sav)'in tebliğ ettiği dine (İslam'a) her türlü itiraz, baş kaldırı olarak algılandığında İslam'a yönelen ilk bid'at teşebbüsleri daha Hz. Peygamber döneminde ortaya çıkmıştır. Cabir b.

yüce dine karıştıran ve Hasan Basri'nin ders meclisinden ayrılan Mu'tezile mezhebinin kurucusu sayılan Vasıl bin Ata'ya¹² dayandırmaktadırlar.

Diğer bir kısmı da mesela, Endülüs alimlerinden Ebu Bekir Muhammed bin Velid et-Turtuşi (Ö.520/1126) bid'at kelimesini, ıstılah manasındaki muhtevayı dikkate alarak “tebdil ve tağyir yahut ziyade ve noksanlaştırma” ifadesinden hareketle geçmiş ümmetlerin işledikleri masiyetler olarak, Kur'an'da zikredilen bazı tutum ve davranışların (Yahudilerin Cumartesi yasağını istemeleri gibi), ziyade ve noksanlaştırmaların, tebdil ve tağyirin de bid'at olduğu kanaatiyle, konuyu Kitabu'l-Havadis ve'l-Bid'a isimli eserinde uzun uzun açıklamaktadır.¹³ Turtuşi'nin bakış açısından konu ele alınırsa şöyle anlaşılması gerekecektir: Hz. Adem (as.)'dan itibaren, bütün ilahi dinlerde sonradan meydana gelen ziyade ve noksanlıklar yani yapılan tahrifatlar, bid'at çevresinde mütalaa edilmektedir. Ancak bu anlayış, bid'at çeşitlerinden küfrü gerektiren bid'at nev'ine has bir anlayıştır.

Bid'atların ortaya çıkması ve yaşama şansı bulması çeşitli sebeplerle açıklanabilir. İslamiyet'in kısa sürede farklı sosyal ve kültürel yapılara sahip bulunan milletler arasında yayılması bu sebeplerin başında gelir. Sosyal ve kültürel yapıların bazı unsurları İslami bir kimliğe bürünerek yeni dönemde de varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ayrıca İslami esas ve hükümlerden bazılarının

---

Abdillah (as.) şöyle dedi: Resulullah (sa.) Huneyn'den döndüğü zaman Ci'rane mevkiinde iken kendisine Zu'l-Huveyris denilen bir kimse geldi, bu sırada Bilal'in elbisesinin eteğinde gümüş paralar olup, Resulullah'da bundan alıp insanlara veriyordu. O kimse, Ya Muhammed! Adaletli ol, dedi. Resulullah: Sana yazıklar olsun! Bende adaletli olmazsam artık kim adaletli olur? Ben adaletli olmazsam (sen adil olmayan bir insana tabii olduğun için) muhakkak eli boş kalmış ve ziyan etmişsindir” buyurdu. Bunun üzerine Ömer bin Hattab: Bana müsaade et ya Resullah! Şu münafığı öldüreyim” dedi. Resulullah: “İnsanların Muhammed sahabilerini öldürtüyor, demelerinden Allah'a sığınırım. Muhakkak bu şahıs ve bunun avanesi Kur'an'ı okurlar fakat okudukları Kur'an hançerelerine geçmez. Onlar, Kur'an'dan (dinden) okun, avdan delip geçtiği gibi çıkarlar” buyurdu. Müslim, Zekat, 142-144.

¹¹ Çelik, Ali, *Kavram ve Mahiyet Olarak Sünnet ve Bid'at*, Beyan Yay., İst. 1997, s.124.

¹² Çağlayan, Mehmet, *On Soruda Ehl-i Sünnet Soruşturması*, Ehl-i Sünnet Tetkikleri Dergisi, Eksen Yay., İst. 1989, s.50-51.

¹³ Bkz. Turtuşi, Ebu Bekir Muhammed b. Velid, *Kitabu'l-Havadis ve'l-Bid'a*, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 1990, s. 23-29.

yeni Müslümanlar tarafından yanlış anlaşılması veya eski kültür mirasının etkisiyle yanlış yorumlanması da bid'atların İslam'a girişine zemin hazırlamıştır. Yabancı kültür ve milletlerle olan sürekli temasların etkileşmeye yol açtığı, bunun sonucu olarak bazı yabancı inanışlar ve davranışların İslam toplumuna girdiği de bir gerçektir. Bu arada bir takım hurafelerin veya eski dini kalıntıların yeni dinin saflığını bozmak amacıyla kasten İslam'a sokulmak istenmesi de mümkündür. Bütün bunlara rağmen, aşırı muhafazakar ve bir anlamda tutucu sayılan bazı sünnet taraftarlarının endişeleri bir tarafa, İslam tarihi boyunca İslam dininin hem inanç, ibadet ve hukukla ilgili temel hükümlerinde, hem de ana ahlak kurallarında büyük bir çoğunlukla dinin ana sınırlarının dışına çıkılmamış ve İslam'ın "ana rengi"nin (sıbğatullah) değiştirilmemiş olduğunu söylemek mümkündür. İslam'a bağlılık iddiası taşıdıkları halde fikri sapıklıkları sebebiyle onun sınırları dışında kaldıkları kabul edilen gurupların (galiyye) tarih boyunca sadece yüzde bir civarında kalması da bu hususu desteklemektedir.¹⁴

İslam'a yönelen ilk bid'atın Haricilerin¹⁵ ortaya çıkışı¹⁶ olduğu bilinmektedir. Ancak bid'atin en geniş manası itibari ile Hz. Peygamberin tebliğ edip, kaide ve kurallarının va'z edildiği dine (İslam'a) karşı, her türlü itiraz olarak algılandığında, ilk bid'at teşebbüslerinin daha Hz. Peygamber döneminde ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir.¹⁷

Bu konuda iki örnek görelim: Cabir bin Abdillah (as.) şöyle dedi: Resulullah (sa.) Huneyn'den döndüğü zaman Ci'rane mevkiinde iken kendisine Zu'l-Huveyris denilen bir kimse geldi, bu sırada Bilal'in elbisesinin eteğinde gümüş paralar olup, Resulullah'da bundan alıp insanlara veriyordu. O kimse,

¹⁴ Yaran, Rahmi, "Bid'at mad." DİA., İst., 1996, VIII/130.

¹⁵ Hariciler: (37/675)'de Sıffin Savaşı sırasında ihtilafı gidermek için başvuru olan Tahkim Olayında (Lâ Hükme illallah) kaidelerini ileri sürerek ayrılan bir fırkadır. İlk çıkışları siyasi olmakla birlikte Ehl-i Sünnetten ayrı kendilerince gerek itikadi gerekse ameli görüşleri bulunmaktadır. Hariciler bu gün bazı körfez ülkeleriyle kuzey Afrika'da az sayıda bulunmaktadır. (Bkz. Fığlalı, "Haricilik mad.", X, s. 504.)

¹⁶ Atrye, el-Bid'a , s.30-32.

¹⁷ Çelik, Sünnet ve Bid'at, s.122-123.

Ya Muhammed! Adaletli ol, dedi. Resullullah: Sana yazıklar olsun! Ben de adaletli olmazsam artık kim adaletli olur? Ben adaletli olmazsam (sen adil olmayan bir insana tabii olduğun için) muhakkak eli boş kalmış ve ziyan etmişindir” buyurdu. Bunun üzerine Ömer b. Hattab: Bana müsaade et ya Resullah! Şu münafığı öldüreyim” dedi. Resullullah: “İnsanların Muhammed sahabilerini öldürtüyor, demelerinden Allah’a sığınırım. Muhakkak bu şahıs ve bunun avanesi Kur’an’ı okurlar fakat okudukları Kur’an hançerelerine geçmez. Onlar, Kur’an’dan okun, avdan delip geçtiği gibi çıkarlar” buyurdu.¹⁸ Böylece itiraz eden kişi Resullullah’a karşı itiraz kapısını açmaya ve O’na tam teslimiyet ve ittibaya karşı çıkmaya teşebbüs etti.¹⁹ Hadis şarihleri, bunların, “başsız yaşamak isteyen ve ümmetin içtimai dağınıklığını ihtiyar eden Hariciler olduğunu bildiriyorlar.²⁰

Yine Hz. Peygamber (sav)’e karşı bir başka itiraz, Ensardan bazıları tarafından gelmişti. Enes bin Malik şöyle nakleder:

“Allahu Teala, huneyn (630) harbinde Resulüne Feyy olarak verdiklerini Kureyş’ten bir takım kimselere yüzer deve vermeye başladığında Ensardan bazı kimseler: “Allahu Teala, Resulüne mağfiret etsin. O, Kureyş’e veriyor da bizleri bırakıyor. Halbuki kılıçlarımızdan hala Kureyşliler’in kanı damlamaktadır” dediler. Enes b. Malik devamla dedi ki: “Ensarın bu sözü Resullullah (as.)’a duyuruldu. Resullullah (as.) Ensara haber gönderip onları bir araya topladı. Resullullah (as.) onların yanına geldi ve: “Sizin tarafınızdan söylenmiş olup bana ulaşan bu söz nedir?” dedi. Ensarın anlayışlı olanları: “Ya Resullullah, bizim görüş-rey sahibi olanlarımız hiçbir şey söylememişlerdir, dediler. Yalnız yaşları küçük bazı gençlerimiz: Allah mağfiret etsin. O, Kureyş’e ihsanda bulunuyor da, bizleri bırakıyor. Halbuki bizim kılıçlarımızdan hâlâ Kureyş kanı damlıyor, demişler. Bunun üzerine Resullullah (as.): “Ben Kureyş’ten henüz küfre yakın bulunan bazı kimselere (müellefe-i

¹⁸ Müslim, Zekat, 142-144.

¹⁹ Atıyye, el-Bid’a , s.26-27.

²⁰ Çelik, Sünnet ve Bid’at, s.123.

kulub) dünyalık veriyorum ve bununla onların gönüllerini İslam'a alıştıyorum. Bu insanlar, aldıkları mallara evlerine giderlerken, siz de Allah'ın Resulü ile evlerinize dönmenizden razı olmuyor musunuz? Allah'a yemin ederim ki sizin peygamberle Medine'ye dönüp gitmeniz, onların ganimet mallarıyla evlerine gitmelerinden şüphesiz çok daha hayırlıdır" buyurdu. Bunun üzerine Ensar: "Ya Resulullah! Biz seninle Medine'ye gitmeyi tercih ederiz. Bizler, buna çoktan razı olmuşuzdur, dediler. Resulullah (as.): "emin olunuz ki, bundan sonra yakın bir zamanda başkalarının süzlere üstün tululmasına şahid olacaksınız. Sizler, Allah'a ve Resulüne kavuşuncaya kadar sabrediniz. Ben Havz başında olacağım" buyurdu. Ensar hep beraber: "Sabırlı olacağız" dediler."²¹

Bu iki olayda olduğu gibi gerek münafıkların Müslümanlar arasında fitne çıkarma teşebbüsleri²², gerekse Yahudilerin Evs ve Hazrec kabileleri arasında fitne ateşini yakıp her iki kabileyi birbirlerine karşı savaşmaya tahrik etmelerini Hz. Peygamber (sav) engellemiştir.

Böylece Hz. Peygamber (sav)'e ve Onun sünnetine karşı ilk itirazların, İslam toplumuna giren yabancı fikirlerin, daha Hz. Peygamber (sav) döneminde ortaya çıkmaya başladığını, kural dışı bu hareketlerin, kelimenin mezmun manası ile ıstilahî anlamda ilk bid'at teşebbüsleri olarak görüyoruz. Ancak bu teşebbüsler münferit olaylardır. Bunlara bakarak konuyu genellemek hatalı olabilir, fakat bununla beraber ıstilahî anlamda bid'atın üslubu açısından bir tespittir.

Resulullah (as.)'ın vefatından sonra İslam coğrafyasının hızla genişlemesi sonucu farklı kültürdeki toplumlar İslam'ı kabul ettikçe beraberinde yeni ihtilaflar zuhur etmiş ve bu yeni problemler karşısında, Kur'an ve Sünnet çerçevesinde içtihatlar yapıp çözümler önerildiği gibi, Kur'an ve Sünnett

²¹ Müslim, Zekat, 132.

²² Bkz. Buhari, 6/128; Müslim, Birr, 16/62.

ruhuna uygun düşmeyen fikir ve düşünceler de toplumda yayılmaya başlamıştır.

Daha çok itikadi alanda görülen düşünce ayrılıkları bazı müteşabih ayetlerin yorumlanması sırasında ortaya çıkmış, İslam toplumunda yeni fırkaların, doğmasına sebep olmuştur. Bu manada, İslam'a yönelik ilk bid'at, Haricilerin ortaya çıkışı olarak bilinmektedir. Tabiidir ki bu düşünce farklılıklarının bir alt yapısı olmalıdır. Bu alt yapı üzerinde ihtilaflar, neşvu nema bulmuşlardır. O da, fetih hareketleri sonucu, İslam'ın doğduğu Hicaz bölgesine nispetle daha zengin olan bölgelerin İslam coğrafyasına katılması, bu coğrafya üzerinde yaşayan halkın İslam'ı kabul etmelerine rağmen, gerekli olan İslamî şuura ulaşamamaları sebebiyle eski sahip oldukları inanç ve geleneklerini –İslam'a aykırı olmasına rağmen İslam kisvesi altında – yaşatmak istemeleri; İslam toplumunda meydana gelen siyasi ayrılıklar sonucu, topluma rehber olacak konumda bulunan sahabe neslinin, kontrol mekanizmasını, yani toplumun, saf İslam anlayışı ile ne derece örtüşüp örtüşmediği konusundaki gerekli uyarı ve yönlendirme faaliyetlerinin istenilen düzeyde etkisini göstermemesi gibi son derece girift gelişmelerdir.²³

Hiz. Ömer, fitneleri yok etmeye karşı azimli, bid'atlara geçit vermeyecek bir hassasiyette, Kur'an ve Sünneti en güzel şekilde yorumlayıp uygulayan bir sahabe-halife idi. Onun hilefeti döneminde ilk bid'atçı olarak görülen kişi Sabiğ b. Asel'dir. Medine'ye gelen bu zat, Kur'an'daki Müteşabih ayetler hakkında sorular sormaya başlamış, Hiz. Ömer onu tedip edip kafasına sert bir darbe vurunca, bu şahıs: "kafamdaki o düşünceler –yanlış düşünceler – gitti" demiştir. Daha sonra Hiz. Ömer onu Basra'ya sürmüş ve ona yardım yapılmamasını belirtmiştir.²⁴ Bununla beraber Zehebî, bid'atın kavram olarak taşıdığı manası itibariyle Hiz. Osman'ın şehadetinden sonra ortaya çıktığını nakleder: "Hiz. Osman'ın hilafeti zamanında herhangi bir bid'at zuhur

²³ Çelik, Sünnet ve Bid'at, s.126.

²⁴ İbn Hacer, Şihabud-d-Din Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalanî, el-İsabe fî Temyizi's-Sahabe, Beyrut, 1988, II, s. 198-199.

etmemiştir. Onun öldürülmesiyle birlikte, birbirine karşı iki bid'at ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Hz. Ali'yi tekfir eden Havaric diğeri de Onun imametini, ismetini, nübüvvet ve uluhiyetini iddia eden Rafızî bid'atları idi. Sahabe asrının sonlarına doğru, İbn Zübeyr ve Abdülmelik'in yönetimleri esnasında Mürcie ve Kaderiyye bid'atları, tabiin asrının başlarında ve Emevi hilafetinin sonlarında da Cehmiyye ve Müşebbihe bid'atları zuhur etti. Sahabe devrinde bunların hiç biri olmamıştı.²⁵

Hiz. Peygamber (sav)'in vefatından sonra geçen üç asırlık dönem, tarih içinde İslam toplumunun yaşadığı en karışık dönemdir. Bu dönemde, kültür ve medeniyetlerin çatıştığı, bir takım fırkaların ortaya çıktığı dönemdir. Cahiliye döneminin itikad ve gelenekleri, bu çalkantılı ortamda tekrar canlanmaya başlamıştır. Bu dönemde adeta İslam, entelektüel tartışmaların (Halku'l-Kur'an, büyük günah meselesi vs. gibi) konusu haline gelmiştir. Dolayısıyla Hiz. Peygamber (sav) döneminde bid'at kavramı, daha o asırda Müslümanların gündemine girmiş ve Resulullah (as.)'in vefatıyla birlikte de Müslümanların arasında büyük tartışmaların ve fırkalaşmaların doğmasına neden olmuş ve bu şekilde değişikliklerle birlikte günümüze kadar gelmiştir.

---

²⁵ Çelik, *Sünnet ve Bid'at*, s.127.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİD'AT KAVRAMI

A. BİD'AT'IN TANIMI

Biz bu bölümde öncelikle araştırmamızın temelini oluşturan bid'at kavramını ele alacağız. Bid'at kavramının anlaşılabilmesi için öncelikli olarak bid'atın sözlük ve ıstılahi manalarına açıklık kazandırmak gerekmektedir. Bid'at tabiri, Arapça'da Sünnet tabirinin zıddı olarak kullanılan bir tabirdir. Dolayısıyla bid'atın tanımından sonra konunun daha net bir şekilde anlaşılabilmesi için bid'atla münasebeti cihetiyle gelenek, örf ve adetler manalarına gelen bir tabir olması bakımından Sünnet tabiri üzerinde duracağız.

1. Sözlük Anlamı

Arapça bir kelime olan Bid'at kelimesi, “her türlü yenilik, daha önce eşî ve benzeri görülmeýen yeni bir şey yapmak, örneği olmaksızın icat etmek gibi manalara gelir. Diđer bir ifade ile, “b-d-a بَدَعَ” kökünden türeyen bid'at, daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkan (muhtes) şey” anlamlarına gelir.²⁶

Bid'at çıkarmaya ibtida, bid'at çıkarana veya işleyen kimseye mübtedi denir. Kelime, farklı kelime ve kelime guruplarıyla değişik anlamlar kazanır.²⁷

بَدَعَ بَدْعًا الشَّيْءَ : Bir şeyi benzersiz yapmak, icad etmek.

²⁶ ez-Zebidi, Seyyid Muhammed Murtaza Hüseyini, *Tacu'l-Arus Min Cevahiri'l-Kamus*, Hükümet Matbbası, 1983, XX, s. 309; İbnu'l-Manzur, Ebu'l-Fadl Cemâluddin, *Lisanu'l-Arab*, Dâru's-Sadır, Beyrut, 1990, I, s. 229-231; Atıyye, *el-Bid'a*, s. 157; Muhammed Ravvas Kal'acı, Hamid Sadık Kunaybi, *Mu'cemu Luğati'l-Fukuha Mea Keşşaf İngiliziyyi-Arabiyyi bi'l-Mustalahati'l-Varideti fi'l-Mu'cem*, Daru'n-Nefais, Beyrut 1988, s. 104; Topaloğlu, Bekir, *Kelam İlmî*, Damla Yay., İst., 1996, s. 151; Ünal, Harun, *Kur'an ve Hadise Göre Bid'at*, Petek Yay., İst., trs s. 10; Çelik, *Sünnet ve Bid'at*, s. 101; Yaran, “*Bid'at mad.*”, VIII, s. 129; Şimşek, Mehmet, *Bid'at ve Bid'at Ehli*, Ehl-i Sünnet Tetkikleri Dergisi, Eksen Yay., İst. 1989, s. 117.

²⁷ Atıyye, *el-Bid'a*, s. 157; İbnu'l-Manzur, *Lisanu'l-Arab*, I, s. 229-231; Zebidi, *Tacu'l-Arus*, XX, s. 309; Şimşek, *Bid'at ve Bid'at Ehli*, s. 117; Çelik, *Sünnet ve Bid'at*, s. 101.

بَدَعَ البئرَ	:Kuyu kazmak ve açmak.
بَدَعَ بداعة و بدوعاً	:Benzeri olmamak
أَبَدَعَ في	:İşini güzel yapmak
أَبَدَعَتِ الأبل	:Hastalık, yorgunluk, zayıflık gibi ilintilerden dolayı devenin yolda kalması
أَبَدَعَت حجة فلان	:Falanın delili hükümsüz kaldı.
أَبَدَعَ الشاعر	:Şair benzersiz şiir yazdı.
أَبَدَعَ ...	:Yeniden bir şeyi ortaya çıkarmak, bid'at çıkarmak.
أَسْتَبَدَعَ استبداعاً	: Bir şeyi benzersiz bulmak.
البِدْعُ ج أبداعٌ و بَدْع	: Yeni iş, olay, şecaat ve şerefte üstün kişi, moda.
البِدْعُ ج بدائعٌ	:Sonradan ihdas olunan bid'at. Bir şeyin benzeri yokken ihdas eden, Allah (cc)'ın el-esmau'l-husnasından biri.

Ebu Said, (Ebdea أَبَدَعَ) kalıbında “batıl olmak” manasının bulunduğunu ve kullanımda بَدَعَت: Falanın delili batıl oldu, hükümsüz kaldı denildiğini belirtir. el-Asmai de kök kelimedede doymuş olmak, semiz olmak, manasının bulunduğunu söylerken, İbn Arabi, “gerekli kıldı, vacip saydı” manalarının bulunduğunu söyler.²⁸

²⁸ Cürcani, Seyit Şerif Ali İbn Muhammed, et-Tarifât, İlmü'l-Kutub, Beyrut, 1987, s. 28; İbnu'l-Manzur, Lisânu'l-Arab, I, s. 229-231; Çelik, Sünnet ve Bid'at, s.103.

Görüldüğü gibi (ب-د-ع) kelimesi ve türevlerinde anlatılan manaların hepsi şu ortak manada birleşmektedir: “mevcut durumun dışında olmak”. Nitekim yeni bir şey yapmak da, bir şeyi güzel yapmak da, şaşırtıcı bulmak da, yolcu devesinin herhangi bir hastalık nedeniyle yolda kalması da, delilin batıl olması da hep mevcut durumun dışındaki hallere, davranışlara ve durumlara işaret etmektedir. Dolayısıyla kanaatimize göre tüm bu kullanımlar göz önüne alındığında (ب-د-ع) kelimesi için daha ağırlıklı olarak menfi bir mana ihtiva etmekle birlikte ortak manası olarak “sonradanlık” manasına geldiğini söylememiz yanlış olmasa gerektir.

Kelimenin Kur'an-ı Kerim'de kullanılışı da; Hadid suresi 57/27 ayette

ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٧﴾

“27. Sonra bunların izinden urdu ardına peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu İsa'yı da arkalarından gönderdik, ona İncil'i verdik; ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik. Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır.”

“ihdas etmek, uydurmak” manasına,

Ahkaf suresi 46/9. ayette

قُلْ مَا كُنْتُ بِدَعَا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَيْتُمْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٩﴾

“9. De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.”

ilk defa olmak, benzeri olmamak” anlamında,

Bakara suresi 117. ayette ve

﴿۱۱۷﴾ بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿۱۱۷﴾

“117. (O), göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Bir şeyi dilediğinde ona sadece "Ol!" der, o da hemen oluverir.”

Enam suresi 101. ayette

بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ
وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿۱۰۱﴾

“101. O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. O'nun eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir! Her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen O'dur.”

“Yaratmak” manasına olmak üzere Kur'an-ı Kerim'de toplam dört yerde geçmektedir.²⁹ Bunlardan son iki ayeti kerimede geçen “Bedi'” kelimesi, Allah (cc)'in daha önce bir benzeri olmayan bir biçimde yaratmasından söz etmekte, Hadid suresindeki ayette, Ehl-i Kitabın ruhbanlık ihdas etmeleri, Ahkaf suresinde ise, Hz. Peygamber (sav)'in nübüvvetiyle ilgili olarak ayette geçen “Bid'an” ifadesi onun ilk gönderilmiş peygamber olmadığı, Allah (cc) tarafından ondan önce de peygamber gönderildiği anlatılmaktadır. Dolayısıyla tüm bu kullanımlarda mevcut durumun hilafına sonradan olma anlamı içerir.

²⁹ İsfehani, Ebu'l-Kasım el-Hüseyn bin Muhammed, el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an, (Tahkik: Muhammed Seyyid Geylanî), Daru'l-Marife, Beyrut, trs., s. 38-39; Çelik, Sünnet ve Bid'at, s. 103; Şimşek, “Bid'at ve Bid'at Ehli”, s. 117; Ünal, Kur'an ve Hadise Göre Bid'at, s. 10.

Kelime Allah (cc.)'a izafe edilerek kullanıldığı vakit, ondan başkasının güç yetiremeyeceği, zaman, mekan, madde ve alet olmaksızın bir şeyin icat edilmesi manasına gelir.³⁰

Hadislerde ise kelimenin kök ve türemiş şekillerinin kullanıldığı görülmekle birlikte, daha çok menfi manası ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Ayrıca kelime, muhdes (sonradan meydana gelen) kelimesinin müteradifi olarak kullanılmıştır. Bid'at kelimesiyle çok kere eş anlamlı (müteradif) olarak kullanılan muhdes kelimesi hakkında da bilgi vermek yerinde olacaktır. Çünkü bir kısım hadislerde “hades, muhdes, muhdesat” kelimeleriyle, bid'atlar anlatılmıştır.³¹

(b-d-a ع-د-ع) kelimesi gibi çoğu kere mevcut durumun tersine sonradan olma manası taşıyan ve bid'at kelimesiyle çoğu kere eş anlamlı olarak kullanılan muhdes (محدث) kelimesi, h-d-s (ح-د-ث) kalıbından türemiştir. Kelimenin kök manası “araz olsun, cevher olsun bir şeyin sonradan ortaya çıkması, daha önce olmayan bir şeyin icad olması” demektir.³²

Görüldüğü gibi gerek sözlük manası, gerekse ayetlerin ifadesinden anlaşılman mana şudur: Bid'at daha önce bir benzeri bulunmayan, yeni bir şeyin yapılması ve icat edilmesi demektir. Mesela, “*bu bedi bir iştir*”³³ denir. Yani güzellikte bir benzeri olmayan şey, anlamına gelir.

Bid'at kelimesinin etimolojik tahlilinden de anlaşıldığı gibi bid'at, iyi olsun kötü olsun “mevcut durumun dışında olmak” manasında odaklaşıyordu. Bir takım fırkaların kendilerine has görüşleriyle ortaya çıkmaları ve giderek sistemleşmeleri sonucu, Hz. Peygamber (sav)'in getirmiş olduğu din, asr-ı saadetteki anlayışın dışında yeni yeni yorumlara uğruyordu. Bu ise bazı yaşlı

³⁰ İsfehani, el-Müfredât, s. 39.

³¹ Talat, Koçyiğit, Hadis İstihlaları Sözlüğü, TDV. Yay., Ankara, 1989; Çelik, Sünnet ve Bid'at, s. 104.

³² İsfehani, el-Müfredât, s. 110; İbnu'l-Manzur, Lisanu'l-Arab, I, s. 796-797; ez-Zebidi, Tacu'l-Arus, V, s. 206-212; Çelik, Sünnet ve Bid'at, s. 104.

³³ Ünal, Kur'an ve Hadise Göre Bid'at, s. 10.

sahabileri üzüyor ve onları karşı bir dirence sevk ediyordu. Nitekim İslam toplumu artık hızlı bir değişim içindedir. Bu değişim gün geçtikçe de dozunu artırarak devam ediyordu. Her fethedilen ülke kendi sahip oldukları inançları, alışkanlıkları ve problemleri İslam'a taşıyordu. İslam toplumu, Hz. Osman (ra) devrinden itibaren, değişimin baskısını adeta iyiden iyiye hisseder olmuştu. Mesela Ebu Zer Ğiffari şöyle demiştir: “Allah (cc.)’a yemin ederim ki daha önce görmediğim ve bilmediğim şeyler görülmeye başlandı. Bunların ne kitapta ne de sünnette yeri vardır. Vallahi Hakk’ın kaybedildiğini, batılın dirildiğini, doğru söyleyenin yalanlandığını, fasıkların tercih edildiğini ve mal sevgisinin arttığını görüyorum.”³⁴

Bütün bu yeni gelişmeler, muhtevasında yeniye ve yeniliğe delalet eden manaların bulunduğu bid'at kelimesini, mezmum manada, kötü olarak ortaya çıkan şeylere verilmiş bir isim halinde adeta kavramlaştırmıştır. Artık bid'at, lügat manasını muhafaza eden anlayışlar olmasına rağmen çoğunlukla, dinin onaylamadığı şeyler diye anlaşılmaya başlanmıştır. Bu manada bid'at kelimesinin sıkça telaffuz edildiği görülmektedir. Hz. Osman’ın şahadeti, Hz. Ali’nin şahadeti, arkasından gelen gerek fikri düzeyde gerekse siyasi alandaki olumsuz gelişmeler karşısında, Müslüman gördüğü, yanlış inanç ve uygulamalara bid'at terimiyle karşılık vermeye başlamıştır. Zaman zaman “bu sünnettir, “şu bid'attır” şeklindeki değerlendirmelerde anlatılmak istenen budur. Belki de gelişen olumsuz cereyanlara karşı Müslümanların İslam’ı savunma aracı olarak kullandıkları bir terimdir.”³⁵

Tarihi perspektiften konuya baktığımızda, şartların ve ortamın böyle bir kavramın üretilmesini zorunlu kıldığını görüyoruz. Sünnet lafzıyla Hz. Peygamber (sav)’in tebliğ ettiği risalet, bid'at lafzıyla da buna uymayan anlayış ve uygulamalar kastedilmiştir. Böylece, yukarıda lügat manalarını açıklamaya çalıştığımız “bid'at” kelimesinin ve bu kökten türeyen diğer kelimelerin hemen

³⁴ Ebu Zehra, M., İslam Siyasi İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi, Hisar Yay., İst., trs.(Ali Arslan) s. 33; Çelik, Sünnet ve Bid'at, s. 128.

³⁵ Çelik, Sünnet ve Bid'at, s. 129.

hemen hepsinin “yeni bir şey ortaya koymak, icad etmek veya alışlageleni değiştirmek” gibi veya buna yakın manalarda kullanıldığını gördük. Fakat zamanla çok değişik ıstılahi manalar kazanmıştır; şimdi bunları incelemeye çalışalım.

2. İstılah Anlamı

Bid'at kelimesi, ıstılahta, zamana ve ilim adamlarının görüş ve telakkilerine göre değişerek çeşitli manalar kazanmıştır. Cahiliyye devrinde, Arap lisanının kendine has özelliği içinde, alışlagelene, örf ve adete uymayan yeni bir şey icad etme veya ortaya koyma manalarında kullanılmıştır. İslamiyet'in gelişinden sonra yeni ve özel bir mana kazanarak dini literatüre girmiştir.³⁶

Bid'at, daha önce bir benzeri olmayan sonradan ortaya çıkan şey, Allah (cc.), Resulullah (as.) ve fukaha sahabeden varid olmayan şey gibi manalara gelir.³⁷ İkmalinden sonra dinde yenilik ve icat yapmaktır.³⁸

Bid'atın açıklayan iki tarifi de şöyledir.

1. Bid'atın dinde sonradan icat edilen ve şer'i imiş gibi görünen bir yoldur ki onunla Allah (cc.)'a daha çok ibadet kast olunur.

2. Bid'at, dinde sonradan icat edilen ve şer'i imiş gibi görünen bir yoldur ki, onunla, ser'i yoldan kast edilen şeyler gerçekleştirilmek istenir.

Birinci tarif, bid'atı ibadetlere tahsis etmek isteyenlere, ikincisi ise ibadetlerle birlikte adetlere (ibadetlerin dışındaki şeylere) de şamil kılanlara göredir.³⁹

³⁶ Şimşek, *Bid'at ve Bid'at Ehli*, s. 118.

³⁷ Kal'acî, *Mu'cemu Luğati'l-Fukuha*, s. 104

³⁸ İbnu'l-Manzur, *Lisanu'l-Arab*, I, s.230.

³⁹ Şatibi, Ebu İshak İbrahim b. Musa, *el-İ'tisam li'l-Allameti'l-Muhakkiki'l-Usuli*, Daru'l-Fikr, Riyad, trs., I, s. 37-42; Ali Mahfuz, *el-İbdâu fî Medari'l-İbtida*, Matbaatu'l-İstikamet, Beyrut, trs., s. 25-32; İbnu'l-Manzur, *Lisanu'l-Arab*, I, s. 230"; İbn Cevzi,

İbn Recep el-Hanbeliye göre: “Bid’attan murad, şeriatta hakkında delil bulunmayan muhdes şeylerdir. Şeriatta hakkında delil bulunan muhdes ise, her ne kadar lügat bakımından bid’at olsa da, şer’an bid’at değildir.”⁴⁰

Bid’at biri geniş diğeri dar anlamda olmak üzere iki şekilde tarif edilmiştir. Geniş kapsamlı tarife göre bid’at, Hz. Peygamber (sav)’ den sonra ortaya çıkan her şeydir. Bid’atın sözlük anlamından hareketle yapılan bu tarife göre, dini mahiyette görülen amel ve davranışlardan başka günlük hayatla ilgili olarak sonradan ortaya çıkan yeni fikirler, uygulama ve adatler de bid’at sayılmıştır. Başta İmam Şafi olmak üzere Nevevi, İzzeddin b. Abdüsselam, Malikilerden Şehabettin el-Karafi, Zürkani, Hanefilerden İbn ağabeydin, Hanbelilerden Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzi, Zahirilerden İbn Hazm, bid’atı bu şekilde kabul edenlerdendir. Bu tarifi benimseyen alimler görüşlerini Hz. Peygamber (sav) ve sahabilerden nakledilen bazı rivayetlere dayandırmaktadırlar. Mesela Müslim, Nesai, İbn Mâce gibi muhaddislerin naklettikleri bir rivayette⁴¹ Resul-i Ekrem, İslam’da güzel bir çığır (sünnet-i hasene) açana o çığıra uyanlar bulunduğu sürece sevap verileceğini, kötü bir çığır (sünnet-i seyyie) açana da aynı şekilde günah yazılacağını ifade etmiş, Hz. Ömer de teravih namazını topluca kılanları görünce, “*Bu ne güzel bid’attır*”⁴² demiştir.

Bid’atı sonradan ortaya çıkan her şeyi içine alacak şekilde geniş kapsamlı olarak kabul eden alimler, Hz. Peygamber (sav)’in bid’atı reddeden hadisleriyle her devirde günlük hayata girmesi zorunlu bulunan yenilikleri bağdaştırmanın yegane yolu olarak onu, yapılmasında mahzur bulunmayan “iyi bid’at” (bid’at-ı hasene, bid’at-ı mahmude, bid’at-ı hüda) ile yapılması yasaklanan “kötü bid’at” (bid’at-ı seyyie, bid’at-ı mezmume, bid’at-ı dalal) diye ikiye ayırmayı uygun

---

Cemalu’d-Din Ebi Ferec Abdi’r-Rahman el-Bağdadi, *Telbisu İblis, İdaretu’t-Tabati’l-Müniriyye*, trs., s. 16; Toplaoğlu, *Kelam İlimi*, Damla Yay., İst., 1996, s. 151; Ünal, *Kur’an ve Hadise Göre Bid’at*, s. 152.

⁴⁰ Şimşek, *Bid’at ve Bid’at Ehli*, s. 120.

⁴¹ Müslim, “İlim”, 15, “Zekat”, 69; Nesai, “Zekat”, 64; İbn Mace “Mukaddime”, 14; Müsned, 4, 357, 359, 360, 361.

⁴² Buhari, “Teravih”, 1; el-Muvatta, “Ramazan”,3

bulmuşlardır. Kur'an'ı bir nüshada toplamak, teravih namazını cemaatle kılmak, minare ve medrese inşa etmek iyi bid'ata, kabirlerin üzerine türbe yapmak ve buralara mum dikmek de kötü bid'ata örnek olarak gösterilebilir. Bu anlayışa göre hadislerde reddedilen kötü bid'attır. Şafii fakihlerinden İzzeddin Abdusselam daha da ileri giderek bid'atı mükellefin fiillerine paralel olarak vacip, mendup, mekruh ve haram olmak üzere beşe ayırmaktadır.⁴³

Bid'atı dar kapsamlı olarak anlayanlar ise onu, "Hz. Peygamber (sav)'den sonra ortaya çıkan ve dinle ilgili olup ilave veya eksiltme özelliği taşıyan her şey" diye tarif etmişlerdir. Bu görüşü benimseyenler arasında, Malikilerden başta İmam Malik olmak üzere Turtuşi, Şatibi; Hanefilerden Bedreddin Ayni, Birgivi; Şafiilerden Beyhaki, İbn Hacer el-Askalani, İbn Hacer el-Heytemi; Hanbelilerden Takıyüddin İbn Teymiyye ve İbn Recep sayılabilir. Bunlara göre dinle ilgisi ve dini mahiyeti bulunmayan şeyler bid'at sayılmaz; bu bakımdan örf ve adet türünden olan davranışlar bid'at kavramının dışında kalır. Dar anlamlı bid'at anlayışına sahip olanlar görüşlerine mesnet olarak "*İşlerin en kötüsü sonradan ihdas edilenlerdir*"⁴⁴, "*Sonradan ihdas edilen her şey bid'attır*"⁴⁵ ve "*Her bid'at dalalettir*"⁴⁶ mealindeki hadislerin genel ifadelerini esas almışlardır. Bunlar diğer gurubun dayandığı hadisleri de kendi görüşleriyle bağdaşacak şekilde yoruma tabi tutmuşlardır. Mesela yukarıda söz konusu edilen "*Kim İslam'da güzel bir çığır (sünneti hasene) açarsa*" anlamında değil, "*Kim İslam'da güzel bir çığırı (sünneti) ihya ederse*" anlamındadır. Hz. Ömer'in teravih namazının cemaatle kılınması için söylediği "ne güzel bir bid'at" sözündeki "bid'at" da terim anlamında değil sözlük anlamında kullanılmıştır.⁴⁷

⁴³ Yaran, "Bid'at mad.", VIII, s. 129.

⁴⁴ Müslim "Cum'a", 43.

⁴⁵ Nesai, "İdeyn" 22; İbn Mace, "Mukaddime" 7.

⁴⁶ Müslim "Cum'a" 43; Ebu Davud, "Sünnet" 6.

⁴⁷ Yaran, "Bid'at mad.", VIII, s. 130.

Kur'an-ı Kerim'de de beyan edildiği üzere İslam dini Hz. Peygamber (sav)'in hayatında kemale ermiştir.⁴⁸ Binaenaleyh Resulullah'tan sonra dinde ihdas edilen her şey bid'at mefhumuna girer. Böyle bir şeyi meydana çıkarmaya ve ona uymaya "ibtida" denildiği gibi o şeyin vasıf ve şekline ve bir de o tarzda işlenen amele de "bid'at" denilir.

Bid'at kelimesi, Kur'an'da dört yerde üç değişik manda kullanılmıştır. Bu kelime Kur'an'da, bu dört yerin dışında geçmemekte ve "bid'at" kalıbında da kullanılmamaktadır. Böyle olunca da, Kur'an'da bid'at kelimesinin ne tarifini bulabiliyor, ne de şümülü hakkında kesin bir şey öğrenebiliyoruz.

Yapılan çeşitli tariflerden anlaşılacağı üzere bid'at, yani Allah (cc.)'in kitabına, Hz. Peygamber (sav) ile ashabı kiramın sünnetine aykırılık, dinin akaid ve ibadet kısımlarında, ahkamı diniyenin asıllarında vuku bulur, bunda ittifak vardır. Bazıları ise bid'atı adetlere de teşmil eder ve İslam'ın esas ve ahkamından olmayan –mesela kıyafet şekli, evde ve sair yerlerde kullanılan aletler gibi – sonradan ortaya çıkan her şeyi bid'atten kabul eder.⁴⁹

Hz. Peygamber (sav)'in hadisleri içerisinde, bid'at kelimesinin zikredildiği pek çok hadise rastlamaktayız. Burada bu hadislerin hepsini sıralayacak değiliz. Ancak konumuza açıklık getirmesi ve konunun doğru anlaşılması için yeri geldikçe bu hadislerden bir kısmını zikredeceğiz.⁵⁰

Bid'at konusunda hemen herkesin delil gösterdiği hadis şudur: *"sözlerin en güzeli Allah'ın kelamı, yolların doğrusu. Muhammed'in yoludur. (Dinde) ihdas edilen şeylerden sakınınız. Muhakkak ki, işlerin en fenası sonradan ortaya atılanlar (muhdesat)dır. Her yeni şey bid'attır, her bid'at dalalettir."*⁵¹ Başka bir varyantında ise, *"... her dalalet Cehennemdedir"*. Burada Resulullah (as.) her muhdes olan şeyin bid'at olduğunu zikrederken, bu kelimeyi tam bir

⁴⁸ "Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim." Maide, 5/3.

⁴⁹ Topaloğlu, *Kelam İlmi*, s. 152.

⁵⁰ Şimşek, *Bid'at ve Bid'at Ehli*, s. 118.

⁵¹ İbn Mace, *es-Sunen*, Mukaddime, 46.

açıklıkla beyan etmediğinden, sonraki nesiller bu tabiri çeşitli manalarda yorumlamışlar ve böylece bid'at kelimesi, zamanla onu yorumlayanlara göre değişik anlamlar kazanmıştır. Böyle bir peygamber uyarısına muhatap olan Müslümanlar bu konuda büyük titizlik göstermişler ve çok müteakayiz davranmışlardır.⁵²

Huzeyfe b. Yeman'ın Resulullah (as.)'tan rivayet ettiği şu hadiste bid'at ehlinin İslam'dan çıkacağı açık bir şekilde ifade edilmektedir: “*Allah bid'at sahibinin orucunu, namazını, sadakasını, hacccını, umreisni, cihadını, sarfını (maddi yardım) şahadetini kabul etmez. O, kalın yağdan çıktığı gibi İslam'dan çıkar.*” Bu ikaz karşısında Müslümanların çok dikkatli davranacağı, bid'atın ne olduğunu araştıracağı muhakkaktır. Başka bir hadiste de Hz. Peygamber (sav) şu hükmü beyan etmektedir: “*Allah, bid'at sahibinin amelini bid'atından vazgeçinceye kadar kabul etmez.*”⁵³

Birinci hadiste İslam'dan çıkış, ikinci hadiste ise amellerin kabul edilmeyiş nedeni olarak bid'at, bir Müslüman için kaçınması gerekli en mühim görevlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Şüphesiz ki her yeni icad edilen şeyi dinen gayr-ı meşru saymak mümkün değildir. Nitekim Hz. Peygamber (sav)'den nakledilen bir hadiste buna işaret vardır: “*Hakikat şudur ki kim benden sonra bir sünnetimi ihya ederse, onunla amel eden herkesin ecri kadar o kimseye sevap verilir, hem de onların sevabından hiçbir şey eksilmeden. Kim de Allah (cc.)'in ve Resulullah (as.)'in rızasına uygun düşmeyen bir dalalet bid'atı icad ederse onunla amel eden insanların günahları kadar o kişiye günah yükletilir, hem de onların günahlarından hiçbir şey eksiltilmeden.*”⁵⁴ Dikkat edilirse burada Resulullah (as.), icad edilen kötü bid'atı “Allah (cc.)'in ve Resulullah (as.)'in rızasına uygun düşmeyen dalalet bid'atı” diye kayıtlandırmıştır. Halife Hz. Ömer de teravih

⁵² Şimşek, “Bid'at ve Bid'at Ehli”, s. 118.

⁵³ İbn Mace, *es-Sunen*, Mukaddime, 50.

⁵⁴ Müslim, *el-İlm*, 6; Tirmizi, *el-İlm*, 16.

namazını cemaatle kılmayı icat ettikten sonra, “*Bu ne güzel bid’attır*”⁵⁵ buyurmuştur. O halde her icat edilen şey kötü değildir.

İslam dininin ibadet nevi ve şekillerine yabancı unsurların karışmaması, Resulullah (as.)’ın tebliğinin aynen muhafaza edilmesi ve dolayısıyla İslamiyet’in müessiriyet ve bekasının sağlanması yolunda son derece titizlik gösteren İslam alimleri, ibadet sahasında fiil veya terk şeklinde icat edilecek her şeyin gayr-ı meşru olacağına meyletmişlerdir. (buradaki “ibadet” teriminin içinde kalbi amel sayılan itikadiyat da dahildir) ne var ki, biraz önce bir örneğini teravih namazıyla gösterdiğimiz gibi, Resulullah (as.)’tan sonra zarureten icat edilen ve ibadetle alakalı olan hususlar az değildir, bunlar ümmetin kabulüne de mazhar olmuştur. Kelam ilminin kendine mahsus terim, üslup ve ifadeleri de bu cümledendir. Resulullah (as.) ve ashabının sünnetine bağlı din alimlerinin zaruri ve meşru gördükleri bu nevi icatlar da makbul sayılmalıdır.

İbadetlerin dışında kalan adetlere gelince, dinin ruhu ve umumi esasları dahilinde kalmak ve ibadet rengine bürünmemek, şartıyla meşrudur. Çünkü insanların dünya ile ilgili ihtiyaç ve icatları muhtelif devir ve yerlere göre değişir; bunları dondurmak, değişmez kalıplar halinde mütalaa etmek ve bunun dışında kalanları gayrı meşru saymak mümkün değildir.⁵⁶

Hülasa, İslam dininin itikad ve ibadet sahasında Resulullah (as.) ile ashabı kiramdan nakledenlerin dışında kalan ve Ehl-i Sünnetin mütehasıs alimlerce zaruri görülmeyen her yenilik, maksatlı bir şekilde “olanı terk etmek” veya “olmayı icat etmek” gayrı meşrudur, dalalet bid’atıdır. İbadetle ilgili olmadığı halde kendisine ibadet rengi verilen her adet de böyledir. Bunların dışında kalan yenilik ve icatlarsa meşrudur.

⁵⁵ Buhari, et-Teravih, I.

⁵⁶ Topaloğlu, Kelam İlmi, s. 153.

3. Bid'at Sünnet Münasebeti

Bid'at, sünnetin zıddıdır. Sünnet; Hz. Peygamber (sav)'den sahih olarak nakledilen şeydir. Bu umumi tarifin içine kitap da girer, çünkü o da Hz. Peygamber (sav) vasıtasıyla bize gelmiştir. Sünnet kavli, fi'li, ve takriri olur. Bir de buna Hz. Peygamber (sav) ile sahab-ı kiramın dine ait kavil, fiil ve takrirlerinden bize nakledilenler sünnet, bunun zıddı da bid'at olmuş olur.⁵⁷

Rağıb el-İsfehani'nin yaptığı “mezhepte bid'at” tanımı, öyle bir görüşün ileri sürülmesidir ki, o görüşü ortaya koyan ve onunla amel eden, şeriatın sahibine ve dinin büyüklerine uymamış, dinin kesin esaslarına muhalefet etmiş olur,⁵⁸ şeklinde anlaşılmalıdır.

Sünnet, lafzının lügat manasına göre, ister iyi olsun ister kötü olsun, davranış, yol, gidiş, adet manalarına gelir. Bunun çoğul biçimi sünen'dir. Kur'an-ı Kerim'de bu kelime sekiz ayrı surede toplam dokuz yerde⁵⁹ üç ayrı terkipte geçmektedir:

Birincisi: geçmiş ümmetlerin, cemaatlerin gittikleri yol, karşılaştıkları muamele, onlar hakkında verilmiş hüküm, uğradıkları ceza, düştükleri akıbet manalarında. Mesela, Ayet-i Kerime'de geçtiği gibi

لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةَ الْأَوَّلِينَ

“Öncekilerin başına gelenlerden ders almaları gerekirken onlar hala buna (Kur'an'a) inanmıyorlar.” denilmekte yani “evvelkilerin sünneti”⁶⁰ kastedilmektedir.

İkinci olarak, Kur'an-ı Kerim'de “sünnet”⁶¹

⁵⁷ Şatibi, Ebu İshak İbrahim b. Musa, *Muvafakat*, (Çev. Mehmet Erdoğan), İz Yay., İst., 1995, IV, s. 4-5; Topaloğlu *Kelam İlmi*, 152.

⁵⁸ İsfhâni, el-Müfredât, s.39; Topaloğlu, *Kelam İlmi*, 152.

⁵⁹ Bkz. Enfal 8/38; Hicr 15/13; İsrâ 17/77 (Buradaki ayette iki defa geçmekte); Kehf 18/55; Ahzab 33/38; 62 (Ayette iki defa geçmekte); Fatır 35/43 (Bu ayette de üç defa geçmekte); Mü'min 40/85; Fetih 48/23 (Yine bu ayette de iki defa geçmekte).

⁶⁰ Bkz. Enfal 8/38; Hicr 15/13; Kehf 18/55.

سُنَّةٌ مِّن قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُّسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا

“Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun (da budur). Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın”.

“sünnetullah”⁶²

سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلُ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا

“Allah’ın önceden geçenler hakkındaki kanunu budur. Allah’ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın”. diye geçen “Allah’ın kanunu, Allah’ın davranış şekli, muamele şekli” manasında kullanılmaktadır.

Bu kelime Kur’an-ı Kerim dışında, hem Hz. Peygamber (sav) için, hem de başkaları için kullanılabilir. Bu noktada Hindistanlı muhaddis Abdulhay Laknevî *İkametü'l-Hüccce* isimli kitabında şöyle demektedir: “sünnet, sadece Resulullah (as.)’ın yaptığı şeylerden ibaret değildir. Resulullah (as.)’tan sonra gelen halifelerin tatbikatları ve dini sahalarda koydukları şer’i hükümler de sünnet cümlesindedir.”⁶³

Şu halde, sünnet dediğimiz zaman bundan sadece Hz. Peygamber (sav)’in davranış şekli anlaşılmalıdır. Peygamberimizin bir hadisinde bu tabirin etraflı bir izahını bulmaktayız. Mesela, Hz. Peygamber (sav) bir hadisi şeriflerinde şöyle buyurmaktadır: “İslam’da kim güzel bir sünnet ortaya koyarsa ve kendisinden sonra onunla amel edilirse, o güzel sünnet ortaya koyan, o güzel sünneti edenlerin sevabına da nail olur ve sünneti işleyenlerin ecirlerinden de hiçbir şey eksilmez. Fakat İslam’da kim kötü bir sünnet korsa ve kendisinden sonra o kötü sünnet üzere amel edilirse, o kötü sünneti işleyenin günahı o sünneti çıkaranın boynuna olduğu gibi, ötekilerin günahlarından da

⁶¹ İsra 17/77.

⁶² Ahzab 33/38; 62 ; Fâtır 35/43; Mü’min 40/85; Fetih 48/23.

⁶³ Hatipoğlu, Mehmed S., “On Soruda Ehl-i Sünnet Soruşturması”, Ehl-i Sünnet Tetkikleri Dergisi, Eksen Yay., İst. 1989, s. 27.

*bir şey eksilmez.*⁶⁴ Şimdi bu hadisten de anlaşıldığı üzere, sünnet koymak Peygamberin dışındaki kimselere de ait olabilmektedir. Bunu ifade etmek üzere, mesela Raşid Halifelerin beşincisi addedilen Ömer b. Abdulaziz ile İmam Malik şu ifade de birleşmektedirler. “Resulullah (as.) sünnet koyduğu gibi, ondan sonra gelen vlatu'l-emr, yani idareciler de sünnet koymuştur.”⁶⁵

İmam Gazali bid'at konusunda şu prensibi getiriyor: “Hz. Peygamber (sav)'den sonra ihdas edildiği söylenen şeylerin hepsi kötü değildir. Aslında Resulullah (as.)'ın Sünneti ile çelişen bid'atlar yasaktır. Değilse, sebeplerin değiştiği bazı hallerde bid'at konabilir.”⁶⁶ Nitekim zamanın değişimiyle ortaya çıkan yeni durumlara karşı tavır takınmak, hem nasların hem de insanlığın tabiatına aykırıdır.

Tarihi perspektiften konuya baktığımızda, şartların ve ortamın böyle bir kavramın üretilmesini zorunlu kıldığını görüyoruz. Sünnet lafzıyla Hz. Peygamber (sav)'in tebliğ ettiği risalet, bid'at lafzıyla da buna uymayan anlayış ve uygulamalar kastedilmiştir.

B. BİD'ATIN KISIMLARI

Bid'at konusundaki görüşleriyle dikkat çeken ve bu alandaki el-İ'tisam adlı eserin sahibi olan Şatibi, bid'atı “sonradan ortaya konan dini görünümlü yol” olarak tarif etmiştir ki, ona göre kişiler bu yola Allah (cc.)'a daha çok kulluk etmeyi istedikleri için girerler.⁶⁷ Dini görünümlü olmayan, dini telakki edilmeyen hususlar bid'at sayılmaz. Mesela bir kimsenin helal olan bir şeyi kendisine yasaklaması bid'at değildir; ancak bu yasaklamayı dindarlık vesilesi sayması bid'attır. Bu bakımdan bid'atın iyi veya kötü diye nitelendirilmesi isabetli olmaz, daha doğrusu bid'atın iyi olması söz konusu değildir. Çünkü iyi bid'at denilende, esasında bid'at olmayan şeylerdir.

⁶⁴ Müslim, İlm, 15.

⁶⁵ Hatipoğlu, Ehl-i Sünnet Soruşturması, s. 27.

⁶⁶ Gazali, Ebu Hamid, el-İhya-u Ulumu'd-Din, Bedir Yay., İst., 1989, II, s. 12.

⁶⁷ Şatibi, el-İ'tisam, I, s. 37-42; Mahfuz, el-İbdâ, s. 25-32; İbnu'l-Manzur, Lisānu'l-Arab, I, s. 230; İbn Cevzi, Telbisu İblis, s. 16; Toplaoğlu, a.g.e., s. 152.

Şatibi, İzzeddin b. Abdüsselam'ın beşli ayırımına da karşı çıkmıştır. Ona göre sonradan ortaya konulan ve dini mahiyette görülen yeniliklerin şer'i bir dayanaktan hareketle vacip, mendup veya mubah bid'at diye nitelendirilmesi doğru değildir. Çünkü şer'i dayanağı bulunan bir ibadet ve uygulama bid'at sayılamayacağı gibi bu şekilde bid'at-ı hasene sayılan hususlar da maslahat veya asli ibaha prensibiyle izah edilebilir. Bu sebeple bid'atı mekruh ve haram diye ikiye ayırmak mümkünse de iyi veya kötü şeklinde tasnif etmek yahut İbn Abdüsselam'ın yaptığı gibi beşe ayırmak mümkün değildir. Şatibi'den önce İbn Teymiyye de aynı paraleldeki görüşlerini dile getirmiştir.

Doğurduğu sonuçlara göre bid'atın hasene-seyyie diye ikili veya vacip, mendup, mubah, mekruh ve haram şeklinde beşli tasnife tabi tutulmasından başka itikadi-ameli, fiili-terki, ibadetlerle ve günlük yaşayışla ilgili olmasına göre taabbüdi-âdi şeklinde ayırımları da yapılmıştır. Ayrıca hiçbir dini delile dayanmayan bid'at (bid'at-ı hakiki) ile bazı yönleriyle dini bir delile dayanıyormuş intibai verdiği halde uyguladığı biçimiyle delilden mahrum bulunan bid'at (bid'at-ı izafi) şeklinde diğer bir ayırım daha yapılmıştır. Hakiki bid'ata örnek olarak kişinin helal bir yiyeceği dini duygularla kendisine haram kılması, Şiiler'in aşure günü başlarını, yüzlerini tırmalayıp tokatlaması, izafi bid'ata örnek olarak da dini bir delille tespit edilenler dışında belirli günlerde oruç tutmaya veya belirli vakitlerde namaz kılmaya özel bir önem verilmesi gösterilebilir.⁶⁸

İslam alimleri bid'atlerin makbul olan ve olmayan çeşitli istihlalarla ifade etmişlerdir:

1. Bid'at-ı hasene- bid'at-ı seyyie, kabiha
2. Bid'at-ı merdiyye ve gayr-ı merdiyye gibi.

Dinde meşru olmayan bid'atın kötülüğü, ondan kaçmanın, Kitaba, sünnete ve cemaate sarılmanın lüzumu hakkında bir çok hadis nakledilmiştir.

⁶⁸ Yaran, "Bid'at mad.", VIII, s. 130.

Resulullah (as.), dinde icat edilen her şeyin merdud olduğunu, her dini ihdasın bid'at ve her bid'atın dalalet olduğunu beyan etmiş, bu beyanlar sahih rivayetlerle bize kadar gelmiştir.⁶⁹ Muteber hadis mecmuaları, Kitaba, Sünnete ve cemaate uymanın, bid'atten, hevadan ve ayrılıktan kaçınmanın lüzumu hakkında ya müstakil kitaplar (bölümler) tahsis etmişler veya çeşitli kitaplar içindeki bablardan bu hususlara yer vermişlerdir.⁷⁰ Sünnet ve bid'at mevzuunda eser telif eden İmam Şatibi, bid'atın zemmi hakkında hem akli, hem de ayet ve hadisten müteşekkil nakli deliller getirerek açıklamalar yapar; ayrıca sahabe, tabiin ve sufıyeden de bid'atı zemmeden sözler nakleler.⁷¹

Bid'atı sonradan ortaya çıkan her şeyi içine alacak şekilde tarif eden alimler, Hz. Peygamber (sav)'in bid'atı reddeden hadisleriyle her devirde günlük hayata girmesi zorunlu bulunan yenilikleri bağdaştırmanın yegane yolu olarak, onu, yapılmasında mahzur bulunmayan "iyi bid'at" ile yapılması yasaklanan "kötü bid'at" diye ikiye ayırmışlardır. Kur'an-ı Kerim' i bir mushafta toplamak, teravîh namazını cemaatle kılmak, minare ve medrese inşa etmek iyi bid'ata, kabirlerin üzerine türbe yapmak ve bunlara mum dikmek de kötü bid'ata örnek olarak gösterilebilir. Bu anlayışa göre hadislerde reddedilen kötü bid'attir. Şafii fakihlerinden İzzeddin b. Aabdüsselam daha da ileri giderek bid'atı mükellefin fiillerine paralel olarak vacip, mendup, mübah, mekruh, haram olmak üzere beşe ayırmaktadır.

Bid'atı dar kapsamlı olarak anlayanlar ise onu "Hz. Peygamber (sav)'den sonra ortaya çıkan ve dinle ilgili olup ilave veya eksiltme özelliği taşıyan her şey" diye tarif etmişlerdir. Bu görüşü benimseyenler arasında Malikilerden

⁶⁹ Bu nevi hadisler için bkz. Buhari, es-Sulh, 5; Müslim, el-Cumua, 13; Ebu Davud, es-Sünne, 5; Tirmizi, el-Fiten, 7; el-İlm, 16; Nesai, el-İdeyn, 22; İbn Mace, el-Mukaddime, 2, 6-7; Darimi, el-Mukaddime, 16, 23; Ahmed bin Hanbel, el-Müsned, III/310, 371; IV, 126, 127, 278, 375; VI, 270.

⁷⁰ Buhari, el-İtisam, Ebu Davud, es-Sünne; Tirmizi, el-Fiten, 7; el-İlm, 16; İbn Mace, el-Mukaddime, 1-8; el-Fiten, 8, 17; Darimi, el-Mukaddime, 16, 17, 19, 23, 24, 30, 35.

⁷¹ Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Şatibi, el-İtisam, birinci cilt, bid'atın zemmi hakkında akli isbat, s. 46-53; ayetlerle isbat, 53-68; hadislerle isbat, s. 68-77; sahabe ve tabiin sözleri, s. 77-89; meşhur sufıye sözleri, s. 89-99.

başta İmam Malik olmak üzere Turtuşi, Şatıbi; Hanefilerden Bedreddin el-Ayni, Birgivi; Şafiiilerden Beyhaki, İbn Hacer el- Askalani, İbn Hacer el-Heytemi; Hanbelilerden Takıyyiddün İbn Teymiyye ve İbn Rcep sayılabilir. Bunlara göre dinle ilgisi ve dini mahiyeti bulunmayan şeyler bid'at sayılmaz; bu bakımdan örf ve adet türünden olan davranışlar bid'at kavramının dışında kalır. Dar kapsamlı bid'at anlayışına sahip olanlar görüşlerine mesned olarak *“İşlerin en kötüsü sonradan ihdas edilenlerdir”*⁷²; *“Sonradan ihdas edilen her şey bid'attir”*⁷³ ve *“Her bid'at dalalettir”*⁷⁴ mealindeki hadislerin genel ifadelerini esas almışlardır. Bunlar Hz. Ömer'in teravih namazının cemaatle kılınması için söylediği *“ne güzel bir bid'at”* sözündeki “bid'at” da terim anlamında değil sözlük anlamında kullanılmıştır.

İki grup arasında göze çarpan ihtilaf aslında bir terim anlaşmazlığından ibarettir. Çünkü her iki taraf da dinden olmadığı halde sonradan ortaya çıkan dini inanç ve uygulamaların reddedilmesinin gerektiği konusunda görüş birliği içindedir. Sonradan ortaya çıkmakla birlikte dini mahiyette görülmeyen ve dini esaslara da ters düşmeyen fikir ve davranışlara da gelince, bid'atı geniş kapsamlı olarak ele alan alimler bu tür fikir ve davranışlara iyi bid'at demekle, diğerleri ise bunları bid'at kapsamına dahil etmemektedir. Ancak reddedilmesi gereken bid'at sınırlarının bazı alimlerce çok geniş tutulduğu, Hz. Peygamber (sav) döneminde bulunmayan birçok adet ve uygulamanın bid'at kabul edildiği görülmektedir. Muhammed b. Eslem'in Hz. Peygamber (sav) döneminde olmadığı gerekçesiyle elenmiş undan yapılmış ekmeği bid'at sayıp bundan yememesi bunun örneklerinden birini teşkil eder.

Ortaya çıkan bid'atlar özellikleri dikkate alınarak bir takım değerlendirmelere tabi tutulmuş ve bu değerlendirmeler istikametinde kısımlara ayrılmıştır.

⁷² Müslim “Cuma”, 43

⁷³ Nesai “İdeyn”, 22; İbn Mace, “Mukaddime”, 7

⁷⁴ Müslim, “Cuma” 43; Ebu Davut, “Sünnetü”, 6

1. Hasene ve Seyyie Cihetinden Bid'atlar:

Bu taksim bid'at kavramını daha çok, geniş manası itibariyle anlayanların yaptığı bir taksimdir. Yani Hz. Peygamber (sav)'den sonra ortaya çıkan her şey bid'attir diyenlere göredir. İster dini konularda olsun isterse dini olmayan konularda olsun değişmez. Ortaya çıkan bid'at Allah'ın ve resulünün emredip teşvik ettiği şeylerin umumi manasına giriyorsa (bazılarınca da ilk üç dönemde –sahabe, tabii, tebe-i tabiin– bulunmayıp Kur'an ve sünnet esaslarından birine giriyorsa) iyi-hasene; eğer girmiyorsa zem ve inkar sadedinde olup kötü seyyiedir.⁷⁵ Bu konuda İmam-ı Birgivi Tarikat-ı Muhammediye'sinde şunları nakleder: “eğer sen, ibadet kabilinden olan va adına bid'at-ı hasene denilen bir yeniliği araştırarak olursan, ya işareten veya delaleten şâri tarafından buna izin verildiğini görürsün. Zamanımız alimlerinin iki fırkaya ayrılmaları ne kötü şeydir. Bu iki fırkadan birincisi sünneti sadece üç döneme (sahabe-tabii-tebe-i tabiin) hasretti. Bu üç dönemden sonra meydana gelen şeyleri bid'at-ı dalal olarak kabul etti. Fakat böyle düşündüğü bu şeylerin şeri esaslarından birine dayanıp dayanmadığına bakmadılar. Hatta bazıları sünneti sadece Hz. Peygamber (sav) dönemine hasrettiler. Sahabe zamanında meydana gelen yenilikleri bile bid'at-ı dalal olarak kabul ettiler. İkinci gurup ise, babalarından, dedelerinden anlatıla gelene, şeyhlerinin yaptıklarına baktılar. Bunlar için şeriatte herhangi bir asıl ve temel bulunmasa da bunların çoğunu bid'at-ı haseneye dahil ettiler. Çünkü bunlar babalarına atalarına ve dedelerine, şeyhlerine itimat ettiler. Birinci bölümde yer alanlar “her bid'at dalalettir” hadisiyle (Hz. Peygamber (sav)'den sonra yahut ilk üç dönemden sonra ortaya çıkan şeyleri) redde kalkışınca, ikinciler de hadisi tahsis ettiler.⁷⁶

Burada şunu da belirtmekte fayda görüyoruz: bid'at kavramını dar manada anlayanlar yani, bid'at, Hz. Peygamber (sav)'den sonra ortaya çıkan dinle ilgili olup ilave ve eksiltme ile ilgili olan her şeydir diyenler her ne kadar bid'at denilince anlaşılan bid'at-ı seyyiedir, bid'atın hasenesi olmaz diyorlarsa

⁷⁵ İbn Manzur, *Lisan*, I, s. 229-230; Atiyyet, *el-Bid'a*, s.162.

⁷⁶ Çelik, *Sünnet ve Bid'at*, s.138.

da zaman içinde bu iki ayrı anlayış içinde tedahül olduğunu, bid'at, dinle ilgili hususlardaki ilave ve noksanlıktır, diyenlerin de bid'at-ı hasene ve seyyie diye taksime gittiklerini görüyoruz. Bugün özellikle bid'atın hangi konularda olup olmayacağına bakılmaksızın bid'at tarifleri yapılmakta ve hasene, seyyie hükümleri verilmektedir.⁷⁷

Hz. Peygamber (sav)'in bid'at konusundaki kesin ikazına rağmen, Hz. Ömer halife olduktan sonra, ibadet sahasında bir yenilik yaparak, ilk defa teravih namazının cemaatle kılınmasını ihdas etmiştir. O, bir teravih namazının cemaatle kılınmasından sonra, "bu ne güzel bid'attır" diyerek bid'atın güzel olabileceğine de işaret etmiştir.⁷⁸ Hz. Ömer'in, ibadet gibi Resulullah (as.) tarafından kesin şekli verilmiş bir konudaki bu uygulaması ve sözünden anlaşıldığına göre, yukarıdaki hadislerde geçen bid'at kelimesinden her bid'atın kötü olmadığı manası çıkarılabilir. Aslında, Hz. Peygamber (sav)'in Raşid halifelerin sünnetini de uyulması gerekli olan sünnet olarak tavsiye etmesi⁷⁹ Hz. Ömer'in bu uygulamasına delil teşkil ettiği de söylenebilir. Kanaatimize göre, daha sonra bid'atın "hasene" ve "seyyie" diye tasnif edilmesinde, Hz. Ömer'in bu uygulamasının büyük rolü olmuştur.⁸⁰

Bid'atın ilk defa "hasene" ve "seyyie" olarak fıkıh planında tasnif eden İmam eş-Şafii, şüphesiz bir taraftan Hz. Ömer'in bu uygulamasını düşünmüş⁸¹ bir taraftan da İslam cemiyetinde, Hz. Peygamber (sav) devrinde görülmeyen, yeni ve faydalı şeylerin yapılmasına mani olan bid'at fikrine daha yumuşak bir anlayış getirmiştir. O, "yenilikler (muhtesat) iki kısımdır; bir kısmı Kur'an-ı Kerim'e ve Sünnete ve bir esere⁸² veya icmaya muhalif olarak dine sokulan şeyler olup, bunlar sapıklık olarak vasıflandırılan bid'atlardır. İkinci kısım yenilikler, bu konuda hiçbir itiraza yer vermeyecek şekilde iyilik kasdı ile dine

⁷⁷ Hadimi, el-Berika, (Trc.), I, s. 273; Çelik, 138.

⁷⁸ Buhari, es-Sahih, II/252; Ebu Davud, es-Sünen, II/506.

⁷⁹ Bkz. Ebu Davud, es-Sünen, II/506.

⁸⁰ Şimşek, "Bid'at ve Bid'at Ehli", s. 119.

⁸¹ Atıyye, el-Bid'a, s.197.

⁸² Rivayet zinciri Hz. Peygamber (sav)'e kadar çıkmayıp, bir sahabi veya tabiinde kesilen hadis.

sokulan şeyler olup, bu çeşit yenilikler kötü (mezmum) değildir” derken Hz. Peygamber (sav)’in hadislerinde zikredilen kabih bid’atların da ölçüsünü vermiş oluyor. Böylece, bid’at tabirinin sınırı da oldukça açık bir şekilde belirginleşiyor. O halde, İmam eş-Şafii’ye göre, her bid’at zemmedilmeye layık olduğu halde, her “yeni” bid’at değildir. Hanefi “istihsan”ı ile Maliki “istislah” görüşü de halkın faydasına olan bazı yeni şeyleri bid’at-ı hasene olarak kabul etmektedir.⁸³

3.1. Maslahat-ı Mürsele ve Bid’at-ı Hasene: Hasene ve Seyyie açısından yapılan bid’at taksimi ister istemez akıllara, özellikle Hanefi hukukçuları tarafından fer’i deliller içinde sayılan maslahat-ı mürsele ile istihsan delilinin, bid’at-ı hasene ile münasebetinin ne olup olmadığı sualini getirmektedir. Burada konuyu bu açıdan ele almak istiyoruz.

Maslahat-ı Mürsele: mutlak yararlılık manasına gelen bu kelime, usulcülerin terminolojisinde “Şâri’in gerçekleşmesi için bir hüküm koymadığı, şeri bir delilinde onun muteber sayılıp sayılmamasının göstermediği nesnedir” bu tarifin açıklaması şöyledir: hükümlerin konmasından maksat insanlara yararlı olan nesnelere temin etmek, yani menfaatlerini celbetmek ve zararları salmak ve sıkıntılarını kaldırmaktır. İnsanların yararına olacak şeyler sınırlı değildir ve sayıları da sonlu da değildir.⁸⁴ “İslam’da muteber olan maslahatlar (=insanların faydasına olan şeyler) şu beş esasta toplanır: Dini, canı, malı, akli ve nesli koruma. İnsan hayatı ancak bu beş sayesinde ona layık bir yaşayış olabilir.⁸⁵

“Maslahat-ı mürsele veya ıstılah, İslam’ın amaçlarına uygun olan, hakkında muteber veya ilga edilmiş özel bir delil bulunmayan maslahatlardır. Eğer maslahatları gösteren bir delil bulunursa, bu gibi maslahatlar, kıyasın

⁸³ Şimşek, “Bid’at ve Bid’at Ehlî”, s. 119.

⁸⁴ Çelik, *Sünnet ve Bid’at*, s.139.

⁸⁵ Muhammed, Ebu Zehra, *Usulu’l-Fıkıh*, (trc. A.Şener İslam Hukuku Metodolojisi), İst., 1997, s. 239; Çelik, *Sünnet ve Bid’at.*, s.140.

şumulüne girer; ilga edildiklerine dair bir tanık bulunursa, onlarda batıl olup, kabul edilmeleri İslam'ın amacına aykırı düşer.⁸⁶

Maslahat-ı mürsele konusu ihtilafli bir konudur. İslam hukukçuları delil olup, olmayacağı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Hanefi, Şafiler bunu müstakil bir delil olarak kabul etmeyip kıyasa dahil saymışlardır. İmam Malik ve Hambeliler belli şartlara haiz ve İslam'ın amaçlarını gerçekleştiren maslahatları delil olarak kabul ederler.⁸⁷

Bid'atların hasenesinin ve seyyiesinin bulunabileceğini savunanlar, bid'at-ı hasene konusunda iddialarını isbatlama saadetinde maslahat-ı mürsele konusunda kullanılan delilleri ileri sürmektedirler. Halbuki maslahat-ı mürsele ile bid'at-ı hasene birbirini karşılamazlar. Maslahat-ı mürselenin gayesi zorluluğu kaldırmak, şiddeti defetmek ve zarureti korumaktır. Bu ise amaç olmayıp, araç durumundadır. Halbuki bid'atta böyle bir durum söz konusu değildir. Teklifte ziyadelikler getirmektedir. Bu ise, teklifte hafifletme değil fazlalıktır.⁸⁸ Şurası muhakkak ki, bu problem bid'atı geniş kapsamlı olarak anlayanlar içindir. Ama bid'atı dar kapsamıyla anlayanlar için bid'at-ı hasene diye bir şey olmadığı için böyle bir problem de söz konusu değildir.⁸⁹

3. 2. İstihsan ve Bid'at-ı Hasene: bid'atın istihsan ile münasebetine gelince onu da yine istihsanı açıklayarak tesbite çalışalım.

Ebu Hasen el-Kerhi, istihsanı şöyle tarif eder: İstihsan, müçtehidin daha kuvvetli gördüğü bir husustan dolayı, bir meselede benzerlerinin hükmünden başka bir hükme dönmesidir.

İstihsanın esası, hükmün külli bir kaideye aykırı düşmesidir. Onun için öyle bir gerekçe olmalıdır ki kaidenin dışına çıkmak, ona sarılmaktan şeriata

⁸⁶ Ebu Zehra, *Usulu'l-Fıkıh*, s.239; Çelik, *Sünnet ve Bid'at*, s.140.

⁸⁷ Ebu Zehra, *Usulu'l-Fıkıh*, s.241.

⁸⁸ Şatibi, *İ'tisam*, II, s. 135.

⁸⁹ Çelik, *Sünnet ve Bid'at*, s.140.

daha yakın olsun.⁹⁰ Müçtehid imamlardan Ebu Hanife ile İmam Malik'in fazlaca başvurduğu istihsan deliline Şafi şiddetle karşı çıkmaktadır.⁹¹

Bid'at-ı haseneyi tarif ederken, gizli veya açık, delaleten veya sarahaten kitap veya sünnetten bir asla isnat eden, Hz. Peygamber (sav) –bazılarına göre sahabe ve tabiin – den sonra ortaya çıkan şeyler⁹² deniliyor ise de, bid'at-ı hasene kabul edilen öyle şeyler vardır ki hiçbir delile dayanmamaktadır. Bu konuda delil olarak ileri sürülen “Müslümanların iyi gördüğü Allah katında da iyidir, Müslümanların kötü gördüğü Allah katında da kötüdür”⁹³ hadisi, Abdullah b. Mesud'a nisbet edilen mevkuf bir hadistir, diğer bir takım sahih hadislerle tezat teşkil etmektedir.⁹⁴ Mesela, “İsrailoğulları yetmiş bir fırkaya ayrıldılar, Hıristiyanlar yetmiş iki fırkaya ayrıldılar, ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Biri dışında diğerleri cehenneme gidecektir” dediler ki: “ey Allah'ın resulü ateşten kurtulacak bu fırka hangisidir?” O, “benim ve ashabımın üzerinde bulunduğu fırkadır” buyurdu.⁹⁵ Tirmizi'nin “bu hadis sahihtir” dediği bu hadiste, İslam ümmetinin yetmiş üç fırkaya ayrılacağı haber verilmektedir. Fırkalara ayrılacak olan ümmetin bir meselenin “iyiliği güzelliği” konusundaki ittifakı nasıl olacaktır? Buradaki işkal önceki hadisin yani “Müslümanların iyi gördüğü Allah katında da iyidir...” hadisinin haber-i vahid olduğu ve mevkuf olduğu gerekçesiyle delil olmayacağı ileri sürülerek giderilmeye çalışılmıştır.⁹⁶

Kanaatimiz şudur ki, konu tamamen bir anlayış farkından ileri gelmektedir. Yani bid'at-ı hasene anlayışını benimseyen ulema, -mesela, İmam Şafii bunlardandır- istihsanı kabul etmemektedir. İstihsanı kabul edenler ise ya bid'at-ı hasene diye bir şey yoktur, bid'at, bid'attır. Hasenesi, seyyiesi olmaz

⁹⁰ Ebu Zehra, *Usulu'l-Fıkıh.*, s..226.

⁹¹ Ebu Zehra, *Usulu'l-Fıkıh.*, s. 232; Şatibi, *İ'tisam*, II, s. 137; Çelik, *Sünnet ve Bid'at.*, s.141.

⁹² Çelik, *Sünnet ve Bid'at*, s.141.

⁹³ Müsned, I/379.

⁹⁴ Şatibi, *İ'tisam.*, II, s. 152.

⁹⁵ Tirmizi, II/107; İbn Mace, II/1321-1322.

⁹⁶ Çelik, *Sünnet ve Bid'at*, s142.

demektedirler. Mesela, Malikilerden Şatibi, Hambelilerden İbn Receb el-Hanbeli, Şafililerden ise, İbn Hacer el-Askalani'yi sayabiliriz. Veya belli bazı şartlar ileri sürerek istihsan ile bid'at-ı hasene arasındaki ince farkı tespit etmek suretiyle, her ikisinin aynı şey olmadığını; istihsanın mutlaka bir külli kaide ile bağlantısı olurken, bid'at-ı hasene de her zaman böyle olmadığını, dolayısıyla ikisinin farklı şeyler olduğunu ifade etmektedirler. Buna göre belki şöyle ifade etmek mümkün olacaktır: Her istihsanla verilmiş hükümde bid'at-ı hasene ile ilgili bir yön bulunabilir, benzerlikler olabilir ama, her bid'at-ı hasenede, istihsan deliliyle ilgili yönler bulunmaz.

2. Hakikat ve İzafet Cihetinden Bid'atlar:

Hakiki bid'at, bütün yönleriyle hiçbir şekilde sünnette olmayan ve hiçbir şer'î delilin delalet etmediği bid'attır. Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla, evlenmeyi gerektirecek sebepler bulunmasına rağmen –fıtrata aykırı olarak – evlenmeyi terk etmek (Bunun daha fazla dindarlık olarak anlaşılması bid'attır. Yoksa belli bazı insani veya şeri mazeretler sebebiyle terk edilmesi böyle değildir.), Şiânın aşure gününde Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini anmak amacıyla yüzlerini tokatlamaları, başlarını, vücutlarını yaralamaları, Kabe'nin dışında bazı türbelerin etrafında tavaf etmek, mumlar vs. dikmek, kandiller asmak gibi.⁹⁷

İzafi bid'at ise, bir açıdan bakıldığında bid'at olan, diğer bir açıdan bakıldığı zaman bid'at olmayan yeniliklerdir.

Mesela; Recep ayının ilk cuma gecesi (Perşembe-Cuma) belli bir usulde 12 rekat nafîle namaz kılmak gibi. İki rekatta bir selam verilir, her rekatta bir fatiha, üç kadir suresi ve on iki defa ihlas suresi okumak suretiyle kılınır. İslam alimleri buna çirkin ve münker bir bid'attır demişlerdir. Çünkü zahiren bakıldığında, kılınan bir namazdır. Fakat belli vakitte belli şekilde eda edilmesine dair hiçbir delil bulunmamaktadır. O, namaz olarak görülürse bid'at

⁹⁷ Mahfuz, el-İbdâ, s.55-58.

sayılmaz ama, böyle bir namaz şeklinin Kur'an ve Sünnette bulunmamasına karşın kılınması bid'at-ı seyyiedir. Çünkü yeni bir şey uydurulmuştur. Eğer bu gibi ameliyeler sünnettir, peygamberimiz böyle yapmıştır diye yapılırsa bid'at-ı seyyie olur. Bütün bunlar zatı itibariyle namaz olup meşru ise de şer'i hiçbir delile dayanmadığı için bid'attır.

3. Adetler ve İbadetler Cihetinden Bid'atlar

Bid'atın geniş manalı tarifi dikkate alınarak yapılan bu taksimi açıklamadan önce umuru âdiyye ve umuru taabbüdiyye tabirleri üzerinde durmak istiyoruz. Umuru âdiyye (=adetlerle ilgili işler)'den maksat dünyevi kazançlar elde etmeye vesile olan muamelat, tasarrufat gibi insanlar arasında ceryan eden şeylerdir. İnsanlar arsındaki dünya ile ilgili bu işlerin yapılmasıyla, Cenab-ı Hakk'a kurbiyet kastedilmez.⁹⁸ Fakat her ne kadar bir gaye ve maksat olmasa da, yinede işlenen bu tür fiillerin ibadetlerle doğrudan değil, dolaylı olarak bir irtibatı vardır. Artık böyle bir durumda kişinin, o konudaki niyetine bakılır. Çünkü biliyoruz ki "ibadetle âdeti birbirinden ayıran temel nokta niyettir" Ancak buradaki taksim daha çok zahiri durum itibariyledir.

Din, mükellefe tasarruf hürriyetini, şer'i delillerden alınmış makasıda ve dinin umumi prensiplerine uygun olmak esası üzerine tanımıştır. Yani bu tür işleri insanın nefesine veya diğer insanlara zarar vermemek ve haddi aşmamak mubah kılınan şeylerin caizlik dairesinden çıkmadığı, yasak dairesine girmediği sürece insana bırakılmıştır. İnsanın bu tür işleri değiştirme veya istediğini yapma maslahata zarar vermeyip makasid-i şerianın dışına çıkmadığı sürece hakkı vardır.

Makasid-i şeria ise; ya insan hayatının gerçekleşmesi ve varlığının devamı için gerekli olan dini, nefsi, malı, aklı ve ırzı korumak gibi zarureti muhafaza, ya mükellefler üzerinde dini sorumluluğu kolaylaştırmak meşakkat ve zorluğu kaldırmak için lüzumlu olan seferde oruç tutmamanın mubahlığı,

⁹⁸ Atıyye, el-Bid'a , s. 257-258.

hayızlı kadınların farz namazların düşmesi gibi ihtiyacı muhafaza, yada fitri ve tabii güzellikleri gerçekleştirmek için gerekli olan ahlak güzelliği, taharet hükümlerine, setrü'l-avret hükümlerine riayet gibi tahsiniyatı muhafaza şeklinde olan şeylerdir. Bütün bunlar, durumu ve önemine binaen, dinde mertebelendirilmiştir. Hacıyat yahut tahsiniyyatı elde etmek için zaruriyyatın ihlali caiz değildir.⁹⁹

Taabbüdi işlere gelince, bizzat Allah (cc.)'a takarrub için va'z olunan şeyler hakkında mutlak olarak kullanılır. Namaz, oruç, hac, zikir vb. İşte gerek umuru adiyye gerekse umuru taabbüdiyyeden insana çizilen sınırın dışına çıkılması halinde –ki bu sınırın neler olduğu Kur'an ve Sünnette açıklanmıştır – o konuda, geniş manalı tarife göre bid'at işlenmiş olur. Bu işlenen bid'atın da durumuna göre, hasene veya seyyie olarak değişir.¹⁰⁰

4. Huda ve Dâlle Cihetinden:

Şeriatın maksatlarına muvafık olan bid'at, bid'at-ı huda olarak, şeriatın maksatlarına ters düşen bid'at da bid'at-ı dâlle olarak kısımlandırılmıştır.¹⁰¹

İbn Esir'de bid'ata daha açık bir ifade getirerek şöyle der: Bid'at iki kısımdır:

1. Hidayete götüren bid'at (Bid'at-ı Huda)

2. Dalalete götüren bid'at (Bid'at- Dâlle). Buna göre Allah (cc.)'ın ve Resulullah (as.)'ın emirleri hilafına olan bid'at kabul edilmez, reddedilir. Allah (cc.) ve Resulullah (as.)'ın yapılmasını tavsiye ve teşvik ettikleri işleri içine alan konularda ihdas edilen bid'at ise kabule şayandır.¹⁰²

⁹⁹ Atıyye, el-Bid'a , s. 263-264; Çelik, Sünnet ve Bid'at, s. 144-145.

¹⁰⁰ Çelik, Sünnet ve Bid'at, s. 145.

¹⁰¹ Bkz. Bu taksim için Kal'acî, Mu'cemu Luğati'l-Fukuha, s. 105.

¹⁰² Şimşek, "Bid'at ve Bid'at Ehli", s119-120.

C. İSLAMİ İLİMLERDE BİD'AT KAVRAMI

Bid'at konusu, kavramın manasındaki genişlik ve muhtevastaki zenginlikten dolayı, İslami ilimlerin her bir dalında, ilgisi itibariyle az veya çok ama mutlaka konu edinilmiştir. Kaynaklar incelendiği zaman görünen odur ki bid'at kavramı, Hz. Peygamber dönemi (buna sahabe, tabiin ve tebei tabiin dönemini ekleyenler de vardır) İslam anlayışını sonraki devirlerde ortaya çıkan muhalif düşünce ve inançlara karşı savunma aracı olarak kullanılmıştır. Yani bid'at kavramı Kur'an ve Sünnete uymayan bir inanışın, bir düşüncenin veya bir amelin "uygunsuzluk ve makbul olmayışlık" özelliğini belirten bir ölçü olmuştur. Onun için Şatibi bid'atı tarif ederken "din görünümü yol"¹⁰³ ifadesini kullanmıştır. Bu da dinden olmadığı halde dinmiş gibi kabul etmek demektir.¹⁰⁴

1. Fıkıh İlminde Bid'at

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, kitabı kesin delil, sünneti delil, icmaı kesin hüküm, icthadı da hüküm kabul edip ona göre kesin delil ve hükümleri ilmen ve amelen kesin olmayan delil ve hükümleri de sadece amelen benimseyen topluluğa/mezhebe denir.¹⁰⁵

İbn Hacer el-Heyseni, ye göre: "Lügatte bid'at, icad edilen manasında kullanılır. Şer'i manası ise umumi ve hususi delillere dayanarak şeriatın emrine muhalif düşen muhdes şeydir. Yani şer'i bid'at, dalalete götüren ve zemmedilendir. Ancak, alimlerin vacip ve haram gibi kısımlara ayırdığı bid'ata gelince o, lügavi yönden bid'attır. Bu ise şer'i bid'attan daha şümullüdür, zira şer'i bid'at bundan bir cüzdür" der ve aşağıda zikredeceğimiz beşli tasnifi benimser.¹⁰⁶

¹⁰³ Şatibi, İtisam, I, s. 137.

¹⁰⁴ Çelik, Sünnet ve Bid'at, s. 131-132.

¹⁰⁵ Karagülle, Süleyman, On Soruda Ehl-i Sünnet Soruşturması, Ehl-i Sünnet Tetkikleri Dergisi, Eksen Yay., İst. 1989, s. 42.

¹⁰⁶ Şimşek, "Bid'at ve Bid'at Ehli", s. 120.

İbn Abdusselam ilk defa bid'atlara fikhın beşli tasnifini uygulayarak şu ölçüyü koymuştur: "bid'at, Resulullah (as.) zamanında benzeri bulunmayan bir işi yapmaktan ibaret olup, vacip, haram, mendup, mekruh ve mubah olarka beşe ayrılır. Dilbilgisi, fıkıh bilgisi, Hadiste cerh ve ta'dil vacip bid'atlardan; Cebriye, Kaderiye ve diğer Ehl-i Sünnet dışı sapık mezheplerin akideleri haram bid'atlardan; ribat, köprü, medrese inşa etmek mendup bid'atlardan; camileri ve Kur'an-ı Kerim ciltlerini süslemek mekruh bid'atlardan; musafaha yapmak, sofraya düşkünlüğü mübah bid'atlardandır.¹⁰⁷ Bu şekilde mesele, fıkıh planında ve tamamen bir sistem dahilinde açıklığa kavuşmuş oluyor. İbn Hacc'ın da aynı fikri benimsediğini görüyoruz.¹⁰⁸

Buna göre fıkıhçılar icthadı kabul etmeyip yerine Talimiyye gibi başka usuller benimseyen kimseleri bid'atle yani dalalette kabul etmektedirler. Bu anlamda icthad için şu görüşler benimsenir:

- a. İctihad delil değildir.
- b. İctihad ile varılan sonuçlara iman etmek gerekir.

Bunlar fırka-i dallenin görüşleridir.

c. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin görüşü ise, icthad amelen delildir. Herkes kendi icthadına göre amel etmekle mükelleftir. İlmen delil değildir, kesin doğruluğu iddia edilemez ve icthadla varılan sonuçlar imana konu olamaz.¹⁰⁹

İslam Hukukçularına göre bid'atı küfür noktasına varmayan kimsenin arkasında namaz kılmak caizdir. Ancak Hanefiler, Şafiiiler ve bir rivayete göre Malikiler başka bir imam varken bid'at ehlinin arkasında namaz kılmayı tenzihen mekruh sayarlar. Öte yandan Malikiler ve Hanbeliler bid'atçıların şahitliğini geçersiz sayarken Hanefi ve Şafii fakihleri, taraftarları lehine yalan

¹⁰⁷ Atrıyye, el-Bid'a, s. 363; Şimşek, Bid'at ve Bid'at Ehli, s. 120.

¹⁰⁸ Bkz. İbn Hacc, el-Medhal, II, s. 257.

¹⁰⁹ Karagülle, Süleyman, Ehl-i Sünnet Soruşturması, s. 42.

söylemeyi mubah gören Hattabiler müstesna, diğer bid'at ehlinin şahitliklerini geçerli kabul ederler.¹¹⁰

Talak-ı Bid'î (Definite Divance): Her bir temizlik döneminde üç defa boşama veya hayız döneminde boşama veya temizlenme döneminde tek defada boşamadır.¹¹¹ Yani Sünnete uygun olmayan kural dışı boşama şeklidir.

Bid'at konusuna fıkıh ilmi açısından baktığımız zaman, ortaya çıkan bid'atların daha çok furu fıkihta ve özellikle ibadetler konusunda olduğunu görmekteyiz. Fıkhi meselelerde görülen bid'atların, şüphesiz pek çok sebebi vardır. Bunlardan bazılarını şöyle tespit etmemiz mümkündür.¹¹²

a. Genişleyen İslam coğrafyasındaki yeni unsurların, beraberlerinde getirdikleri eski inanç ve uygulamaları, Müslüman olduktan sonra da devam ettirmek istemeleri. Bunu da o inançlarını İslamlaştırarak veya İslam elbisesine bürüyerek devam ettirme gayretleri.

b. Cehaletin yaygınlaşması, yüksek İslam ruhunun zamanla kaybolması.

c. Cehalet sonucu ortaya çıkan taassup

d. İslam toplumunda görünen siyasi ve fikri çalkantılardan bunalan bazı kişilerin bu tür ihtilaftan uzak durmak ve kendini daha fazla ibadete vermek maksadıyla tamamen içine kapanık yaşamaları ve dinden olmayan bazı bilgi ve uygulamaları din edinmek suretiyle güya daha fazla dindar olma çabasına kapılması

e. bazı kötü niyetli kişilerin dini bozmak için halk üzerinde manevi baskı kurmak, onları daha rahat sömürmek için din duygularını istismar etmesi, bunu yaparken Kur'an ve Sünnet dışı uygulamaya başvurmaları.

f. yetkisiz din bilginlerinin halkı yanlış yönlendirmeleri

¹¹⁰ Yaran, "Bid'at mad.", VIII, s. 130.

¹¹¹ Kal'acı, Mu'cemu Luğati'l-Fukuha, s. 105

¹¹² Çelik, Sünnet ve Bid'at, s.134.

g. değişik dini ve felsefi cereyanların etkisi gibi daha pek çok sebep zikredilebilir.

Bu konuda eser veren ilim adamları, fıkhî sahada ortaya çıkan bid'atların adeta dökümünü yapmışlar, bir fıkhî kitabı tasnifi içinde konuyu bablar altında tek tek incelemeye çalışmışlardır. Bu bid'atlar arasında taharetten abdestten tutunuz da namaz oruç, hac, kurban, camilerde, mübarek gecelerde bazı merasimlerde yapılan bid'atlere varıncaya kadar tespit edilip işlenmiş, yanlışlar belirtilip, doğru şekilleri gösterilmiştir. Bu eserler arasında Ali Mahfuz'un el-İbda'sını, Dr. İzzet Atiyye'nin el-Bid'a'sını, Şatibi'nin el-İ'tisam'ını, Turtuşi'nin Kitabü'l-Havadis ve'l-Bid'a'sını, İbn Teymiye'nin İktizau's-Sıratı'l-Mustakim'ini zikredebiliriz.¹¹³

2. Hadis İlminde Bid'at

Bid'at, dinin asılları arasında olmadığı halde sonradan ihdas edilerek dine izafe edilen görüşlerdir. Hadis usulünde ise bir kimsenin haberlerinin kabul edilmemesine mucip ve onun tenkit edilmesini gerektiren unsurlardan biridir.¹¹⁴

Hadis rivayetinde genel olarak haberlerinin makbul olmadığı üzerinde durulan bid'atçıların kimler olduğunun daha müşahhas olarak tayin edilmesi için denilebilir ki, hususi olarak tayin edilmesi için denebilir ki, hususi olarak bid'atçılar Şii, Mutezili, Kaderi, Mürcii ve Cehmi gibi akımlara ele başlılık eden kimseler olması gerekir. Çünkü bu konularda yazılmış daha mufassal eserlerde görülen bilgiler bunu teyid eder.¹¹⁵

Bu akımlara mensup insanların onları bid'atçı olarak niteleyen ve kısaca sünnet ehli olarak bilinen kimselerin haberleri hakkındaki tavırları ise daha geniş araştırmaları gerektirir. Ancak şunu ifade edebiliriz ki, bid'atçı akımların

¹¹³ Çelik, Sünnet ve Bid'at, s.134.

¹¹⁴ Demirci, Ahmet, Bid'atçılık, EÜİFD, Kayseri 1988, sayı 5, s. 71.

¹¹⁵ Taftazani, Ebu'l-Vefa, Ana Konularıyla Kelam, Kitap Dünyası, Konya, 2000, s. 41-55 vd.

sünnet ehline dair tenkitleri özellikle nassları yorum usullerine inhisar eder. Bu bakımdan sünnet ehlinin bazılarının bid'atçılıkla tenkit etmesiyle bid'atçıları sünnet ehline, yönelttiği tenkitlerin konuları farklıdır. Sünnet ehli nazarında bid'atçılık yerine göre bir mizaç ve tutku olması nedeniyle bu tutkuya meyilli insanların da taraf oldukları fikirleri müdafaa için hadis uydurmayı bile göze alabilecekleri nedeniyle haberlerine itimat edilmemiş olabilir. Şu kadar var ki, bid'atçı tutkuları olan insanlarda ondaki derecelerine göre muamele görmüş ve ısrarlı olanlar özellikle elenmiştir.

Bid'atı ta'n noktalarından biri olarak mütalaa eden hadisçiler, bid'at ehlinin rivayetini kabulde farklı görüşler benimsemişlerdir. Ancak bid'atçılığı kendisini dinden çıkarma noktasına varan kimsenin rivayetinin kabul edilmeyeceği konusunda hadisçiler arasında görüş birliği vardır. Malikiler diğer bid'atçıların rivayetlerini de kabul etmezler. İçlerinde Şafii, İbn Ebi Leyla, Süfyan es-Sevri ve Ebu Yusuf'un da bulunduğu bazı alimler ise mezhebini ve taraftarlarını desteklemek maksadıyla yalanı mubah saymaması şartıyla bid'atçıya ait rivayetin kabul edilebileceğini söylerler. Konuya bid'atın propagandasını yapıp yapmama açısından yaklaşan bazı alimler de propaganda yapan ve başkalarını kendi mezheplerine davet edenlerin rivayetini reddetmeye, böyle olmayanlarınkini ise benimsemeye taraftardır. İbnü's-Salah ile Nevevî başta olmak üzere alimlerin çoğunluğu bu görüştedir. Nitekim Buhari ve Müslim bu tür birçok bid'atçının rivayetini kabul etmiş olup Suyutî bunların bir listesini vermektedir.¹¹⁶

Bid'at konusuna Hadis ilmi açısından baktığımız zaman gerek rivayetü'l-hadis gerekse dirayetü'l-hadis ilmi açısından konu edildiğini görüyoruz. Bid'at kelimesi, rivayetü'l-hadiste, pek çok hadiste ya bizzat bid'at kelimesi şeklinde veya onun müteradifi olan muhdes-ihdas-hadis kelimeleri şeklinde geçmektedir.

¹¹⁶ Yaran, "Bid'at mad.", VIII, s. 130.

Dirayetü'l-hadiste ise doğrudan hadisle ilgili değil de hadis rivayetinde bulunan kimsenin (=ravinin) akidesi ile ilgili tan sebepleri arasında zikredilir.¹¹⁷

Hadis ilminde bid'at ehli denilince, itikadi bid'atlar denilebilecek, sahabe devrinin sonlarına doğru iyiden iyiye görünmeye başlayan Şia ve Rafizilik, Haricilikle daha sonraları vücut bulan Mürcie, Cehmiye, Kaderiye, Cebriye, Mücessime, Müşebbihe, Mutezile gibi siyasi ve itikadi fırkaların taraftarları anlaşılır. Bu fırkaların herbirinin, Kur'an'ın müteşabih ayetlerini tevil etmek, hadisleri zoraki bir biçimde yorumlamak, nihayet hadis uydurmak suretiyle ortaya atıp yaydıkları fikirlere de bid'at denilmiştir.¹¹⁸

Hadis ravileri arasında, yukarıda zikredilen ve kaynaklarda genellikle "fırak-ı dalle" diye isimlendirilen bu fırkaların görüşlerine kapılanlar olmuştur. Hz. Peygamber (sav)'den hadis rivayet eden birinin, böyle bir durumda olması şüphesiz onun yapacağı rivayetler ve bu rivayetlerin hüccetliği konusunda bir takım tereddütler uyandırdığından, bid'atü'r-ravi konusu, Cerh ve Ta'dil içinde incelenmiş ve raviyle ilgili olarak tan sebepleri arasında sayılmıştır.

Bilindiği gibi bid'at küfrü gerektiren ve küfrü gerektirmeyen bid'at şeklinde genel olarak ikiye ayrılır. İşte hadis ilminde bid'atlıkla nitelenmiş bir ravinin itikadi durumu bu yönden incelenmiş ve hangi tür bid'ate meyl ettiği veya irtikab ettiğine bakılmıştır. Eğer, ravi, küfrü gerektiren bir bid'at üzere ise cumhur ulemaya göre, onun rivayetleri kabul edilmez. Küfrü değil de fıskı gerektiren bir bid'at üzere ise bu konuda ihtilaf edilmiştir. Bazıları, rivayetleri mutlaka reddedilir demişlerdir. Bunların başında Malik b. Enes gelmektedir. İbn Sirin, Yunus b. İshak, İbn Uyeyne, Ali b. Harb gibi hadisçiler, Bakıllani ve Gazali gibi usulcüler de bu görüştedir. Bazıları da bid'atla nitelenmiş bir ravinin rivayetlerinin kabul edilebilmesi için bazı şartlar ileri sürmüşlerdir.¹¹⁹

¹¹⁷ Çelik, *Sünnet ve Bid'at*, s.135.

¹¹⁸ Uğur, M., *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 67.

¹¹⁹ Çelik, *Sünnet ve Bid'at*, s.136.

İKİNCİ BÖLÜM

KELAM İLMİNDE BİD'AT KAVRAMI

A. FIRKA/FİKİR EKOLLERİ KAVRAMI

Şimdiye kadarki bölümde bid'atın tanımı, kısımları ve diğer İslami ilimler de bid'at kavramı üzerinde durmaya çalıştık. Şimdi de Kelam ilminde sık sık sözü edilen itikadi mezheplerin/firkaların oluşumu ve bu firkaların ayırımında esas alınan kriterleri, ihtilaf sebepleri ve dolayısıyla müstakil bir mezhep sayılma ölçüleri üzerinde durmaya ve bunların neticesinde sadece zihni bir ayırım olan kim Ehl-i Sünnet, kim ehl-i bid'at; ehl-i bid'at kavramıyla kimler kastedilmekte ve bu ayırımla ne amaçlanmaktadır, bunların üzerinde durmaya çalışacağız.

1. Fırkanın Tanımı

Lügatte, ayırmak, bölmek, açıklayıp hükme bağlamak manalarına gelen “*fark*” kökünden isim olup, bir gurup insan, diğer insanlardan ayrı müstakil bir cemaat anlamına gelen “*fırka*” kavramı Kelam ve Mezhepler Tarihi ilminde daha çok itikadi mezhepler için kullanılan¹²⁰ bir terimdir.¹²¹

Terim olarak, İslam fikir tarihinde kendilerine has siyasi düşünce veya itikadi telakkilere sahip bulunan gruplar için kullanılmaktadır.¹²² Umumi manada, belli bir şahıs veya o şahsa uyan topluluğun, İslam'ın ana esasları olan Kur'an-ı Kerim ve Sünneti anlayış şekillerini yansıtan bu mezheplerin, tarihte ve kaynaklardaki isimleri, “*Fırka*” الفرقة (çoğulu الفرق)’dır. Hadis kitapları

¹²⁰ Bkz. İsfarayini'nin “et-Tebzir fi'd-Din ve Temyizu'l-Fırkati'n-Naciyye ani'l-Fıraki'l-Halikin” (التبصير في الدين و تمييز الفرقة الناجية عن الفرق الهالكين), adlı kitabı ile Bağdadî'nin “el-Fark beyne'l-Fırak” (الفرق بين الفرق) isimli eserinin sadece itikadi mezhepleri ihtiva etmesi de bunu gösterir.

¹²¹ İbnu'l-Manzur, *Lisanu'l-Arab*, X, s. 300; Ez-Zebidi, *Tacu'l-Arus*, VII, s. 45; Topaloğlu, Bekir, “Fırka mad.” DİA. İst., 1996, XIII, s. 35; Özler, Mevlüt, *İslam Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*, Fecr Yay., İst., 1988, s. 55.

¹²² Topaloğlu, “fırka mad.”, DİA., İst., 1996, XIII, s. 35; Fırlı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Birleşik Yayıncılık, İst., 1999, s. 7.

dışında akaid, kelam ve mezhepler tarihi alanındaki eserlerde erken dönemlerden itibaren fırka kelimesi terim anlamıyla kullanılmaya başlanmıştır.¹²³

Fırka kelimesi, bazen "iddia, telakki" anlamlarına gelen "Nihle" النحلة (çoğulu "Nihal" النحل) de kullanılmıştır.¹²⁴ İtikadi alandaki mezhepler için, bu kavramların dışında, ayrıca, "söz, görüş" manalarına gelen "Makale" المقالة¹²⁵ (çoğulu "Makalat" المقالات) de kullanılmaktadır.¹²⁶

Kur'an-ı Kerim'de çeşitli manalarda yer alan "fark" kökenli kelimeler içinde "guruplara ve parçalara ayırmak, bölmek" anlamındaki teferruk kavramları genellikle dinde ve sosyal hayattaki bölünmeyi ifade etmekte ve bunun çok zararlı olduğunu belirtmektedir. Yine Kur'an'da "gurup ve topluluk" manasına gelen "ferik" de yirmi dokuz yerde geçer ve genellikle tasvip edilmeyen bölünmelere işaret eder. Fırka ise sadece bir ayette¹²⁷ yer alır ve Müslüman toplumlarda köylü-şehirli, sivil-asker gibi tabii olarak oluşan kesimleri ifade eder.¹²⁸ Fırka kelimesiyle birlikte aynı kökten türeyen fiiller

¹²³ Bkz. III, s. IX yy. ikinci yarısında yaşayan Nevbahti'nin "Fıraku's-Şia"sı ile Sa'd bin Abdillâh el-Kummî'nin "Makalat ve'l-Fırak"ı buna örnek teşkil eder. Topaloğlu, "fırka mad.", XIII, s. 35.

¹²⁴ E.Ruhi Fırlalı, "Mezhepler Arasındaki Farklar" adlı kitabın önsözünde, s. 13.

¹²⁵ Çeşitli makalat eserleri içinde tab' edilmiş bulunan Eş'ari'nin "Makalatu'l-İslamiyyin"i (مقالات الاسلاميين), İbn Hazm'ın "el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal"i (الفصل في الملل و الاهواء و النحل) ve Şehristani'nin "el-Milel ve'n-Nihal"i (الملل و النحل) bu isti'malleri ispatlayan eserlerdir.

¹²⁶ E.Ruhi Fırlalı, "Mezhepler Arasındaki Farklar" adlı kitabın önsözünde, s. 13; Topaloğlu, Kelam İlmî, s.98; Özler, Mevlüt, İslam Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı, Dipnot 10, s. 57.

¹²⁷ وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٧﴾

"Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminde bir gurup dinde (dinî ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar." Tevbe, 9/122.

¹²⁸ M. F. Abdulbaki, el-Mucem, "frk mad."

hem sözlük manasında, hem de dini ve içtimai ayrılığın kötülenmesi anlamında birçok hadiste de kullanılmıştır.¹²⁹

Fırka kelimesi yerine kullanılan terimlerden biri de “mezhep”tir. “Yürüyüp gitmek” manasındaki “zehap” (الذهاب) kökünden gelen “mezhep” (المذهب), lügatte, gidilecek yeri, gidilecek yol demektir. Lügatte ise, imam ve müctehid kabul edilen bir zatın anlayış ve görüşlerinden teşekkül eden itikadi veya fıkhi yol (dini ve şer’i tarik), diye tarif edilir. Maturudi, Eş’arî veya Hanefî, Şafîî mezhebi gibi. Burada mezhep kurucusu kabul edilen “imam”, mezhebin sahibi telakki edilen “müctehid” hiçbir şekilde bir din veya şeriat vaznı veya tebliğcisi değildir. Ancak Canab-ı Hak tarafından va’z edilen ve son peygamber Hz. Muhammed (as.) tarafından tebliğ edilen İslam dininin gerek akaid, gerek fıkıh sahasında bazı meselelerin delilini bulmak, bu delillerden hüküm çıkarmak ve meseleleri anlayıp yorumlamakta çeşitli alimlerin birbirinden farklı görüşler ortaya koymuştur. İşte bu görüşler mecmuasına “mezhep” denmiştir.¹³⁰ Bu kelimeyle, İslam tarihinde siyasi ve itikadi gayelerle vücut bulmuş ve bun günde mevcudiyetini sürdürerek, İslam dünyasında farklı zümreleşmeleri temsil eden firkalar kastedilmektedir.¹³¹

2. Firkaların Oluşum Süreci ve Sebepleri

Ahmed bin Hanbel, Ebu Davud, Tirmizi, İbn Mace gibi Kütüb-i Sitte muhaddislerince rivayet edilen ve ümmetin yetmiş iki firkaya ayrılacağını haber veren, sıhhati ve farklı muhtevası üzerinde eski ve yeni alimlerce çeşitli tartışmalar yapılan hadisin, fırka kelimesinin İslam literatürüne girmesine zemin hazırladığını söylemek mümkündür.¹³²

Bir vakıa olarak hükmünü icra etmekte olan yetmiş iki fırka hadisinin muhtevasında bu iftirakın sebeplerine değinilmemiştir. Fakat, yetmiş iki fırka

¹²⁹ Topaloğlu, “fırka mad.”, XIII, s. 35.

¹³⁰ Topaloğlu, *Kelam ilmi*, s. 97-98.

¹³¹ Fıglalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, s. 7.

¹³² Topaloğlu, “fırka mad.”, XIII, s. 35.

hadisiyle alakalı olarak şunu söyleyebiliriz: Her ne kadar hadiste fırkalaşmaların sebeplerinden bahsedilmese de bu fırkalaşmalar, sebepsiz olarak da olmamıştır. Bunun bir takım dahili ve harici sebeplerinin varlığı da muhakkaktır. Nitekim İslam Mezhepler Tarihi alanında yazılan eserlerde¹³³ bu fırkalaşmaların oluşmasına zemin hazırlayan sebepler üzerinde bir hayli durulmuştur.

İslam tarihinin bilhassa ilk asırlarında Müslümanlar arasında ortaya çıkan fikri hareket ve ihtilafların sebepleri üzerinde duran araştırmacılar bir takım amiller tespit etmişler. Mezhepler tarihinin mevzularını teşkil eden bu amilleri burada detaylı bir şekilde değil de sadece icmali bir şekilde sıralamakla yetineceğiz:

Kur'an ve sahih sünnet, İslam'da mezheplerin varlığını, küfür-iman çizgisini tayinle kabul etmiş olmaktadır. Kur'an, bu esaslar içinde kalmak kaydıyla insanlara yeni bir şey getirmiş ve onların, dinin hakikatini anlamak için düşünmelerini, akıllarını kullanmalarını istemiştir. Çünkü dinin her türlü emir ve yükümlülükleri, bunları değerlendirme ve hakikatini anlama gücüne sahip insana, insanın da aklına yönelmiştir. Bu sebepten dolayı Kur'an-ı Kerim'in vazgeçemediği yegane unsur "akıl"dır.¹³⁴ Dolayısıyla aklın varlığı (kullanılan/işlevsel akıl) bile insan için farklılığın anahtarı olarak sunulmakta ve insana akıl sayesinde farklı farklı düşünmesi, yeni ufuklar keşfetmesi için kapılar açılmaktadır..

Kur'an-ı Kerim'in bünyesinde mevcut olan ve farklı düşünme imkanına rahat bir şekilde zemin hazırlayan özelliklerden bir diğeri de vahiylerin üslubudur. Nitekim ayet-i kerime de

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخْرَى

¹³³ Daha geniş bilgi için bkz. Şatibi, *el-İtisam*, II, s. 166; Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, s. 9-22; Fıglalı, *İtikadi İslam Mezhepleri*, s. 8-49; Topaloğlu, *Kelam İlmî*, s. 160-165.

¹³⁴ Bkz. Fıglalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, s. 14-15.

مُتَشَابِهَاتٍ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ
وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ
أَمْثَلُهُ كُلِّ مِنْ عِنْدَ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٤٤﴾

“Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki Onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. (Bu inceliği) ancak aklıselim sahipleri düşünüp anlar”¹³⁵ buyurulmaktadır.

Buna göre Kur'an ayetleri “Muhkem ve Müteşâbih” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Muhkem, yani kesin anlamlı ayetler bilinen ve kendisiyle kastedilen şeylerin açıkça belli olduğu ayetlerdir. Müteşâbih ayetler ise, manalarının son derece gizli oluşlarından dolayı, kolayca idrak edilemeyen ve pek çok anlama ihtimal tanıyan ayetlerdir. Bu sebepten, bu ayetlerin açıklanması, Kur'an'ın ana hedefi göz önünde bulundurularak, muhkem ayetlerin yardımı ile olur ve kastettikleri anlamı kavrayabilmek için mutlaka teville ihtiyaç duyulur.¹³⁶

Hız. Peygamber (sav)'in vefatından sonra ortaya çıkan ilk sapma siyasi alanda başlamıştır. Dolayısıyla ihtilafların bir kısmı siyasi, bir kısmı da fikri sebeplere dayanıyordu. Ancak siyasi nitelikli ihtilaflar da zamanla fikri ve dini şekillere bürünmüş ve İslam dininin akaid sahasını ilgilendiren meseleler arasına girmiş, siyaset yoluyla toplumun düzeltilmesi bir inanç haline

¹³⁵ Al-i İmran, 3/7.

¹³⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Zerkani, Muhammed Abdu'l-Azım, *Menahilu'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru'l-Kitabu'l-Arabi, Beyrut, 1996, 270; Sâbûnî, Muhammed Ali, *et-Tıbyan fi Ulumi'l-Kur'an*, Dersaadet Kitabevi, İst., trs.; s. 218.

gelmiştir.¹³⁷ Böylece daha ilk dönemlerde çeşitli akait mezheplerinin ortaya çıkışı için zemin hazırlanmıştır.

Kaderiyye, Cehmiyye ve daha sonra Mu'tezile mezhepleri ortaya çıkınca (hicri birinci asır içinde) bunlara karşı olanlar kendilerine Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat demişlerdir. Bakıllanî ile birinci devresini (mütekaddimun çağını) tamamlayıp Gazzali ve Razi ile ikinci (müteahhirun) devresine girip devam eden kelam okulu başından beri inanç sahasını tartışma dışı bırakan ve bu konuda naslara teslim olmayı prensip edinen alimler ile bunların tabilerinin reaksiyonlarına maruz kalmıştır. İşte bunlar (selef, nakilciler) ve daha sonraki asırlarda bunların yolunu izleyenler (İbn Teymiyye vb.) kendilerini "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat" ünvanına layık görmüş, diğerlerini de bu yola çağırışlardır. Buna mukabil Eş'ari'den beri devam eden kelam okulu mensupları (Eş'ari ve Maturudiler) de kendilerini yine haklı olarak bu tabire layık görmüşlerdir.¹³⁸

İslam dininin getirdiği fikir ve vicdan hürriyeti ve insan fertlerinin birbirinden farklı duygu, düşünce ve karakterlere sahip oldukları göz önünde bulundurulduğu takdirde Müslümanlar arasında bazı değişik düşüncelerin doğuşunu bir manada tabii karşılamak lazım gelir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim ve Sünnetten ibaret nasların bir kısmı, üslup ve muhteva bakımından kolay anlaşılır, vazih naslar (muhkemat) olduğu halde bazıları, gerek ifade tarzı, gerek konu itibarıyla kapalılık taşımakta (müteşabihat), bu sebeple de asıl maksud ve mananın ne olduğu sarih bir şekilde bilinmemektedir. Çoğunlukla uluhiyet alemi ve ahiret ahvaline dair olan ve Kelam ilminin konuları arasında bulunan bu nev'i naslar alimler tarafından muhtelif şekillerde anlaşılıp yorumlanmış ve dolayısıyla fikir ayrılıklarının zuhuruna vesile olmuştur.¹³⁹

¹³⁷ Akbulut, Ahmet, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, yrs., trs., s. Önsöz, 304-307 vd.

¹³⁸ Karaman, Hayrettin, *Ehl-i Sünnet Özel Sayısı*, s. 43.

¹³⁹ Toplaoğlu, Kelam ilmi, s. 98.

İslam'ın insana tanıdığı düşünce ve vicdan hürriyeti sonucunda, nasları anlama ve yorumlamada farklı metotların kullanılması ve naslardan dini hükümler çıkarma zarureti.

Özellikle ilk devirlerde, daha çok hilafet meselesi etrafında cereyan eden siyasi tartışmalar ve neticesinde Müslümanlar arasında ortaya çıkan iç savaşlar

Müslümanların fetih ve başka yollarla çeşitli kültürlerle mensup milletlerle münasebet kurmaları.

Felsefenin tercüme yoluyla İslam dünyasına girmesi ve yayılması.¹⁴⁰

Biz tüm bu fikir ayrılıklarını, ihtilaf sebeplerini ve firkalaşmalara tesir eden amilleri sıralarken firkalaşmaların dinin aslındanmış gibi veya din bunları teşvik etmiş gibi algılanması bizim tüm çalışmamızın özüne aykırıdır. Zira biz tezimizde başından beri özellikle vurgulamak istediğimiz; İslam dininin insanların düşüncelerini, fikir üretmelerini serbest bırakırken bunu bölünüp parçalanmışlığa düşmeden yine kendi koyduğu İslami daire çerçevesinde sınırlamıştır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in emrettiği¹⁴¹ ve Müslümanların da inanmaları ve uygulamaları vacip olan husus Allah'ın ipine (Kur'an/İslam) sınıksız sarılıp bölünüp, parçalanmışlığa uğramamaktır.

Nitekim bu savımızı destekleyici olarak Muhammed İkbâl'in şu görüşüne yer verebiliriz: "Kesinlikle, İslam universal bir devlet için sabırsızlıkla beklemektedir. Bu devlet, etnik farklılıkların üzerinde, kişisel, otokratik güce dayanan ve kapitalist politikalarından tamamen bağımsız olacaktır. İnsanoğlu, kendi evrensel tecrübeleri doğrultusunda böyle bir devleti kurma gücüne sahiptir. Müslüman olmayanlar için belki bu rüya gibi görünebilir. Fakat

¹⁴⁰ Özler, *İslam Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*, s.57-60.

¹⁴¹ Bkz. Al-i İmran, 3/103;

واعتصموا بحبلِ اللَّهِ جميعاً ولا تفرقوا "Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sınıksız yapışın; parçalanmayın."

Müslümanlar için adeta teslim olunması gereken imani bir şarttır"¹⁴² Yine, bir şiirinde de;

Fayda Müslümanların birleşmesindedir, zarar tek tek olmaktadır.

Hepsinin peygamberi bir, imanı bir, dini bir

Kâbe'si bir, Allah'ı bir, Kur'an'ı bir,

Ne müthiş olurdu, Müslümanlar devamlı birlik olsaydı!

Muhammed İkbâl, tüm hayatında olduğu gibi son mısralarında da hep, batının bir Kâbe'si olmadığı için tevhidi tanımamasına karşılık, Mekke'deki Kâbe-i Harem'in sırrının toplumların tevhit inancı olduğunu anlatmıştır.¹⁴³

B. İtikadi İslam Fırkaları

İslam, bir taraftan Müslümanların dine, Kur'an'a sınıksız sarılmalarını emredip, onları ihtilaf ve tefrikaya düşmekten men ederken diğer taraftan ümmetin birlik ve beraberlik içinde, cemaat halinde bulunmasını her zaman tavsiye ve emretmiş olan Hz. Peygamber (sav), ümmetinin yetmiş küsur fırkaya ayrılacağını haber vermektedir. Dolayısıyla bu hadiste belirtilen firkalaşmayla neye işaret edilmektedir ve tarihi bir vakıa olarak, ümmetin ihtilafa düşüp mezhep ve fırkalara ayrılışlarını nasıl anlayacağız? Yoksa bu rivayetlerin güvenilirliğinde şüphe mi var? İşte bu noktada karşımıza bir problem, yada cevaplandırılması gereken çeşitli sorular çıkmaktadır.

“Yetmiş üç fırka hadisi” diye anılan rivayetlerin çoğunda yetmiş iki firkanın cehennemde, birinin cennette olduğu belirtilir. Bundan dolayı olacaktır ki, ilk dönemlerden itibaren “ebedi kurtuluşa eren gurup” anlamında “fırka-i

¹⁴² Rafiuddin, A. Haşimi, “İkbâl, İslami Diriliş ve İslam Dünyası”, Uluslar arası Muhammed İkbâl Sempozyomu Bildirileri Muhammed İkbâl Kitabı, İBBKİDBY., İst., 1995, s. 82-83.

¹⁴³ Schimmel, Annemarie, *Çağın Mevlanası Muhammed İkbâl*, (Türkçesi: Sanail Özkan) Kırkambar Kitapları, İst., 2001, s. 94.

naciye” tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Biz de bu bölümde yukarıdaki sorulara cevap arayacağız ve 73 fırka/fırka-i naciye tabirinin mevcut Hadisler temel alınarak tespitini ve İslam düşünce tarihine yansıma boyutlarını görmüş olacağız.

1. 73 Fırka Hadislerinin Tespit/Tahlili

Hz. Peygamber (sav)’den ümmetin 73 fırkaya ayrılacağına dair rivayet edilen hadisleri inceleyecek olursak; bu konuda bize ulaşan rivayetlerin metinlerindeki birkaç nokta hariç aynı muhtevada birleştiklerini görürüz. Şöyle ki, bu rivayetlerin bir kısmı, ümmetin sadece kaç fırkaya ayrılacağını haber verirken diğer bir kısım rivayetlerde ise bu fırkalardan birinin cennette diğerlerinin cehennemde olduğunu ve cennette olacak olan fırkanın hangi fırka olduğu hususunda bilgi vermektedir. Dolayısıyla bu açıdan hadisleri ele alarak inceleyecek olursak bu konudaki hadisleri şu iki başlık altında tasnif edebiliriz.

Birinci tasnifimizdeki Ebu Hureyre (ra.)’den rivayet edilen hadislerde Hz. Peygamber (sav)’in şöyle buyurduğu rivayet edilir: *“Yahudiler yetmiş bir, Hıristiyanlar yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Benim ümmetim (Müslümanlar) ise 73 fırkaya ayrılacaktır.”*¹⁴⁴ Bu hadiste Hz. Peygamber (sav), sadece önceki ümmetlerin kaç fırkaya ayrıldığı ve Müslümanların da kaç fırkaya ayrılacağı hususunda bilgi vermekle yetinmiş bunun dışında ilave bir bilgi vermemiştir.

Bu tasnifte yer alan hadisin sıhhat durumu ile ilgili olarak Tirmizi,, İbn Hibban, Beyhaki, Şatibi, Ebu Hureyre (ra.)’den rivayet edilen bu rivayetin sahih olduğu hususunda aynı fikirdedirler. Neysaburi ve Zehebi ise bu hadisin Müslim’in şartlarına uygun olduğunu ifade ederlerken aynı zamanda sahih olduğunu da belirtmektedirler. Suyuti ise hadisin mütevatir derecesinde olduğunu beyan eder.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Ebu Davud, Sünnet, I, Hadis no: 4596; İbn Mâce, Fiten, 17, Hadis no: 3991; Tirmizi, İman, 18, Hadis no: 2640.

¹⁴⁵ Şatibi, el-İ’tisam, II, s. 189; Özler, İslam Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı, s. 30-31.

İkinci tasnifimizdeki rivayetler ise bu firkalardan birinin cennette diğerlerinin cehennemde olduğunu ve cennette olacak olan firkanın hangi fırka olduğu hususunda bilgi veren rivayettir. Buna göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: “Yahudiler 71 fırkaya ayrıldılar, birisi cennette, 70’i cehennemdedir. Hıristiyanlar 72 fırkaya bölündüler. 71’i narda, birisi cennettedir. Allah’u yemin ederim ki; şüphesiz benim ümmetimde 73 fırkaya ayrılacaktır. Birisi cennette, 72’si cehennemde olacaktır. Denildi ki; Ey Allah’ın Resülü! Onlar kimlerdir? O da: Cemaattir buyurdu”.¹⁴⁶

Ayrıca Tirmizi’deki rivayette kurtuluşa erecek olan fırka için “Ben ve Ashabımın buldukları yol üzere olanlardır” şeklinde ifade yer almaktadır.¹⁴⁷ Dolayısıyla bu ikinci tasnifteki rivayetleri cem edecek olursak birinci rivayetteki cemaat lafzının mücmel bir ifade olduğunu görürüz. Yani cemaatle kimin kastedildiği tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte ikinci rivayetteki “Ben ve Ashabımın buldukları yol üzere olanlardır” ifadesinin birinci rivayetteki “cemaat” lafzını açıklayan bir ifade olması kanaatimize göre yanlış olmasa gerektir. Yine bu iki rivayetin haricinde de bazı rivayetler vardır.¹⁴⁸ Fakat onlar da bu iki tasnifimizdeki rivayetleri destekler niteliktedir.

İkinci tasnifteki hadislerin sıhhatine gelecek olursak İbn Mace’nin Sünen’i üzerine yazılan Zevaid adlı eserin sahibi muhaddis el-Busirî, Enes b. Malik rivayetinin isnadının sahih ve ravilerinin sıkı olduklarını söyler. Diğer bazı alimlere göre de bu, mahfuz¹⁴⁹ ve makbul¹⁵⁰ bir rivayettir.

¹⁴⁶ İbn Mace, Fiten, 17, Hadis no: 3992.

¹⁴⁷ Bkz. Tirmizi, İman, 18, Hadis no: 2641’

¹⁴⁸ Örneğin Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde yer alan Enes b. Malik’ten naklettiği rivayette İsrailoğullarının 72 fırkaya ayrıldığı gibi kendi ümmetinin de o kadar fırkaya ayrılacağı, biri hariç hepsinin cehennemde olacağı bahsedilmekte fakat cennette/cehennemde olacak olan fırka için bir belirlemeden bahsedilmemektedir. Veyahut da aralarında sayı farklılıkları vardır. Bkz. Ahmed İbn Hanbel, el-Müsned, III/120; III/145; IV/102; Ebu Davud, Süne, I, 4597; İbn Mace, Fiten, 17, Hadis no: 3993.

¹⁴⁹ Şaz bir rivayetle gelen bir hadisin ravisi sıkı dahi olsa kendisinden daha üstün durumda olan ve daha fazla isnadla gelen diğer ravilerin rivayetlerine muhalif rivayeti, muhalif olan bu rivayetin terkinini, diğerlerinin rivayetlerinin tercihini gerektirir. Buna göre, terkedilen hadis şâz, tercih edilen, yani kabul edilip alınan hadis de “mahfuz” olur. Koçyiğit, Hadis

Ayrıca Tirmizi, Sünen`inin bir kısmında bu hadis için “garip”<sup>151</sup> diğer bir nüsha olan ve Mubarekfuri`nin Tirmizi`nin Sünen`ine yaptığı şerh nüshasında ise “hasen garip” şeklinde değerlendirmeleri mevcuttur. Bu hadisin iki farklı biçimde değerlendirmesinden hangisi doğru olursa olsun, bu hadisi garip kılan özellik onun ravi zincirinde Abdurrahman bin Ziyad el-İfriki olduğu kabul edilmektedir. İbn Hıbban, Abdurrahman bin Ziyad el-İfriki`nin güvenilir rivayelerden uydurma rivayet naklettiğini belirtir. İbn Hazm ise bu hadise tam anlamıyla karşı çıkarak, bunların isnadı bakımından kesinlikle sahih olmadığını, ve hadisin zayıf olduğunu ileri sürer.¹⁵² Dolayısıyla bu da hadisin güvenilirliğine şüphe düşürmektedir. Tüm bu hadislerin sıhhati hususunda farklı anlayışlar olsa bile, İslam toplumunun tarihi sürecine baktığımız zaman, mevcut vakıa bu rivayetlerin doğruluğuna fiilen delalet etmektedir.

Aslında, hadiste geçen yetmiş kelimesi kesin bir sayıyı göstermekten ziyade, çokluğu ifade etmektedir. Nitekim Arapça`da genellikle yedi, yetmiş ve katları çokluktan kinaye olarak kullanılmaktadır, bunun bir misalini de – Kur'an-ı Kerim'in kıraatiyle doğrudan alakalı olan tefsir hareketlerinden/problemlerinden olan– yedi harf ve kıraat meselesinde¹⁵³ de görmek mümkündür.

Arap Dili “eşanlamlılık” özelliği ihtiva etmemektedir. Sahip olduğu özellik bir lafzın birden fazla anlam yüklenmesi olasılığıdır. Ve yine Araplara göre esas olan anlamdır, lafızlar anlamların hizmetkârlarıdır.¹⁵⁴ Öyleyse dil

---

İstılahları Sözlüğü, s. 207; Aliyyu'l-Kari, a.g.e., s. 161-162; **Özler, İslam Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı**, s. 35.

¹⁵⁰ Makbul hadis; senet ve metin bakımından kabule şayan olan ve kendisiyle amel edilmesi gereken hadistir. Umumiyetle sahihin muradifi olarak kullanılır. “Mahfuz” tabiri; sahih ve hasen hadisi şumufüne alan makbul hadis için de kullanılır. **Koçyiğit, Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 208; **Özler, İslam Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı**, s. 35.

¹⁵¹ Tirmizi, İman, 18, Hadis no: 2641.

¹⁵² **Fığlalı, Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, s. 10-11; **Özler, İslam Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı**, s. 36-37.

¹⁵³ Bu konuyla alakalı olan hadisler için bkz. Buhari, Fadıilü'l-Kur'an, 27; Müslim, Salatu'l-Musafirin, 270; Ebu Davud, Vitr, 22; Tirmizi, Kıraat, 11; Nesai, İfritah, 38.

¹⁵⁴ Şehrûr, Muhammed, **Lügavi Kur'an Okumaları**, (Çev: Mustafa Ünver), Sidre Yayınları, Samsun, 2001, s. 69.

felsefesi göz önünde bulundurularak konuya yaklaşılmalıdır. Zira bazı Arap dil gramercilerince bu sayıların kimi durumda bilinen rakamlara delalet etmediği, çokluk manasında kullanıldığı muhakkaktır.¹⁵⁵ Dolayısıyla bu durumda, bu lafızlarla (7, 70, 700 vs.) belirli bir sayının kastedilmediğini söylemek kanaatimize göre yanlış olmasa gerek. Kaldı ki, gerek Yahudi ve Hıristiyanların gerekse Müslümanların tarihte görülen fırkalarının sayısı, hadiste bildirilen sayıların çok üstündedir.

Yahudi ve Hıristiyanlar, 71/72 fırkaya ayrılmış iken, İslam fırkalarının 73 ve onlardan daha fazla oluşunun sebebi, İslam dininin özelliği ve Müslümanlara tanınmış olan düşünce hürriyetinden kaynaklandığını söylemek de mümkündür.¹⁵⁶ Yani Kur'an-ı Kerim'in, insana tanınmış olduğu düşünsel anlamdaki özgürlük kavramının önceki ümmetlere göre daha geniş olduğunun bir göstergesidir. Böyle yapmakla İslam insanların özgürlük alanını genişletmiş bununla birlikte asla İslam dünyasının bugün içinde bulunduğu hizipleşmelerin sebebi veya teşvikçisi olmamıştır.

Bizim bu hadisten çıkarmamız gereken hadisteki bir isimlendirmeden veya belirlemeden ziyade Müslümanların ayrılık ve çekişmeye düşmesi halinde bundan herkesin zararlı çıkacağına işaret vardır. bununla birlikte hadiste geçen "kurtuluşa erenler" ve "ateşte olanlar" ayrımı göz önünde bulundurularak akaid mezhepleri Ehl-i Sünnet (fırka-i nâciye) ve Ehl-i Bid'at olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmiştir. Biz de tüm bunları göz önünde bulundurarak teşekkül eden bu itikadi fırkalar üzerinde durmaya çalışacağız.

2. İtikadi İslam Fırkaları

Kelam İlminde bid'at denilince hemen akla, itikadi anlamda İslam'da meydana gelen sapmalar gelmektedir. İtikadi anlamdaki sapmalarla da, hemen bütün çalışmalarda da değinildiği üzere bazı müteşabih ayetleri ele alıp, kendilerine has yorumlarıyla cumhur ulemadan ayrılan ve fırak-ı dâlle diye

¹⁵⁵ Karaçam, İsmail, Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraatı, İst., 1974, s. 43.

¹⁵⁶ Fırlalı, Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri, s. 10-11.

nitelenen bazı görüş sahipleri kastedilmektedir. Turtuşi, Şatıbi, İbnu'l-Cevzi, Birgivi, İzzet Ali Atıyye, Ali Mahfuz eserlerinde bu görüşe ağırlık vermektedirler. İslam Mezhepleri alanında eser yazan tüm müellifler 73 fırka hadisinde belirtilen 73 sayısına yaklaşım farklılıklarından dolayı ortak bir noktada buluşmamışlardır. Bunlardan bir kısmı sayıyı gerçek anlamda ele alırken diğer bazı müellifler ise sayıya ya hiç değinmemiş veya sayıyı çokluk manasında ele almışlardır. Bu başlık altında da konuya yaklaşım farklılıklarına paralel olarak kelamcılarının itikadi alandaki İslam mezheplerini ele alışlarını ve taksim şekilleri inceleyeceğiz.

İslam tarihinde tamamen görüş farklılıkları üzerine kurulmuş bir fırka bulma zor olduğu gibi, firkaların teşekkülünde başka unsurların ve sebeplerin varlığı da muhakkaktır. Zira, İslam mezhepleri tarihçilerinin saydıkları bir çok fırka İslam'ı anlayıştaki farklılık, siyasi sürtüşmeler, kabile rekabetleri ve sosyal mücadelelerin tabii neticesinde oluşmuş Kelam ekolü veya sosyal guruplaşmalardır.¹⁵⁷ Bunun doğal sonucu olarak da İslam toplumunda ortaya çıkmış birçok zihni oluşum ve firkaların varlığından söz etmek mümkündür.

Fertlerden oluşan tüm topluluklar, diğer topluluklardan maddi ve manevi az veya çok bir takım benzerlikleri mutlaka taşırlar, yani aralarında bir takım etkileşimler sosyal bir vakıa ve kanun olarak vardır. Dolayısıyla, İslam toplumunda ortaya çıkmış zihni oluşum ve firkaların birbirilerinden tamamen bağımsız olduklarını söylemek mümkün değildir. Onun için, itikadi firkalar arasında, esasa dayanan külli ayrılıklardan bahsetmek zordur.¹⁵⁸ Nitekim firkalar arasındaki ayırım nassa değil de Şehristani'nin de belirttiği gibi¹⁵⁹ içtihadı dayandığından kesin ayrıma gitmek kimi zaman mümkün olmamakta, ortak bir fırka sayısı üzerinde birleşilememektedir.

¹⁵⁷ Özler, Mevlüt, *İslam Düşüncesinde Ehl-i Sünnet Ehl-i Bid'at Adlandırmaları*, EKEV. Yay., Erzurum, 2001, s. 19.

¹⁵⁸ Özler, *Ehl-i Sünnet Ehl-i Bid'at Adlandırmaları*, s. 23-24.

¹⁵⁹ Bkz. Şehristani, *el-Milel*, I, s. 14-16.

Şu halde, 73 sayısına yaklaşımlarına göre (hakikat/mecaz şeklinde) tasnife tabi tutabileceğimiz müelliflerin ana İslami fırka sayılarının tespiti hususunda farklılıktan şikayet etmelerine rağmen aralarında bir ortaklık görülememektedir. Zira, Eş'ari'ye göre ana İslami fırkalar 10¹⁶⁰ iken, bu sayı Makdisi'ye göre 8, Malati'ye göre 6, Bağdadi'ye göre, İslami olan fırkalar 11, İslam'a mensup olmadıkları halde kendilerini İslam'a dahil edenlerle birlikte bu sayı 30'a kadar çıkmaktadır.¹⁶¹ Yine İbn Hazm'a göre 5, İsfarayini'ye göre, 10, Şehristani'ye göre, 4¹⁶² İbn Cevzi'ye göre ise 6¹⁶³ olarak tespit edilmiştir.¹⁶⁴ Turtuşu ise şöyle nakleder: "Alimlerimiz şöyle dediler: Bid'atın aslı dört fırkadır, yetmiş iki fırkadan diğerleri buradan doğmuştur. Onlar: Hariciler, Rafıziler, Kaderiye, Mürcie".¹⁶⁵

Görüldüğü gibi ana İslami fırkaların üzerinde bu kadar farklı görüşün varlığı tali kolların sayısı üzerindeki ittifakı adeta imkansız kılmaktadır. Dolayısıyla İtikadi İslam fırkalarının sayısının 73 olarak sabitlenmesi ya mümkün olmamakta veya çok zorlamalara tabi tutulmaktadır. Bu ise çoğu zaman ya bir firkanın diğer bir fırka içersinde mütalaa edilmesine veya müstakil fırka olmadığı halde sanki müstakil bir firkaymış gibi sayılmasını zorunlu kılmış bu da onları çoğu zaman tutarsızlıklara sevk etmiştir. 73 rakamı etrafında cereyan eden bu tartışmaları biz ikili bir tasnifte ele alacağız:

Birinci tasnifimizde sayıyı hakikat olarak ele almamız mümkündür, bu görüşte olan müellifler, 73 rakamını hakikat olarak anlamakta ve eserlerinin

¹⁶⁰ Eş'arî, Ebu'l-Hasen, *Makalatu'l-İslamiyyin*, (Thk. Muhyiddin Abdulhamid), Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995, s. 18.

¹⁶¹ Bağdadî, *el-Fark*, s. 25.

¹⁶² Şehristani, Ebu'l-Feth Muhammed bin Abdilkerim bin Ebi Bekrbın Ahmed, *el-milel ve'n-Nihal*, Mısır, 1961, s. I, s. 23.

¹⁶³ İbnü'l-Cevzi, *Telbisü İblis*, s. 23.

¹⁶⁴ Özler, *İslam Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*, s. 66-67.

¹⁶⁵ Turtuşu, *Kitabu'l-Havadis ve'l-Bid'a*, s. 33; Şatibi, *el-İtisam.*, II, s. 220; Çelik, *Sünnet ve Bid'at*, s.127-128.

baş kısmında ümmetin 73 fırkaya ayrılacağını belirten hadisleri nakledip, fırka sayılarını bu sayı ile sınırlama gayreti içersindedirler.¹⁶⁶

73 rakamını hakikat olarak ele alanlar, fırka sayılarını bu sayı ile sınırlama gayreti içersindedirler. Telif edilen eserlerin tarihi seyirlerine bakacak olursak genel olarak IV/X ile XI/XVII yüzyıllar arasında kaleme alındıklarını görmemiz mümkündür.¹⁶⁷ Durum böyle olunca da tüm bu müellifler kendi zamanlarını iftirakın sonu olarak anlamış ve fırka sayısını 73'e tamamlayarak bu devreyi (firkalaşma devri) kapamışlardır. Oysaki 73'e tamamladıklarında firkalaşma devri kendilerine göre kapanmakta, dolayısıyla da ümmet bundan sonraki tarihlerde artık ayrılma göstermeyecektir. Hal böyle olunca da daha sonraki ümmet bu firkalardan birine tabi olacaktır artık yeni bir fırka teşekkül etmeyecektir.

İkinci tasnifimiz de ise, sayıyı hakikat olarak değil de, mecaz olarak ele almamız mümkündür, Bu görüşte olan müelliflerden Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, meşhur eseri Makalatu'l-İslamiyyin'de ümmetin 73 fırkaya ayrılacağını haber veren rivayetlere değinmeden sadece ana İslami firkaları tespitle yetinir.¹⁶⁸ Eş'arî'ye göre ana İslami firkalar on tane olup, tali kollarıyla birlikte bu firkaların sayıları 73 rakamını bir hayli geçmektedir.¹⁶⁹

Makdisi ile İbn Cevzi de her ne kadar ana İslami firkalar üzerinde bir birlik sağlayamamışlarsa da ortak bir fikir olarak İslami firkaların tali kollarla birlikte sayılarının 73'ün hayli üzerinde olduğunu. Fahrüddin er-Razi'de Hz. Peygamber (sav)'in hadisteki rakamla ana firkaları kastetmesi mümkün olduğu görüşündedir.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Özler, *İslam Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*, s. 67-68.

¹⁶⁷ Bkz. bu görüşü paylaşan müelliflerden Malatî (377/987), Bağdadi (429/1037), İsfarayini (471/1078), Şehristani (548/1153), İci (756/1355), Münavi (1031/1622) vd

¹⁶⁸ Özler, *İslam Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*, s. 73.

¹⁶⁹ Eş'arî, *Makalat.*, bkz. içindekiler.

¹⁷⁰ İbni Cevzi, *Telbisü İblis*, s. 19-20; Özler, *İslam Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*, s. 74-75.

Kanaatimize göre 73 sayısını iki şekilde de (hem mecaz, hem de hakikat) anlamak mümkündür. Öncelikle hakikat bağlamında ele almak mümkündür. Çünkü asıl olan kelimenin mecaza hamledilmemesidir. Nitekim, mecaza hamline dair kesin bir karine de bulunmamaktadır. Ulaşabildiğimiz kadarıyla mecazine dair en önemli karine mevcut vakiadır. Zira mevcut olan vakıa ümmetin 73 rakamından çok daha fazla fırkaya bölündüğüdür. Sonuç olarak eğer sayı hakikat olarak ele alınacak olursa o durumda şunu söyleyebiliriz: tali fırkalarla birlikte bu rakamı çok aşacağı muhakkaktır, oysaki; kıyamete kadar yaşayacak olan tüm ümmetin, bölünebilmeleri ihtimalini de göz önüne alarak düşünürsek o zaman mevcut ve ileriki zamanda oluşması muhtemel ana fırkalarla beraber sayı 73'e ulaşabilir. Dolayısıyla günümüzde sayıyı 73'e ulaştırma gayreti içine düşmeden, ana fırkaları tespit edip; konuyu üç nokta ile tamamlamamız yerinde olacaktır.

Veyahut da sayıyı mecaz olarak ele alıp sayı tahdidinden uzak tüm ana fırkaları ve tali kollarını sıralayacağız. Çünkü, her geçtiğimiz zaman ve kıyamete kadarki tarihi süreç yeni fırkalaşmaların olma ihtimalini de beraberinde getirmekte, dolayısıyla rakam mecazı, mecaz ise çokluğu ifade etmektedir.

Yine son olarak şunu söyleyebiliriz: Her iki durumda –sayı hakikattir, tali kollarla birlikte fırka sayısı 73'tür şeklinde sıralayan görüşün aksine– son noktayı koymamakta ve insan düşüncesine sınır getirmemektedir. Bu da daha rahat ve serbest bir şekilde fırkaları ele almayı ve fikir özgürlüğünü sağlar.

C. Zihinsel Bir Ayrım Olarak Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Bid'at Adlandırmaları

Dini inanç, farklı varlık düzleminde bulunan obje ile suje arasında, aşkın bir objeyi anlatmada yetersiz sonlu olan bir dil ile olası iki durum arasında birinin tercih edilip benimsenmesini, düşünme düzeyini ve zihin durumunu

ifade eder.¹⁷¹ Nitekim, insanların firkalaşmalarına sebep “zihinsel faaliyetlerdir” diyebiliriz. Zira, insanın bu ayrılmaz özelliği, insanı diğer yaratıklardan ayıran mümeyyiz bir vasfıdır. Yine bu mümeyyiz vasfı, insanlar arasındaki inanç sistemleri ve davranış kurallarının farklılığını meydana çıkarır. Nitekim Tanrı kavramı nihai bir kavram olduğu halde dünyanın büyük dinleri bir Tanrı kavramı üzerinde bile uzlaşmamaktadır.¹⁷² Allah (cc.) ve Hz. Peygamber (sav), ümmetin sürekli olarak bir bütün halinde olmalarını, parçalanıp firkalaşmalarını için hadis ve ayetlerle bunu kayda bağlamıştır. Yine Müslümanlar daha ilk dönemlerden başlayarak sürekli firkalaşmalara ve çekişmelere düşmüştür. Tüm bunlar netice olarak bid'at kavramının doğmasına; dolayısıyla bir grup kendini kurtulmuşta olan fırka olarak telakki ederken karşı görüşleri bid'atte olmakla suçlamaktadır. Zira, Ehl-i Sünnet ve ehl-i bid'at kavramları da bu gerçeği işaret etmektedir.

İşte biz de bu başlık altında Ehl-i Sünnet ve ehl-i bid'at kavramlarının daha iyi anlaşılması için öncelikle Sünnet kavramı üzerinde durmaya çalışacağız. Daha sonra bir takip olan Ehl-i Sünnet kavramı üzerinde yoğunlaşacağız. Bu kavramla kimler kastedilmektedir? Yine bu kavramdan kimler istisna tutulmaktadır? Ehl-i Sünnet kavramı üzerinde durduktan sonra bu kavramdan istisna tutulan ve ehl-i bid'at diye anılan fırka veya firkalar hangileridir? Bunların belirleyici özellikleri nelerdir? Bu soruların cevaplarını bu başlık altında ele almaya çalışacağız.

1. Ehl-i Sünnet Kavramı

Hicretin ikinci asrından itibaren bid'at firkaları ilmi manada teşekkül etmeye başlamış, üçüncü asırdan sonra da Ehl-i Sünnetin kelam firkaları zuhur ederek İslam dünyasına yayılmıştır.¹⁷³ Bu başlık altında Hicri üçüncü asırdan

¹⁷¹ Yeşilyurt, Temel, *Dini Bilginin İmkani*, İnsan Yayınları, İst., 2003, s.127; *Nihai İlgi Olarak İmanın Belirsizliği*, İslamiyat Dergisi, Ankara, Nisan-Haziran 2001, s. 131.

¹⁷² Bkz. King, Robert H. *Tanrı'nın Anlamı*, (Çev. Temel Yeşilyurt) İnsan Yay., İst., 2001, s. 90.

¹⁷³ Topaloğlu, *Kelam İlmî*, s. 113.

itibaren İslam dünyasına yayılan Ehl-i Sünnet fırkasını incelemeye çalışacağız. Bunun için öncelikle Sünnet kavramını ve bu kavramın kapsam alanını, daha sonra da Ehl-i Sünnet kavramını inceleyeceğiz.

a. Sünnet Kavramı

Sünnet, lafzının lügat manasına göre, ister iyi olsun ister kötü olsun, davranış, yol, gidiş, adet manalarına gelir. Bunun cemi şekli sünen'dir. Kur'an-ı Kerim'de bu kelime sekiz ayrı surede toplam dokuz yerde¹⁷⁴ üç ayrı terkipte geçmektedir:

Birincisi: geçmiş ümmetlerin, cemaatlerin gittikleri yol, karşılaştıkları muamele, onlar hakkında verilmiş hüküm, uğradıkları ceza, düştükleri akıbet manalarında. Mesela, Ayet-i Kerime'de geçtiği gibi

لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةَ الْأَوَّلِينَ

"Öncekilerin başına gelenlerden ders almaları gerekirken onlar hala buna (Kur'an'a) inanmıyorlar." denilmekte yani "evvelkilerin sünneti".¹⁷⁵

İkinci olarak, Kur'an-ı Kerim'de "sünnet"¹⁷⁶

سُنَّةٌ مِّن قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُّسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا

"Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun (da budur). Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın".

"sünnetullah"¹⁷⁷

سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلُ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا

¹⁷⁴ Bkz. Enfal 8/38; Hicr 15/13; İsrâ 17/77 (Buradaki ayette iki defa geçmekte); Kehf 18/55; Ahzab 33/38; 62 (Ayette iki defa geçmekte); Fatır 35/43 (Bu ayette de üç defa geçmekte); Mü'min 40/85; Fetih 48/23 (Yine bu ayette de iki defa geçmekte).

¹⁷⁵ Bkz. Enfal 8/38; Hicr 15/13; Kehf 18/55.

¹⁷⁶ İsrâ 17/77.

¹⁷⁷ Ahzab 33/38; 62 ; Fatır 35/43; Mü'min 40/85; Fetih 48/23.

“Allah'ın önceden geçenler hakkındaki kanunu budur. Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın”. diye geçen “Allah'ın kanunu, Allah'ın davranış şekli, muamele şekli” manasında kullanılmaktadır.

Bu kelime Kur'an-ı Kerim dışında, hem Hz. Peygamber (sav) için, hem de başkaları için kullanılabilir. Bu noktada Hindistanlı muhaddis Abdulhay Laknevî *İkametü'l-Hüccce* isimli kitabında şöyle demektedir: “sünnet, sadece Resulullah (as.)'ın yaptığı şeylerden ibaret değildir. Resulullah (as.)'tan sonra gelen halifelerin tatbikatları ve dini sahalarda koydukları şer'i hükümler de sünnet cümlesindedir.”¹⁷⁸

İslam alimlerinden Muhammed Sabit el-Fenedî, *Dairtu'l-Mearif* adlı eserinde sünnet, yol, adet ve gelenek anlamındadır. Fukuha ve kelimciler istilahında ise Resulullah (as.)'ın efal, ekval ve takrirleri anlamında kullanılmaktadır. Daha sonra tarihin seyri içerisinde Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin görüş ve fiillerine denildi ve Şia'nın karşısında kullanıldı.¹⁷⁹

Şu halde, sünnet dediğimiz zaman bundan sadece Hz. Peygamber (sav)'in davranış şekli anlaşılmalıdır. Peygamberimizin bir hadisinde bu tabirin etraflı bir izahını bulmaktayız. Mesela, Hz. Peygamber (sav) bir hadisi şeriflerinde şöyle buyurmaktadır: “İslam'da kim güzel bir sünnet ortaya koyarsa ve kendisinden sonra onunla amel edilirse, o güzel sünnet ortaya koyan, o güzel sünneti edenlerin sevabına da nail olur ve sünneti işleyenlerin ecirlerinden de hiçbir şey eksilmez. Fakat İslam'da kim kötü bir sünnet korsa ve kendisinden sonra o kötü sünnet üzere amel edilirse, o kötü sünneti işleyenin günahı o sünneti çıkaranın boynuna olduğu gibi, ötekilerin günahlarından da bir şey eksilmez.”¹⁸⁰ Şimdi bu hadisten de anlaşıldığı üzere, sünnet koymak Peygamberin dışındaki kimselere de ait olabilmektedir. Bunu ifade etmek üzere, mesela Raşid Halifelerin beşincisi addedilen Ömer bin Abdülaziz ile

¹⁷⁸ Hatipoğlu, Mehmed S., *On Soruda Ehl-i Sünnet Soruşturması*, Ehl-i Sünnet Tetkikleri Dergisi, Eksen Yay., İst. 1989, s. 27.

¹⁷⁹ Koç, Abdulhadi, *Ehl-i Sünnet Soruşturması*, s. 44.

¹⁸⁰ Müslim, İlm, 15.

İmam Malik şu ifade de birleşmektedirler. “Resulullah (as.) sünnet koyduğu gibi, ondan sonra gelen vultu'l-emr, yani idareciler de sünnet koymuştur.”¹⁸¹

b. Ehl-i Sünnet

Ehl-i Sünnet mezhebi ve bu mezhebin adı birdenbire ortaya çıkmamıştır. Zamanla tedrici bir surette ortaya çıkmış, son şekline alması için de birkaç asır gerekmişti. Başlangıçta muhafazakar tabiatlı Müslümanlar ananevi bir din anlayışına bağlıyor, selef ve selef-i salihin dedikleri sahabe, tabiin ve etbau't-tabiinin izini aynen takip etmenin lüzumunu hararetle müdafaa ediyorlardı. Tabiatıyla bu Müslümanlar başlangıçta kendilerine Ehl-i Sünnet, Ehl-i Sünnet ve'l-Eser, Ehl-i Sünnet ve'l-İstikamet, Ehl-i Sünnet ve'l-Hadis gibi isimler vermekteydiler. Zamanla bu isimlerin hepsi unutulup gitti ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat tabiri kaldı.¹⁸²

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat tabiri Hz. Peygamber (sav)'in sünneti seniyyesi ile etrafındaki sahabilerin inançları kendi inançlarına esas olan kimselerin inançlarına Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat inancı denilir. Bu tabir Arapça bir tabir olup terkib-i izafidir. Terkibin birinci bölümü “ehil”in Arapça’da en çok kullanıldığı manalar şunlardır: kişinin çevresi, ehli olduğu sanat onda ehliyet kazandığı ilme izafe olunur. Ehl-i İslam, ehl-i ilim gibi. Şu halde inançta Hz. Peygamber (sav)'in sünneti ve onun etrafındaki sahabe cemaatını esas alan kimselere de Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat tabiri kullanılır.¹⁸³

Dini literatürde, dini anlamada ve yaşamada Hz. Peygamber (sav)'in ve sahabenin yolunu izleyen, onları örnek kabul eden, Allah (cc)'in kitabını ve Hz. Peygamber (sav)'in sünnetini rehber edinen ümmet çoğunluğu anlamında kullanılan bir terim olmuştur. Bu gurup sünnete bağlı olduğu ve cemaat

¹⁸¹ Hatipoğlu, *Ehl-i Sünnet Soruşturması*, s. 27.

¹⁸² Uludağ, Süleyman, *Ehl-i Sünnet Soruşturması*, s. 47.

¹⁸³ El-Pezdevi, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, s. 3-4; İbn Cevzi, *Telbisü İblis*, s. 16-17; et-Taftazani, Saduddin Mesud bin Ömer, *Şerhu'l-Akaid*, (Terc. Şerafettin Gölcük), Dergah Yay., İst., 1998, s. 20; Tekin, Said, *Ehl-i Sünnet Özel Sayısı*, s. 45.

ruhundan ayrılmadığı için “*Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat*” adıyla da anılmıştır.¹⁸⁴ Mutezili kelamcı Kadı Abdulcebbar ise, hadiste geçen “cemaat”ten maksadın büyük çoğunluk değil, doğruya isabet edenlerdir. Onun için Ehl-i Sünnet, Harici, Şia gibi çoğunluğu oluşturan fırkaların fırka-i naciye olmadıklarını belirtir.¹⁸⁵ “Ehl-i Hak” terimi de çoğunlukla Ehl-i Sünnet anlamına kullanılmıştır. Ehl-i Sünnet'e, hadiste geçen “kurtuluşa erenler” ifadesinden hareketle “fırka-i naciye” adı da verilmiştir.¹⁸⁶

Saduddin et-Taftazanî'ye göre ise Ehl-i Sünnet, Resulullah (as.)'ın yolunu ve onun nurlu yolunda giden ashabın yolunu ifade eder. Yine İmam Birgivi'nin *Tarikatu'l-Muhammediyye*'sinde, (Ehl-i Sünnet) Resulullah (as.)'ın yolu ve sireti olan, sözleri, fiilleri takrirleridir. (ve'l-Cemaat)'ta, ashab, tabiin, tebeai tabiin ve onlardan sonra gelen ve onlara tabi olan kimselerdir. Başka bir ifade ile, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ten maksat, Hz. Peygamber (sav)'in ve ashabının üzerinde buldukları yoldur. Bu yolda, her devirde, delil bakımından en kuvvetli İslam çoğunluğunun üzerinde buldukları yoldur diye tarif etmişlerdir.¹⁸⁷ Fırka-i naciye diye isimlendirilme sebebi ise; İslam akidesinin temel ilkelerinde doğru ve tutarlı bir yol takip etmeleridir.¹⁸⁸

Ehl-i Sünnet tabiri başlangıçta sadece itikadi bir mana taşıyor ve bilhassa sünniler kendilerini Havaric, Mutezile ve Şia'dan ayırmak için bu tabiri kullanıyorlardı. Bu tabirin ortaya çıkışında siyasi hadiseler de tesirli olmuştur. Başlangıçta ortaya çıkan Havaric, Şia, Mutezile gibi mezheplerin ayrılık çıkardıkları noktalar daha ziyade siyaset ve itikadla ilgili idi. Amel ve fıkıhla

¹⁸⁴ Hizmetli, Sabri, *Ehl-i Sünnet Soruşturması*, s. 68; Yılmaz, Ali, *Ehl-i Sünnet Soruşturması*, s. 49.

¹⁸⁵ Bkz. Abdü'l-Cebbar, el-Kadı, Abdullah bin Ahmed Ebu'l-Hüsn, *Fadlül-İtizal ve Tabakatu'l-Mutezile*, (thk. Fuad Seyyid), Tunus, 1393, s. 186-189.

¹⁸⁶ Yılmaz, Ali, *Ehl-i Sünnet Soruşturması*, s. 49.

¹⁸⁷ Bağdadi, el-Fark, s. 26; es-Semerkandi, İbnü'l-Hakim, Ebu'l-Kasım İshak bin Muhammed, *Sevadu'l-Azam*, İst., trs., s. 2-4; Pezdevi, Ebu Yusr Muhammed bin Muhammed Sadru'l-İslam, *Ehl-i Sünnet Akaidi (Usulü'd-Din)*, (Terc. Şerafettin Gölcük) İst., 1980, s. 339; el-İci, Adudüddin Abdurrahman bin Ahmed, *el-Mevakif fi İlmi'l-Kelam*, Beyrut, trs., s. 429; Çağlayan, Mehmet, *Ehl-i Sünnet Soruşturması*, s. 41.

¹⁸⁸ Pezdevi, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, s. 338-344.

İlgisi fazla değildi. Bu sebeple sünnilerin, amel bakımından bid'at mezheplerine karşı tavır ve vaziyet almalarını gerektiren sebepler fazla önemli sayılmazdı. Muhalif mezheplerin amel konularında etkileri ve iddiaları olmamıştır. Bu sebepten ameldeki İslam mezhepleri, H. 11. asırda bid'at mezhepleriyle fazla ilgili olmamak üzere tamamıyla içtimai sahasındaki görüşleri, bid'at mezheplerine tepki şeklinde ortaya çıkmışken Hanefilik ve Malikilik gibi sünni mezhepleri bu çeşit tepkilerin ürünü değildir. O sebeple itikadi bakımdan Mutezile mezhebinde bulunanların bir çoğu ameli bakımdan ya Hanefi veya Şafiidir. Şiiilerin ise Caferiye hem itikadi hem de ameli mezhepleridir. Bugün mensupları çok az bulunan Hariciler de böyledir.¹⁸⁹

Bu konu ile ilgili bütün kaynaklar Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatı tarif ederken yukarıda gördüğümüz şekilde veya buna benzer şekillerde tarif etmişlerdir.

İlk zamanlarda Ehl-i Sünnetin kelam ilmi yoktu. Onun için bütün kelamcılar ehl-i bid'at sayılıyordu. 323'te vefat eden Maturudî ile 333'te vefat eden Eş'ari vasıtasıyla sünni kelamı kurulunca, bazı sünniler bu kelamı, bilhasasa Eş'ari kelamının sonradan aldığı şekli kabul etmedi. Diğer bazıları kabul etti ve kabul edenlerin sayısı gittikçe arttı. Böylece sünnilikte itikadi bakımdan bir ayrılma ve bölünme hadisesi vukua geldi. Bu suretle önce iki durum ortaya çıktı. Birinci durum, sünni kelamının kuruluşundan önceki devirdir. Bu devirde Ehl-i Sünnet kelam ilmini red ve selefi takip hususunda müttetikti, aralarında ayrılık yoktu. Sünni kelamı kurulup, zamanla son biçimini aldıktan sonra bir kısım sünniler, Ehl-i Sünnete ait olduğu malum bulunan Eş'ari kelamını, Mu'tezile'nin kelamıyla aynı hükümdede tutarak reddetti ve bu hususta eski sünnilerin tutum ve davranışlarını hiç değiştirmeden aynen devam ettirdiler. Bunları, kelamı kabul eden sünnilerden ayırd etmek için kendilerine Ehl-i Sünnet-i Hassa veya ehl-i hadis ve'l-Eser veyahut Eseriye

¹⁸⁹ Uludağ, Ehl-i Sünnet Soruşturması., s. 73.

gibi isimler verildi.¹⁹⁰ Sonraki dönemin kelamı kabul eden sünnilere de Ehl-i Sünnet-i Amme denildi. Bu iki Ehl-i Sünnet mezhebi arasında bazan hafif, bazan şiddetli bir şekilde kendini gösteren bir takım ihtilaflar ortaya çıktı.

Sünni Kelamcılar, kelamın kabul edilmediği ilk dönem sunnilerine Selef, sonraki kelamcı sünnilere ise Halef adını vermişlerdi. Zaman Ehl-i Sünnet-i Amme'nin lehinde işlediğinden Ehl-i Sünnet-i Hassa'nın mensupları ve taraftarları gittikçe azaldı, bazı bölgelerde ise tamamiyle unutuldu. Bu sebeple Ehl-i Sünnet denilince sadece Ehl-i Sünnet-i Amme dediğimiz sunniler anlaşıldı. Ehl-i Sünnet-i Hassa'nın sünniligi unutuldu ve yadırganır hale geldi. Selefle halef arasındaki fark ilkinin kelam ilmini red, ikincisinin bunu kabul etmesi şeklinde vukua gelmiş olan bir farktır. Ama bu basit bir fark değildir. Tersine gittikçe derinleşen ve zamanla artıp genişleyen bir ihtilaftır.¹⁹¹

Motod olarak, Hz. Peygamber (sav)'den varid olan Sünnete uyan, tefrika çıkarmaksızın, Müslüman toplumdaki ayrılmayan, esas olarak Kitap ve Sünneti ve bunlara muvafık sarih aklı esas alan Ehl-i Sünnetin¹⁹² bu metottan hareketle Kur'an ve Sünnet ışığında ortaya koyup benimsediği temel prensipler, ilk devirlerden itibaren, kaynaklarımız arasında yer almıştır. Nitekim bu alanda yazılan ilk kitap, Ehl-i Sünnet akaidini metodolojik bir tarzda belirleyen küçük bir metin olan Ebu Hanife'nin kaleme aldığı Fıkhü'l-Ekber adlı eseridir. Ebu Hanife'nin inanç alanındaki tespitlerini orijinal bir nitelikte ihtiva eden bu eser, Ebu Hanife'yi rasyonel düşüncenin önemli bir temsilcisi ve savunucusu konumuna yükseltmiştir. Ebu Hanife metodolojik olarak yaptığı ilk şey nassın incelenmesidir. Nitekim inancın dogmatik yönünün önemli bir kısmı bu

¹⁹⁰ İbn Hazm, Ebu Muhamed Ali, *El-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvai ve'n-Nihal*, Daru'l-Marife, Beyrut, 1986, I, s. 45-50.

¹⁹¹ İzmirli, İsmail Haki, *Yeni İlmî Kelam* (Hz. Sabri Hizmetli), Ümran Yay., Ank. 1981, s. 61; Uludağ, Süleyman, *Ehl-i Sünnet Soruşturması*, s. 47.

¹⁹² Özler, *İslam Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*, s. 101-102.

metotla incelenmiştir. Yine onun inanç alanına ikinci yaklaşımı ise, tartışmada rasyonel metodun kullanılmasına ve genelleştirilmesine dönüktür.¹⁹³

Erken dönem hadis kaynaklarında ise, Ehl-i Sünnet tabiri görülmemekle birlikte sünnet ve cemaat kelimelerine rastlanmaktadır. Hz. Peygamber (sav), ümmetine daima birlik ve beraberlik içinde olmayı tavsiye etmiş, ayrılığa ve çelişkiye düşmelerinin de muhtemel olumsuz sonuçlarına dikkat çekmiştir.

Ameli bakımdan hak mezhep olarak tanınan dört mezhepten başka sünni ameli mezhepler de vardır.¹⁹⁴ Bunların sayısı ilgili kaynaklarda on beşe¹⁹⁵ çıkarılmaktadır. Ancak zaman içinde tabileri kalmadığı için ameli mezheplerin sayısı fiilen dörde inmiştir. Diğer hak-ameli mezheplerin içtihatları hususi ve umumi eserlerde mevcuttur, onlardan istifadeyi önleyecek bir durumda yoktur.¹⁹⁶

İtikadi bakımdan Ehl-i Sünnet dışında mesela Zeydi oldukları halde, ameli bakımdan dört mezhepten birine mensup olanlar da vardır. Şu halde Ehl-i Sünnet tabiri, ameli mezhepleri birbirinden ayırmak için değil, itikadi mezhepleri birbirinden ayırmak için kullanılan bir tabirdir.

c. Günümüz Düşüncesinde Ehl-i Sünnet Kavramının Kullanımı

Sünnet, Hz. Peygamber (sav)'in bütün söz, fiil ve takrirlerini içerdiğine göre, Ehl-i Sünnet, bugünkü ifadeyle sünnetçiler¹⁹⁷, sonraki gelişmelerin tesiri altında kalmadan, kendi şahsi görüş ve kanaatlarına iltifat etmeden saadet asrında şekillenen İslamı aynen devam ettiren ve bu dini ananeye sadakat ve samimiyetle bağlı kalan bir zümre manasına gelmektedir. Lakin vakıa ve hakikat-ı hal hiç de öyle değildir. Zamanın getirdiği sosyal gelişmelerin tesiri altında kalmamak, sonradan ortaya çıkan ilim, fikir, kanaat ve telakkilerin

¹⁹³ Yeşilyurt, Temel, *Fıkhu'l-Ekber'e Metodolojik Bir Bakış*, İslami Araştırmalar Dergisi, XV:1-2, 2002, s. 182-183.

¹⁹⁴ Karaman, *Ehl-i Sünnet Soruşturması*, s. 71.

¹⁹⁵ Şatibi, *İ'tisam*, I, s. 53-55.

¹⁹⁶ Karaman, *Ehl-i Sünnet Soruşturması*, s. 71.

¹⁹⁷ Bu ifade için bkz. Uludağ, Süleyman, *Ehl-i Sünnet Soruşturması*, s. 46.

tesiriyle nasları, yani ayet ve hadisleri, diğer bir deyimler ananenin şekillendirdiği ilk İslamlık anlayışına yeni yorumlar ve açıklamalar getirmemek, İslam dinini ilk kalıp ve şekil içinde aynen muhafaza etmek imkansızdır. Yapılan yeni yorum ve açıklamaların bütün sünnilerce aynı şekilde anlaşılması ve kabul edilmesi mümkün olmadığından, bu durum sünnilerin de kendi aralarında muhtelif fırkalara bölünmesini kaçınılmaz kılmış, itikatda Eş'ari ve Maturudi, amelde Hanefi, Maliki, Şafi ve Hanbeli gibi bir takım sunni mezhepleri ortaya çıkmıştır. Yani sunnilik en büyük İslam mezhebidir ama bu mezhep içinde de birçok tali mezhepler vardır.¹⁹⁸

Hız. Peygamber (sav) ve sahabe çağında mezhep ve fırka bulunmadığından, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat tabirinin de bulunmayacağı, doğmadan evvel hiçbir harekete isim verilemeyeceği aşikardır. İç gelişmeler ve dıştan gelen tesirler, zamanla varlıklarını hissettirip bunun sonucunda Mutezile gibi yeni yorumlara açık ve taraftar bir takım fırkalar ortaya çıkınca İslam'ın bu tarzda yorumlanıp yeniden şekillendirilmesine şiddetle karşı çıkan muhafazakar tabiatlı alimler ve kitleler, İslam'ı ilk şeklinde tutmanın ve onu bu biçimde devam ettirmenin lüzumunu, aksi takdirde dinin tahrif edilmiş olacağını hararetle savunmaya başladılar. İslam'ın ilk şeklinde ve ananevi din anlayışında bulunmayan, sonradan ortaya atılan her fikri, ilmi görüşü ve kanaatı, ya bid'at veya dalalet saydıklarından, bu yolu tutanları bid'atçı ve sapık sayıp İslam camiasının dışına ittiler. Onun için bunlara ehl-i bid'at ve ehl-i dalalet adını verdiler. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat hareketi ve ismi bu şartlar altında bid'at ve büyük kitleden kopan ayrılıkçı anlamında furkat hareketlerinin bir tepkisi olarak ortaya çıkmıştır. Hal böyle olunca Sünniliğin şu iki temel özelliği temayüz ediyor. Bunlarda birincisi, muhafazakarlık ve dini ananeye sadakat, dinde yeniliğe (bid'ata) şiddetle karşı durmak, diğeri yeni mezheplere karşı tepki göstermektir. Onun için sunnilik, geniş ölçüde ananecilikle aksülamellerden meydana gelen bir mezheptir. Bu sebepten dolayı Sünniliğin, dinin aslına sadık kalma şeklindeki tavrı, bid'at mezheplerine karşı

¹⁹⁸ Uludağ, Süleyman, Ehl-i Sünnet Soruşturması, s. 46.

ortaya koyduğu tavırdan ayırt edilmezse, bu hareketi doğru ve olduğu gibi anlamak mümkün olmadığı gibi, İslamiyet'i dürüst ve gerçekçi bir şekilde anlamaya da imkan yoktur. Bugün bu çeşit inanç, düşünce ve görüşleri devam ettirmek sunnilik için lüzumu ve faydası olamayan bir durumdur. Çünkü Sünnilerin reaksiyon gösterdikleri Mu'tezile, Havariç, Cehmiye vs. gibi fırkaların büyük bir bölümü bugün artık mevcut değildir. Tepki gösterilen mezhepler ortadan kalktıktan sonra da tepki mahiyetindeki fikir ve kanaatlerin inanç şekline sokularak devam ettirilmesi, sunnilige hiçbir şey kazandırmamış, ama çok şey kaybettirmiştir. Onun için Sünniliğin bugün bulunduğu noktada bir nefis muhasebesi yaparak içinde ona eklenen fikir ve akidelerden ayrılması ve arınması lazımdır.¹⁹⁹

İslamiyetin inanç ve ibadetlerine müteallik temel unsurlarında değişiklik yapmak mümkün değildir. Hz. Peygamber (sav)'ın zamanından şimdiye kadar devam eden gelen temellerin aynen olduğu gibi kalması dinin gereklerindedir. Müçtehitlerin arasındaki ufak değişiklikler temeldeki ittifak zarar vermez.²⁰⁰

Sünni kelimeler mezhepleri teşekkül ettikten sonra ortaya çıkan Ehl-i Sünnet-i Âmme'nin inançları çıkış tarihinden günümüze gelinceye kadar epeyce değişikliğe uğramıştır. İlk sünni kelamını kuran İmam Eş'arî selefe ve ilk sünnilere yakinken, hatta onlarla kaynaşmış bir halde bulunurken İbn Furek, Bakıllanî ve Cüneyni gibi kudema kelamcıları, felsefi cereyanların tesiriyle ilk sünnilerden ve seleften epey ayrılmışlar, Gazali, Fahri Razi ve Kadı Beydavi gibi sonraki Eş'arî kelamcıları bu farkı azami hadde çıkararak, selefle sonraki sünniler arasındaki mesafeyi hem büyütmişler hem de derinleştirmişlerdir. Böyle olunca da iki zümrenin birbirine yabancılaşması kaçınılmaz olmuştur.²⁰¹

Bazılar bu farklılaşmayı çok daha derin olduğu kanaatindedirler. Dolayısıyla bunlara göre bugün Yahudilik ve Hıristiyanlık ne kadar değişmiş ise, Tevrat ve İncil ne kadar tahrif edilmiş ise, Müslümanların İslam anlayışları

¹⁹⁹ Uludağ, Süleyman, Ehl-i Sünnet Soruşturması, s. 46-47.

²⁰⁰ Tekin, Said, Ehl-i Sünnet Özel Sayısı, s. 44-45.

²⁰¹ Uludağ, Süleyman, Ehl-i Sünnet Soruşturması, s. 48.

da o kadar değişmiştir. Bugün artık Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat anlayışı içinde bir İslam topluluğu bulmak mümkün değildir. Bunlar olsa olsa Yahudi ve Hıristiyanlar gibi birer ehl-i kitaptır. Bunların Yahudi ve Hıristiyanlardan bir farkı, lafzı ve lügatları tahrif edilmemiş yeniden Ehl-i Sünnet mezhebine dönebilir. Fakat Hıristiyan ve Yahudilerin elinde orijinal Tevrat ve İncil metinleri olmadığı için bu imkandan mahrumdurlar. Yoksa hayat ve anlayışı bakımından Yahudi ve Hıristiyanların içinde İslamiyet'e yakın topluluklar vardır.²⁰²

Esas itibariyle Hanbeli ve selefi oldukları halde bazı sert görüşleri ve katı inançları bulunan hicaz ahalisinin Vahhabilikle suçlanıp mahkum edilmesi buna karşı onların da Ehl-i Sünnet-i Ammenin önemli bir bölümünü, bilhassa kelimcileri ve mutasavvıfları İslam'ın özünden kopan zümreler olarak görüp onlara şiddetle hücum etmesi, tarafların birbirini, bilhassa, tarihi süreç içindeki sünni doktrinin uğradığı değişmeleri bilmemelerinden kaynaklanmaktadır.²⁰³

Günümüzde fer'i mezheplerin içindeki Hanefi, Şafii, Hanbeli, Maliki mezheplerine mensup olan kişilere Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat denilir.²⁰⁴ İster hakikaten sünnet-i seniyye ile Hz. Peygamber (sav)'in cemaatına inançta tabi olsun ister olmasın. Görülen odur ki, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat tabiri başlangıçtaki ile şimdiki tabirler arasında fark vardır.²⁰⁵

2. Ehl-i Bid'at Kavramı

a. Bid'at Kavramı

Arapça bir kelime olan Bid'at kelimesi, "her türlü yenilik, daha önce eşi ve benzeri görülmemeyen yeni bir şey yapmak, örneği olmaksızın icat etmek gibi

²⁰² Karagülle, Süleyman, Ehl-i Sünnet Soruşturması, s. 42.

²⁰³ Uludağ, Süleyman, Ehl-i Sünnet Soruşturması, s. 48.

²⁰⁴ Karagülle, Süleyman, Ehl-i Sünnet Soruşturması, s. 42; Tekin, Said, Ehl-i Sünnet Soruşturması, s. 45.

²⁰⁵ Tekin, Said, Ehl-i Sünnet Soruşturması, s. 45.

manalara gelir. “b-d-a بَدَعَ” kökünden türeyen bid'at, daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkan (muhtes) şey” anlamlarına gelir.²⁰⁶

Ehl-i Sünnet dışında kalan itikadi mezhepler, İslam tarihinde, “ehl-i bid'at, mübtedia, ehl-i ehva' (akaid konularında kendi beşeri düşünce ve meyillerine uyanlar), “firak-ı dalle ehl-i dalal” gibi isimlerle anılmıştır. Bu fırkaların mümeyyiz ve müşterek vasfı akaid sahasında “sünnet”ten ve “cemaat”ten ayrılmaları, yani Hz. Peygamber (sav) ile ashab cemaatının akaid sahasında takip ettikleri yolu terk edip bid'ate düşmeleridir.²⁰⁷

Kelimenin Kur'an-ı Kerim'de kullanılışı da; Hadid suresinde²⁰⁸ “ihdas etmek, uydurmak” manasına, Ahkaf suresinde²⁰⁹ ilk defa olmak, benzeri olmamak” anlamında, Bakara suresi²¹⁰ ve Enam suresinde²¹¹ ise “yaratmak” manasına olmak üzere toplam dört yerde geçmektedir.²¹² Bunlardan son iki ayeti kerimede geçen “Bedi' ” kelimesi, Allah (cc)'ın daha önce bir benzeri olmayan bir biçimde yaratmasından söz etmekte, Hadid suresindeki ayette, Ehl-i Kitabın ruhbanlık ihdas etmeleri, Ahkaf suresinde ise, Hz. Peygamber (sav)'in nübüvvetiyle ilgili olarak ayette geçen “Bid'an” ifadesi onun ilk gönderilmiş peygamber olmadığı, Allah (cc) tarafından ondan önce de

²⁰⁶ ez-Zebidi, Tacu'l-Arus, XX, s. 309; İbnu'l-Manzur, Lisanu'l-Arab, I, s. 229-231; Atıyye, el-Bid'a, s. 157; Kal'aci, Mu'cemu Luğati'l-Fukuha, s. 104; Topaloğlu, Kelam İlmi, s. 151; Ünal, Kur'an ve Hadise Göre Bid'at, s. 10; Çelik, Sünnet ve Bid'at, s. 101; Yaran, “Bid'at mad”, VIII, s. 129; Şimşek, Bid'at ve Bid'at Ehli, s. 117.

²⁰⁷ Topaloğlu, Kelam İlmi, s. 151.

²⁰⁸ “27. Sonra bunların izinden ardarda peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu İsa'yı da arkalarından gönderdik, ona İncil'i verdik; ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik. Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. Amâ buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır.” Hadid, 57/27.

²⁰⁹ “De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apuçuk bir uyarıcıyım.” Ahkaf, 46/9.

²¹⁰ “ (O), göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Bir şeyi dilediğinde ona sadece “Ol!” der, o da hemen olur.” Bakara, 2/117.

²¹¹ “ O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. O'nun eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir! Her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen O'dur.” En'am, 5/101.

²¹² İsfehani, el-Müfredât s. 38-39; Çelik, Sünnet ve Bid'at, s. 103; Şimşek, Bid'at ve Bid'at Ehli, s. 117; Ünal, Kur'an ve Hadise Göre Bid'at, s. 10.

peygamber gönderildiği anlatılmaktadır. Dolayısıyla tüm bu kullanımlarda mevcut durumun hilafına sonradan olma anlamı içerir.

Kelime Allah (cc.)'a izafe edilerek kullanıldığı vakit, ondan başkasının güç yetiremeyeceği, zaman, mekan, madde ve alet olmaksızın bir şeyin icat edilmesi manasına gelir.²¹³

Hadislerde ise kelimenin kök ve türemiş şekillerinin kullanıldığı görülmekle birlikte, daha çok menfi manası ağırlıklı olarak kullanılmıştır.²¹⁴

Görüldüğü gibi gerek sözlük manası, gerekse ayetlerin ifadesinden anlaşılan mana şudur: Bid'at daha önce bir benzeri bulunmayan, yeni bir şeyin yapılması ve icat edilmesi demektir. Yani (ب-د-ع) kelimesi ve türevlerinde anlatılan manaların hepsi “mevcut durumun dışında olmak”.

Şüphesiz ki her yeni icad edilen şeyi dinen gayr-ı meşru saymak mümkün değildir. Nitekim Hz. Peygamber (sav)'den nakledilen bir hadiste buna işaret vardır: “*Hakikat şudur ki kim benden sonra bir sünnetimi ihya ederse, onunla amel eden herkesin ecri kadar o kimseye sevap verilir, hem de onların sevabından hiçbir şey eksilmeden. Kim de Allah (cc.)'ın ve Resulullah (as.)'ın rızasına uygun düşmeyen bir dalalet bid'atı icad ederse onunla amel eden insanların günahları kadar o kişiye günah yükletilir, hem de onların günahlarından hiçbir şey eksiltilmeden.*”²¹⁵ Dikkat edilirse burada Resulullah (as.), icat edilen kötü bid'atı “Allah (cc.)'ın ve Resulullah (as.)'ın rızasına uygun düşmeyen dalalet bid'atı” diye kayıtlandırmıştır. Halife Hz. Ömer de teravih namazını cemaatle kılmayı icat ettikten sonra, “*Bu ne güzel bid'attır*”²¹⁶ buyurmuştur. O halde her icad edilen şey kötü değildir.²¹⁷

²¹³ İsfehani, El-Müfredât, s. 39.

²¹⁴ Koçyiğit, Hadis İstılahları Sözlüğü, 1989; Çelik, Sünnet ve Bid'at, s. 104.

²¹⁵ Müslim, el-İlm, 6; Tirmizi, el-İlm, 16.

²¹⁶ Buhari, et-Teravih, 1.

²¹⁷ Topaloğlu, Kelam İlmî, s. 152-153.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: her bid'at değil, dinin temel esaslarına muvafık olmayan bid'atler merduttur.²¹⁸ Kaldı ki, Hz. Peygamber (sav) ve onun ashabından sonra ortaya çıkan her yeni şeyi bid'at diye reddetmek en son ve ekmel din olan İslam'ın temel prensipleriyle ve yaşanan hayat gerçeğiyle de bağdaşmaz.

b. Ehl-i Bid'at ve Ehl-i Bid'atın Alametleri

Kur'an-ı Kerim'de de beyan edildiği üzere Cenab-ı Hak dileseydi bütün insanları tek ümmet halinde yaratırdı²¹⁹ aralarında fikir ayrılığı bulunmazdı. Fakat böyle değil de daimi ihtilaf halinde olacak şekilde yaratmıştır. Resulullah (as.) de ümmetinin yetmiş üç fırkaya ayrılacağını haber vermiştir. İslam tarihi de gerek itikad, gerek fıkıh sahasında İslam mensuplarının ihtilafa düştüklerini isbat etmiştir. Fikhi ihtilaf, sahibini olsa olsa hayata sevk eder, fakat akaid sahasındaki ihtilafların en azından bazıları sahibini dalalete, hatta küfre sürükleyebilir.²²⁰

Acaba hangi ihtilaf sünnet dairesinin, yani Resulullah (as.) ile ashab cemaatinin akaid sahasında takip ettiği yolun dahilinde, hangisi haricindedir? Başka bir deyişle “firka-i naciye” hangisidir? Bunu tespit ettiğimiz takdirde ehl-i bid'atı daha açık bir şekilde tespit etmek de kolaylaşacaktır. İşte biz de bu bölümde bu soruların cevabını aramaya çalışacağız.

Ehl-i bid'at, özellikle akaid sahasında, Resulullah (as.) ile ashab cemaatinin takip ettikleri yolu terk edip bid'ate düşen, itikaden sünnet ehline muhalif bir anlayış üzere bulunan, ana fırka olarak Şia, Havaric, Mutezile, Mürcie, Cebriye ve Müşebbihe gibi fırkalara verilen isimdir.²²¹ Diğer bir ifade ile Hz. Peygamber (sav) ile ashab cemaatinin itikad alanında takip ettiği ve

²¹⁸ Özler, *İslam Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*, s. 111.

²¹⁹ Hud, 11/118-119.

²²⁰ Topaloğlu, *Kelam İlmî*, s. 155.

²²¹ Şatibi, *el-Muvafakat*, IV, s. 4; İbnu'l-Cevzi, *Telbisü İblis*, s. 17.

İslam tarihinin her devresinde alimlerin ve Müslüman çoğunluğunun tabi olduğu yola muhalefet edenler ehl-i bid'atten sayılırlar.²²²

Şatibi, fırka-i naciyeyi tayin etmenin çok zor olduğunu nakleder.²²³ Bununla birlikte ehl-i bid'at ve dalaletin teşhisi için de bazı alametler tespit edilmiştir:

a. Bunların başında cemaatten ayrılma vasfı gelir. Cemaat kimlerdir? Bu konuda dört görüş ileriye sürülmüştür:

1. Ehl-i İslam'ın büyük kalabalığı
2. Müctehid alimler cemaatı
3. Sadece sahabe cemaatı
4. Taberi'nin tercihine göre aynı emire bey'at eden müslüman cemaatı²²⁴

Yukarıda “Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat” terimini açıklarken, kelam alimlerince “cemaatten” maksadın Hz. Peygamber (sav) ile ashab-ı kiramın akaid babında takip ettiği, İslam tarihinin her devresinde alimlerin ve Müslüman çoğunluğunun yoluna tabi olanlardır şeklinde belirtmiştik. Bu yola muhalefet etmenin sınırını belirlemek gerekirse, ilmi manada ihtilafa düşmek, aykırı ve farklı bir görüşe sahip olmak, kişiyi, mutlak olarak bir mezhep sahibi kılmaz. Çünkü aynı mezhebi benimseyenler arasında teferruat sayılan bir çok noktada ihtilaf görüle gelmiştir. Şayet bir zümrenin görüşleri içinde şeriatın asılları ve kaidelerinden birine muhalif düşen veya fırka-i naciyenin, yani cemaatın mezhebine külli ve umumi bir kaidede aykırı olan varsa, o zümre, bu görüşü sebebiyle ehl-i bid'at sınıfına girmiştir.²²⁵

²²² Özler, *İslam Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*, s. 114.

²²³ Şatibi, *el-İ'tisam*, II, s. 253-255, 290-292; Topaloğlu, *Kelam İlmî*, s. 155.

²²⁴ Şatibi, *el-İ'tisam*, II, s. 258-267; *el-Muvafakat*, IV, 121-123; Topaloğlu, *Kelam İlmî*, s. 156.

²²⁵ Şatibi, *el-İ'tisam*, II, s. 200-202, 231-233, 256; *el-Muvafakat*, IV, s. 121-123; Topaloğlu, *Kelam İlmî*, s. 156.

b. ehl-i bid'atı tayin eden alametlerden biri de müteşabihata tabi olmaktır. Kur'an-ı Kerimde, fitne talep etmek maksadıyla muhkemi bırakıp da müteşabihata tabi olanlar zemmedilmiştir.

c. ehl-i bid'atın üçüncü alameti de, onların, Kur'an ve Sünneti bırakıp itikadi konularda kendi hevalarına, nefsanî anlayış ve arzularına uymalarıdır.²²⁶

Her ne kadar ehl-i bid'atın kim olduğu ve alametlerinin neler olduğu kaynaklarda detaylı bir şekilde bahsedilmişse de biz burada bunlara kısa ve öz bir şekilde temas etmekle yetindik. Çünkü kanaatimize göre üzerinde daha fazla durulması gereken konu bu alametleri taşıyan, ümmetin çoğunluğu olan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaata muhalefet eden fırkaların tekfir edilmesi gerekli midir? Alimlerimiz bu konuya yaklaşımları nasıldır? Kurtuluşa ve Nar'da olmanın keyfiyeti nedir? Hadiste geçen bu ifadelerle ne kastedilmektedir? Bu suallere cevap arayacağız. Dolayısıyla burada etrafında dönüp duracağımız asıl mevzu, konunun iman-küfür boyutudur.

D. Konunun İman-Küfür Boyutu ve Sunnî Bid'î Adlandırmalarının Tarihsel ve Teolojik İmkânı

Kur'an, insanların dünyevi gidişatlarına uygun olarak bazı mertebeler zikretmiştir. Bunlar, iman, küfür, fık ve nifak olup bu mertebelerden olup, davranışları bunlara uyan kimseler de mümin, kafir, fasık ve münafık isimlerini almışlardır.²²⁷

Tekfir, bir Müslüman'ı veya Müslüman olduğu sanılan bir kimseyi küfre nispet etmek, onun iman dairesinin dışına çıkmış olduğunu söylemek, yani

²²⁶ Şatibi, el-İ'tisam, II, s. 233-255; el-Muvafakat, II, s. 120; IV, s. 123; Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, el-İbane an Usulid'-Diyane, Mısır, 1412, s. 11-21, Topaloğlu, Kelam İlmi., s. 157.

²²⁷ Ebu'l-İzz, Ali bin Muhammed, Şerhu't-Tahaviyye fi Akideti's-Selefiyye, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1988, s. 240-243; Koçyiğit, Talat, Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar, TDV. Yay., Ankara, 1989, s. 36.

kafir saymak demektir. Bu bağlamda İslam tarihinde tekfir müessesini harekete geçiren ve belli gurup ve şahısları tekfir eden ilk topluluk haricilerdir.²²⁸

Hariciler, önce, Hz. Ali'yi tahkim fikrini kabul ettiği için hatalı saymıştır; bunu, üçüncü Halife Osman bin Affan'ın bazı davranışlarından dolayı suçlandırılması takip etmiş, sonra da Cemel ve Sıffin savaşlarının mesulleri hakkında ileri sürülen suç ve hatalar gelmiştir. Havaric ilk bakışta siyasi görüş ve davranışlarla ilgili olduğu anlaşılmaktadır; ancak bu hatalar, Hariciler tarafından dini yönden değerlendirilmiş ve bunların iman-küfür yönünden dereceleri araştırılmıştır.²²⁹

Buna göre Haricilerin nazarında hata işlemiş bir kimse, büyük günah sahibidir, fakat büyük günah sahibi, yukarıda zikretmiş olduğumuz iman-küfür mertebesinden hangisine dahildir? İşte Haricileri diğer fırka ve mezheplerden ayıran başlıca esas, bu konuda verdikleri hüküm olmuştur. Onlara göre, büyük günah işleyen kimse, kafirdir. İnsan bu günahla İslam'dan çıkar ve cehennemde diğer kafirlerle birlikte daimi kalır.²³⁰

İslam tarihi boyunca hasım guruplara karşı adeta bir silah olarak kullanılmaya başlanan tekfir meselesi, aslında çok ciddi ve tehlikeli bir konudur. Nitekim Haricilerin bu hükmü ile İslam itikadiyatında yeni bir devir açılmıştır. O zamana kadar, dini esasa da istinad etse, aslında siyasi olan ihtilaflar, bir yenisini daha kazanmış ve bu sefer Müslümanlar, birbirlerini tekfir etmeye başlamışlardır. Yani siyasi ihtilaflar yanında birde itikadi

²²⁸ El-Maturudi, Ebu Mansur Muhamed bin Mahmud, **Kitabu't-Tevhid**, (thk.Fethulah Huleyf), Mektebetu'l-İslamiye, İst., 1979, s. 332; Ebu Hanife, Numan bin Sabit, **Şerhu Kitabi Fikhi'l-Ekber**, DARul Küttübü'l-İlmiye, Lübnan, 1984, s. 225-230; Özler, **İslam Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı**, s. 117; Koçyiğit, **Münakaşalar**, s. 39.

²²⁹ Koçyiğit, **Münakaşalar**, s. 36-37.

²³⁰ Bağdadi, **el-Fark**, s. 50; Şehristani, **el-Milel**, I, s. 121-122.

ihtilaflar zuhur etmiş,²³¹ Kur'an ve Sünnetin getirdiği akaid, Müslümanlar arasında münakaşa konusu olmuştur.²³²

İslam'daki ilk tekfir meselesine kısa ve öz bir şekilde değindikten sonra fırka-i naciye dışında kalan bid'at fırkalarının tekfir edilip edilmediklerine, tekfir edilenlerin hangi görüşlerinden dolayı tekfir olunduklarına genel hatlarıyla temas edeceğiz.

Başta şunu belirtelim ki, itikadi fırkalar içersinde mutlak "hak" olan bir fırka olmadığı gibi mutlak batıl olanı da yoktur. Her mezhebin görüşleri içeriğinde hak olanlar da batıl olanlar da bulunabilir. Ayrıca her mezhep kendi görüşleri ve delilleri içersinde haklıdır. Zaten İmam Şafii başta olmak üzere mezhep imamları ehl-i kiblenin tekfir olunamayacağı kanaatindedir. Bununla birlikte dört hak mezhep diye anılan mezheplerin hepsinde itikat yönünden Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat içersinde gösterilen mezheplerdir; yani fihki prensipleri; içtihatları ve sosyal düzenle ilgili hükümleri itibariyle "geleneksel İslam anlayışı" dairesinde kalan; Kur'an ve Sünnete aykırı fikirler serdetmeyen fihki ekolleridir.

Ehl-i Sünnet dışında görülen ve "ehl-i bid'at" yada "sapık" sayılan bir fırka amel yönünden "dört hak mezhep" diye adlandırılan sünni-fihki mezhepler arasında gösterilebileceği gibi, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat diye adlandırılan zümreden olmadığı halde hak kabul edilebilecek bir başka mezhebin varlığından da söz edilebilecektir. Ancak söz edilen bu mezhep, her halükarda adı geçen mezheplerle aynı görüşte olma ve aynı esasları savunma anlamında değil, fakat batıl veya gayrı İslami olmama noktasındadır.²³³

Bununla birlikte birçok tanınmış sünni ulema Ehl-i Sünnet'i dört mezheple sınırlamadığı gibi, Zahiriliği beşinci hak mezhep olarak

²³¹ İtikadi konulardaki ihtilaflar için bkz. Bakılanı, Kadı Ebu Bekir Muhamed et-Tayib, *Kitabu Temhidu'l-Evail ve Telhisu'd-Delail*, (thk. Ahmed Haydar), Medresutu Sakafiye, Beyrut, 1993, s. 392-395.

²³² Koçyiğit, *Münakaşalar*, s. 37.

²³³ Hizmetli, *Ehl-i Sünnet Soruşturması*, s. 68.

göstermektedir. Mesela, Ebu Mansur Abdulkadir el-Bağdadi *el-Fark beyne'l-Firak* isimli eserinde Ehl-i Sünnet'in sekiz sınıftan meydana geldiğini söylüyor; İsmail Hakkı İzmirli de *Yeni İlmî Kelam* adlı eserinde günümüzde sekiz çeşit fikhın var olduğunu, Hanefi, Şafii, Hanbeli, Maliki, Davudi, İbadi, Zeydi, İmami fıkhı olan bu fıkıhlardan beşi, Ehl-i Sünnetin diğerleri de ehl-i bid'atın olduğunu beyan etmektedirler. Böylece bu iki alim, fıkhî İslam mezheplerini "dört" sayısı ile sınırlandırmamakta, ehl-i bid'at addedilen mezheplerinde İslami mezhepler olduklarını ileri sürmektedirler. Ayrıca itikadi yönden dört hak mezhebi olmaz; zira Hz. Peygamber (sav)'e isnad edilen "ümmeğin 73 fırkaya ayrılacağına dair hadis sadece bir firkanın kurtuluşa eren (firka-i naciye) olduğunu bildirmektedir.

Öte taraftan hadis-i şerifte belirtilen "Onlardan biri hariç, hepsi nardadır/cehennemdedir" ifadesinde yer alan narda olmak ifadesiyle bizzat narda olmayı değil, ümmete bir uyarı olmak üzere bölünüp parçalanmaktan uzak durmalarını sağlamak amacıyla tehdittir. Dolayısıyla hadisin manasını şöyle tespit etmek mümkün olur: "Ümmetim 73 fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan birisi haricinde hepsi doğruyu, yani Kur'an ve Sünnetin ruhunu tespitite yanılacaktır. Doğruya isabet eden fırka ise, cemaat, yani benim ve ashabımın yolunu takip edenlerdir"²³⁴ şeklinde anlaşılması da mümkündür.

Ehl-i Sünnet-i Amme dediğimiz sonraki kelamcı ve mutasavvıf sünnilerin ilk Sünnilerden ayrıldıkları noktaları ve onlarda bulunmayan bir takım hususları sonradan ihdas edip bunları akideleştirmiş ve bu görüşlerine İslami bir görünüm kazandırmışlardır. Eş'arî kelam alimlerinden Abdülkahir el-Bağdadi *el-Fark beyne'l-Firak* adlı eserinde, Sünnilerin üzerinde ittifak ettikleri noktaları on beş olarak tespit etmiştir.²³⁵ Ona göre bu noktalarda icma vaki olmuştur. Yani bütün sünni alimleri bu hususlarda birleşmişlerdir. Bunlardan birini anlatırken Bağdadi: "Ehl-i Sünnet cisimlerin, en küçük ve

²³⁴ Bkz. Özler, *İslam Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*, s. 122.

²³⁵ el-Bağdadi, Abdülkahir, *Mezhepler Arasındaki Farklar* (Çev. E.Ruhi Fırlalı), TDV. Yay., Ank. 2001, s. 253-254.

bölünmez parçalardan, yani atomlardan meydana geldiğini ittifakla kabul etmişler, bu meselede farklı bir şekilde düşünen Nazzam'ı sapık saymışlardır. Bunun sebebi sonsuza dek bölünmelerinin "Allah her şeyi sayıp tepit etti"²³⁶ mealindeki ayete uymamasıdır, demektedir.

Görülüyor ki, eski Yunan filozoflarından Demokritos tarafından ortaya atılan atomun varlığını ve cismin en küçük parçasının bölünemeyeceğini kabul etmek bir sünni akidesi haline getirilmiştir. Eş'arî atomculuğu denilen bu akide selefte yoktu, sonraki sünnilerin Ehl-i Sünnet-i Hassa denilen kısmında da yoktur. O günün şartları içinde şu yada bu yönde atom hakkında bilgi sahibi olmak gayet tabiidir. Ama bunu dini bir akide ve İslami bir esas haline getirmek son derece yanlıştır. Hele buna dayanıp bir Müslüman'a bu fikri kabul etmiyor diye sapık demek yanlıştır. Bundan daha yanlış olan, Bağdadi'nin "dünyanın sabit ve sakin olduğu husunda Ehl-i Sünnetin ittifakı ve icma vardır" deyip bu kanaate iştirak etmeyenlerin Dehriler, yani materyalistler olduğunu söylemesidir. Bu şekilde Sünniliğin ortak inancı olarak takdim edilen pek çok mesele vardır ki, ilk Sünnilerin ve selefin bu gibi akidelerle hiçbir ilgileri yoktur. Gerçi bu çeşit sünni fikir ve inançlar hala Sünni muhitinde yaygın ve geçerlidir. Bir yandan Sünniliği : "Hz. Peygamber (sav) ve Ashabını adım adım takip edenlerin yolu" diye tarif ederken, diğer taraftan: "Ehl-i Sünnet, arzın sabit ve sakin olduğu hususunda icma ve ittifak etmiştir" demek açıktan açığa çelişkidir. Selefî de bu inançta imiş gibi göstermesi bakımından da bühtandır. Ama kelimacılar, bu kanaatlere kendilerini mazur görmemizi icap ettiren bir vasat ve bir takım şartlar altında ulaşmışlardır. Gayeleri iyi, niyetleri halis ve sözleri samimi idi. Ancak biz onları mazur görsek de günümüzdeki takipçilerine hak veremeyiz.²³⁷

Yine Mesela Hariciliğin kollarından sayılan ve çağdaş itikadi-fikhi İslam mezheplerinden olan İbadilik, Ehl-i Sünnet dışında kalan ve "dört hak mezhep" arasında gösterilmeyen bir mezheptir. Fakat bu mezhebin itikadi yönden, yani

²³⁶ Cin 23/28.

²³⁷ Uludağ, Ehl-i Sünnet Soruşturması, s. 48-49.

iman esasları cihetinden Kur'an ve Sünnete muhalif herhangi bir görüşleri olmadığı gibi, İslami naslara da sınımsız bağlıdırlar. Aynı şekilde savundukları itikadi ve fıkhi görüşlerle Ehl-i Sünnet mezheplerininkiler arasında, mürteku'l-kebirenin durumu, tahkim meselesi, ruyetullah, ve benzeri bir iki konu hariç, hiçbir önemli ayrılık görülmemektedir. Ayrıca fıkhıta genellikle Hanefi ve Şafii fıkhını benimserler. Taharet, namaz, oruç, zekat ve benzeri dini vecibelerin anlaşılış ve ifade edilişleri bakımından da İbadiyye mezhebi ile Ehl-i Sünnet mezhepleri arasında önemli farklılıklar bulunmamaktadır. *el-İbadiyye Beyne'l-Fırak-İslamiyye* kitabının yazarı Ali Yahya Ma'mer şunları söylemektedir: "akaid konularında dört mezhep arasında önemli farklılıklar vardır. Halbuki İbadiyye mezhebi ile Eş'ariyye mezhebi birbirine akaid meselelerinde çok yakındırlar. Hatta İbadilik Eş'ariyye Maturudi'likten daha yakındır, zati sıfatlar, va'd ve vaid, aşi Müslümanların cehennemde ebedi olarak kalmaması, ef'alu'l-ibad, kelam sıfatı, Allah'a imanın şer'i olması, imanın mahluk olması, husun-kubuhun şer'an bilinmesi, imanın artıp, eksilmesi, kudret sıfatı ve usul ve furu' ile alakalı daha birçok konuda İbadiyye görüşleriyle Ehl-i Sünnet içersindedir ve hak kabul edilecek bir başka mezheptir; dört hak mezhebin dışında mütalaa edilecektir.

Ameldeki hak mezhepleri dörtten ibaret görüp beşincisinin batıl ve sapık sayılıp reddedilmesi, maalesef Sünni muhitinde sonradan giren, ama büyük bir rağbet gören ve sıkı bir şekilde tutulan bir telakki ve inançtır. Dünyanın sabit ve sakin olduğu yolundaki Sünni inancı nasıl asılsız ve İslami temelden yoksunsa, dört mezhebin dışındaki mezheplerin batıl olduğu akidesi de öylece boş ve temelsizdir.²³⁸

Şüphesiz ki bir insanın Müslüman kabul edilebilmesi için mutlaka Ehl-i Sünnet olması gerekmez. İslamiyet'e göre Müslüman olabilmek için kelime-i tevhid getirmek yeterlidir. Önemli olan bu lafzı ikrar ve tasdik etmek ve bu iman gereğince yaşamaktır. Ehl-i kiblede olan herkes mümindir,

²³⁸ Hizmetli, *Ehl-i Sünnet Soruşturması*, s. 82.

Müslüman'dır. Ancak imandan çıkıp küfre düşmeyi icap ettiren bir inancı benimser veya buna sebep olabilecek bir davranışta bulunursa, "Müslüman olma" vasfını kaybeder.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin görüşlerinin aksine görüşler serd ettikleri için ehl-i bid'atın tekfir edilip edilmeyeceği hususunda her ne kadar farklı görüşler varsa da Ehl-i Sünnet alimlerinin çoğunluğunun tercihine göre, ehl-i bid'at tekfir olunamaz. Dolayısıyla, istisnaları olmakla birlikte, ehl-i bid'atın mümin olduğu, bununla birlikte tekfirinin caiz olmadığı kesinlik kazanmıştır.

Nitekim Ehl-i Sünnet mezhepleri dışında bir mezhebe müntesip olan herkesi sapık ve bid'at ehli olarak değerlendirmek fazla katı ve mezhep taassubu sahibi olmanın bir neticesi olsa gerektir. Ayrıca İslam uleması ehl-i bid'at diye adlandırılan herkesin sapık yada kafir olduğunu söylememiştir. İslamiyet hiçbir kimse veya fırkanın inhisarı altında değildir. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet-ehl-i bid'at, dinsiz-mezhepsiz gibi bazı etkilerle Müslümanları çeşitli kamplara ayırmak akli başında Müslüman işi değildir. Zira İslam dini, iman-küfür çizgisini çok bariz bir tarzda ortaya koymuştur; buna göre kimin mümin, kimin de kafir olduğu açıktır; ayrıca hüküm serdetmeye lüzum yoktur. Üstelik böyle bir anlayış Müslüman cemaate faydadan çok zarar verir. İslamiyet birlik ve sulh dinidir.

Tüm bu konulardan sonra netice olarak şunu söyleyebiliriz: İslam'ın insanlığa sunmuş olduğu belli ölçü ve çerçevelerde düşünce ve ifade hürriyeti neticesinde ortaya çıkan Mutezile, Hariciler, Şia vb. fırkaların Ehl-i Sünnetle olan ihtilafları, fikri ve zihni bir söylemi ifade etmektedir. Bu ekollerin Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin kapsamında düşünülmesinde kanaatimize göre bir yanlışlık olmasa gerek,²³⁹ aksine doğruya daha muvafık olacaktır. Bununla birlikte Ehl-i Sünnet dairesini bu kadar geniş tutulmakla birlikte, Kur'an ve Sünnetin belirlemiş olduğu nassın muhtevasına açık bir şekilde karşı olan, bu ölçülerle çelişen, ters düşen görüşleri de Ehl-i bid'at saymak lazımdır. Çünkü o

²³⁹ Özler, Ehl-i Sünnet Ehl-i bid'at Adlandırmaları, s. 84.

takdirde Ehl-i bid'at tabiriyle kastedilen mana zihinlerde doğru ve daha parlak bir şekilde belirecektir. Dolayısıyla İslam'ın belirlediği ve tavsiye ettiği ümmet birliği bu sayede Ehl-i Sünnet çatısı altında gerçekleşebilecektir.

SONUÇ

Bid'at kavramı, bütün zamanların en faziletlisi olan “asr-ı saadette” Müslümanların gündemine girmiş ve değişikliklerle birlikte günümüze kadar gelmiştir. Bid'at'ın menşei hakkında İslam bilginlerinin çoğu ilk bid'atın Haricilerin çıkışıyla başladığını ileri sürerlerken bazıları bunu, önceki devirlerde olduğunu, bir kısmı da Hz. Peygamber dönemine dayandırmakta, bir kısmı da hicri birinci asrın sonunda felsefeyi yüce dine karıştıran ve Hasan Basri'nin ders meclisinden ayrılan Mu'tezile mezhebinin kurucusu sayılan Vasil bin Ata'ya dayandırmaktadırlar.

Genel kanaate göre, “İslam'a yönelen ilk bid'atın Haricilerin ortaya çıkışı” olduğu bilinmektedir. Ancak bid'atin en geniş manası itibari ile Hz. Peygamberin tebliğ edip, kaide ve kurallarının va'z edildiği dine (İslam'a) karşı, her türlü itiraz olarak algılandığında, ilk bid'at teşebbüslerinin daha Hz. Peygamber döneminde ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir.

Kelam ilmi açısından bid'ata bakacak olursak, İslam itikad sahasında bid'atlar firkalaşmayı beraberinde getirmiştir. Fırka kavramı, Kelam ve Mezhepler Tarihi ilminde daha çok itikadi mezhepler için kullanılan bir terimdir. Bu bağlamda fırka, İslam fikir tarihinde kendilerine has siyasi düşünce veya itikadi telakkilere sahip bulunan gruplar için kullanılmaktadır. Umumi manada, belli bir şahıs veya o şahsa uyan topluluğun, İslam'ın ana esasları olan Kur'an-ı Kerim ve Sünneti anlayış şekillerini yansıtan bu mezhepler, İslam tarihinde siyasi ve itikadi gayelerle vücut bulmuş ve bugünde mevcudiyetini sürdürerek, İslam dünyasında farklı zümreleşmeleri temsil eden firkalar kastedilmektedir. Bu firkalar doğrultusunda kaleme alınan sayısız eserler tetkik edilecek olunursa görülecek odur ki, İslam dininin kendi içindeki firkalaşmalara karşı takınmış olduğu muazzam teolojik savaşı yansıtmaktadırlar.

İslam dininin getirdiği fikir ve vicdan hürriyeti ve insan fertlerinin birbirinden farklı duygu, düşünce ve karakterlere sahip oldukları göz önünde bulundurulduğu takdirde Müslümanlar arasında bazı değişik düşüncelerin doğuşunu bir manada tabii karşılamak lazım gelir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim ve Sünnetten ibaret nasların bir kısmı, üslup ve muhteva bakımından muhkemat olduğu halde bazıları da, müteşabihat kabilindedir. Bu sebeple de asıl maksud ve mananın ne olduğu sarih bir şekilde bilinmemektedir. Çoğunlukla uluhiyet alemi ve ahiret ahvaline dair olan ve Kelam ilminin konuları arasında bulunan bu nev'i naslar alimler tarafından muhtelif şekillerde anlaşılıp yorumlanmış ve dolayısıyla fikir ayrılıklarının zuhuru vesile olmuştur, dememiz mümkündür.

Biz tüm bu fikir ayrılıklarını, ihtilaf sebeplerini ve firkalaşmalara tesir eden amilleri sıralarken firkalaşmaların dinin aslındanmış gibi veya din bunları teşvik etmiş gibi algılanması kanaatinde değiliz. Aksine bu, bizim tüm çalışmamızın özüne aykırıdır. Zira biz tezimizde başından beri özellikle vurgulamak istediğimiz; İslam dininin insanların düşüncelerini, fikir üretmelerini serbest bırakırken bunu bölünüp parçalanmışlığa düşmeden yine kendi koyduğu İslami daire çerçevesinde sınırlamıştır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in emrettiği ve Müslümanların da inanmaları ve uygulamaları vacip olan husus Allah'ın ipine (Kur'an/İslam) sınıksız sarılıp bölünüp, parçalanmışlığa uğramamaktır.

İslam, bir taraftan Müslümanların dine, Kur'an'a sınıksız sarılmalarını emredip, onları ihtilaf ve tefrikaya düşmekten men ederken diğer taraftan ümmetin birlik ve beraberlik içinde, cemaat halinde bulunmasını her zaman tavsiye ve emretmiş olan Hz. Peygamber (sav), ümmetinin yetmiş küsur firkaya ayrılacağını haber vermektedir. Hz. Peygamber (sav)'den ümmetin 73 firkaya ayrılacağına dair rivayet edilen hadisleri inceleyecek olursak; bu konuda bize ulaşan rivayetlerin metinlerindeki birkaç nokta hariç aynı muhtevada birleştiklerini görürüz. Şöyle ki, bu rivayetlerin bir kısmı, ümmetin sadece kaç firkaya ayrılacağını haber verirken diğer bir kısım rivayetlerde ise

bu fırkalardan birinin cennette diğerlerinin cehennemde olduğunu ve cennette olacak olan fırkanın hangi fırka olduğu hususunda bilgi vermektedir

Nitekim “Yetmiş üç fırka hadisi” diye anılan hadis-i şerifte şöyle buyurmaktadır: “*Ümmetim yetmiş küsur fırkaya ayrılacak, bunlardan hepsi helak ve mahv olup cehenneme gidecek, sadece bir tanesi kurtulup cennete gidecek, demiş. Bunun üzerine: Ey Allah'ın Resulü fırka-i naciye dediğin bu cennetlik zümre hangisidir, diye sorulmuş, Hz. Peygamber (sav)'de: Benim ve ahabımın takip ettiği yolu tutanlar.*” Nitekim sonuçta da İslam düşüncesinde, ilk dönemlerden başlamak üzere sürekli olarak bu metodolojik yanlışlık yapıla gelmiştir.

Tamamiyle taklit ve taassup düşüncesinden kaynaklanan tartışmalar sonucunda fırkalar birbirine karşı çok gereksiz ve mesnetsiz suçlamalarda bulunmuşlardır. Bu mezhep taassubu sonucunda Ehl-i Sünnet, ehl-i bid'at ayrışmasına gidilmiş, Ehl-i Sünnete mensup olanların akidelerinin doğru, ehl-i bid'atin ise, bütünüyle yanlış ve fasid; dini anlayışlarının dalalette olduğu söylenmiştir. Oysaki, her biri İslam'ın daha iyi anlaşılıp, yorumlanması için ciddi çaba sarf eden bu fırkalar, aralarında esasta ve asli prensiplerde hiçbir farklılık yokken sadece metodolojik ve teferruattaki farklılıklar, taassup sonucunda oluşan kutuplaşmalar, İslam tarihinde sosyal ve siyasal gerginliklere neden olmuştur.

Bizim bu hadisten çıkarmamız gereken, hadisteki bir isimlendirmeden veya belirlemeden ziyade Müslümanların ayrılık ve çekişmeye düşmesi halinde bundan herkesin zararlı çıkacağına işaret vardır. Bununla birlikte hadiste geçen “kurtuluşa erenler” ve “ateşte olanlar” ayrımı göz önünde bulundurularak akaid mezhepleri Ehl-i Sünnet (fırka-i nâciye) ve Ehl-i Bid'at olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmiş ve tarih boyunca da mezhebi taassupların sürekli olarak odağı haline gelmiştir. Bunun temel sebebi, kanaatimize göre, kişi ve fırkaların kendi görüşlerini din olarak görmeleri ve bunun neticesinde karşı görüşleri

kabullenememeleridir. Oysaki, her bir görüş en doğrunun anlaşılmasında sadece birer aracıdırlar.

Nitekim, Yahudi ve Hıristiyanlar, 71/72 firkaya ayrılmış iken, İslam fırkalarının 73 ve onlardan daha fazla oluşunun sebebi, İslam dininin özelliği ve Müslümanlara tanınmış olan düşünce hürriyetinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Yani Kur'an-ı Kerim'in, insana tanıdığı olduğu düşünsel anlamdaki özgürlük kavramının önceki ümmetlere göre daha geniş olduğunun bir göstergesidir. Böyle yapmakla İslam insanların özgürlük alanını genişletmiş bununla birlikte asla İslam dünyasının bugün içinde bulunduğu fırka taassuplaşmalarının ve çekişmelerinin sebebi veya teşvikçisi olmamıştır.

Kelam ilminde bid'at denilince hemen akla, itikadi anlamda İslam'da meydana gelen sapmalar gelmektedir. İtikadi anlamdaki sapmalarla da, hemen hemen bütün çalışmalarda da değinildiği üzere bazı ayet ve hadis gibi nassları ele alıp, kendilerine has yorumlarıyla cumhur ulemadan ayrılan ve firak-ı dâlle diye nitelenen bazı görüş sahipleri kastedilmektedir. Bu şekildeki ayrışmalar her bir fırkanın diğerini yanı sıra olmakla suçlamasına, kendi anlayış ve yorumlarının dinmiş gibi telakki edilmesine ve bu şekilde Kelamın akideleştirilmesine neden olmuştur. Oysaki Kelam ile inanç konuları arasındaki ayrımı iyi tespit etmek gerekir. Dolayısıyla bunların iyi tespit edilmesi halinde ana ilkeler denilen inanç konularında ittifak sağlandıktan sonra bunların yorumu olan teferruatlardaki farklı anlayışlar tabii karşılanmalı, İslam dairesinde kabul edilmelidir.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de beyan edildiği üzere Cenab-ı Hak dileseydi bütün insanları tek ümmet halinde yaratırdı aralarında fikir ayrılığı bulunmazdı. Fakat böyle değil de daimi ihtilaf halinde olacak şekilde yaratmıştır. Resulullah (as.) de ümmetinin yetmiş üç firkaya ayrılacağını haber vermiştir. İslam tarihi de gerek itikad, gerek fıkıh sahasında İslam mensuplarının ihtilafa düştüklerini ispat etmiştir. Fikhi ihtilaf, sahibini olsa olsa kolaylığa sevk eder, fakat akaid

sahasındaki ihtilafların en azından bazıları sahibini dalalete, hatta küfre sürükleyebilir.

Bununla birlikte şunu da belirtmek gerekir ki, itikadi fırkalar içerisinde mutlak “hak” olan bir fırka olmadığı gibi mutlak batıl olanı da yoktur. Her mezhebin görüşleri içerisinde hak olanlar da batıl olanlar da bulunabilir. Ayrıca her mezhep kendi görüşleri ve delilleri içerisinde haklıdır. Zaten İmam Şafii başta olmak üzere mezhep imamları ehl-i kiblenin tekfir olunamayacağı kanaatindeydi. Bununla birlikte dört hak mezhep diye anılan mezheplerin hepsinde itikat yönünden Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat içerisinde gösterilen mezheplerdir; yani fıkhi prensipleri; içtihatları ve sosyal düzenle ilgili hükümleri itibariyle “geleneksel İslam anlayışı” dairesinde kalan; Kur'an ve Sünnete aykırı fikirler serdetmeyen fıkıh ekolleridir.

Öte taraftan hadis-i şerifte belirtilen “*Onlardan biri hariç, hepsi nardadır/cehennemdedir*” ifadesinde yer alan narda olmak ifadesiyle bizzat narda olmayı değil, ümmete bir uyarı olmak üzere bölünüp parçalanmaktan uzak durmalarını sağlamak amacıyla tehdittir. Dolayısıyla hadisin manasını şu şekliyle tespit etmek yerinde olacaktır: “*Ümmetim 73 fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan birisi haricinde hepsi doğruyu, yani Kur'an ve Sünnetin ruhunu tespitite yanılacaktır. Doğruya isabet eden fırka ise, cemaat, yani benim ve ashabımın yolunu takip edenlerdir*” şeklindeki anlayış ve yorumlama daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Şüphesiz ki bir insanın Müslüman kabul edilebilmesi için mutlaka Ehl-i Sünnet olması gerekmez. İslamiyet'e göre Müslüman olabilmek için kelime-i tevhid getirmek yeterlidir. Önemli olan bu lafzı ikrar ve tasdik etmek ve bu iman gereğince yaşamaktır. Ehl-i kiblede olan herkes mümindir, Müslüman'dır. Ancak imandan çıkıp küfre düşmeyi icap ettiren bir inancı benimser veya buna sebep olabilecek bir davranışta bulunursa, “Müslüman olma” vasfını kaybeder.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin görüşlerinin aksine görüşler serdettikleri için ehl-i bid'atın tekfir edilip edilmeyeceği hususunda her ne kadar farklı görüşler varsa da Ehl-i Sünnet alimlerinin çoğunluğunun tercihinine göre, ehl-i bid'at tekfir olunamaz. Dolayısıyla, istisnaları olmakla birlikte, ehl-i bid'atın mümin olduğu, bununla birlikte tekfirinin caiz olmadığı kesinlik kazanmıştır.

Tüm bu konulardan sonra netice olarak şunu söyleyebiliriz: İslam'ın insanlığa sunmuş olduğu belli ölçü ve çerçevelerde düşünce ve ifade hürriyeti neticesinde ortaya çıkan Mutezile, Hariciler, Şia vb. firkaların Ehl-i Sünnetle olan ihtilafları, fikri ve zihni bir söylemi ifade etmektedir. Bu ekollerin Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin kapsamında düşünülmesinde kanaatimize göre bir yanlışlık olmasa gerek, aksine doğruya daha muvafık olacaktır. Bununla birlikte Ehl-i Sünnet dairesini bu kadar geniş tutulmakla birlikte, Kur'an ve Sünnetin belirlemiş olduğu nassın muhtevasına açık bir şekilde karşı olan, bu ölçülerle çelişen, ters düşen görüşleri de Ehl-i bid'at saymak lazımdır. Çünkü o takdirde Ehl-i bid'at tabiriyle kastedilen mana zihinlerde doğru ve daha parlak bir şekilde belirecektir. Dolayısıyla İslam'ın belirlediği ve tavsiye ettiği birlik bu sayede Ehl-i Sünnet çatısı altında gerçekleşebilecektir.

BİBLİYOGRAFYA

Akbulut, Ahmet,

Sahabe Dönemi İktidar Kavgası, yrs., trs.

Ali, Mahfuz,

el-İbdâu fî Medari'l-İbtida, Matbaatu'l-İstikamet, Beyrut,
trs.

Atıyye, İzzet Ali,

el-Bid'a Tahdiduha ve Mevkifu'l-İslami Minha, Daru
Kitabi'l-Arabi, Lübnan 1980.

el-Bağdadi, Abdulkahir,

Mezhepler Arasındaki Farklar (Çev. E.Ruhi Fiğlalı),
TDV. Yay., Ank. 2001.

Bakıllani, Kadı Ebu Bekir Muhamed et-Tayib,

Kitabu Temhidu'l-Evail ve Telhisu'd-Delail, (thk.
Ahmed Haydar), Medresutu Sakafiye, Beyrut, 1993.

Cürcani, Seyit Şerif Ali İbn Muhammed,

et-Tarifât, İlmu'l-Kutub, Beyrut, 1987.

Çağlayan, Mehmet,

"On Soruda Ehl-i Sünnet Soruşturması", Ehl-i Sünnet
Tetkikleri Dergisi, Eksen Yay., İst. 1989.

Çelik, Ali,

Kavram ve Mahiyet Olarak Sünnet ve Bid'at, Beyan
Yay., İst. 1997..

Demirci, Ahmet,

"Bid'atçılık", EÜİFD, Kayseri 1988.

Ebu Hanife, Numan bin Sabit, **Şerhu Kitabi Fıkhî'l-Ekber**,
Darul Kütübü'l-İlmiye, Lübnan, 1984

Ebu'l-İzz, Ali bin Muhammed, **Şerhu't-Tahaviyye fî Akideti's-**
Selefiyye, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1988,

En-Nesefi, Ebu'l-Muin, **Tabsiratu'l-Edile fi Usuli'd-Din**, Şam, 1993.

Ebu Zehra, M.,

İslam Siyasi İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi, (Çev. Ali Arslan) Hisar Yay., İst., trs.

el-Eş'arî, Ebu'l-Hasen,

_____ **el-İbane an Usulid'-Diyane**, Mısır, 1412.

_____ **Makalatu'l-İslamiyyin**, (Thk. Muhyiddin Abdulhamid), Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995

Fığlalı, Ethem Ruhi,

_____ **"Abdullah bin Sebe mad."** D.İ.A, İst., 1996.

_____ **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, Birleşik Yayıncılık, İst., 1999

Gazali, Ebu Hamid,

el-İhya-u Ulumu'd-Din, Hisar Yay., İst., 1988.

Hizmetli, Sabri,

"On Soruda Ehl-i Sünnet Soruşturması", Ehl-i Sünnet Tetkikleri Dergisi, Eksen Yay., İst. 1989

İbn Cevzi, Cemalu'd-Din Ebi Ferec Abdi'r-Rahman el-Bağdadi,

Telbisu İblis, İdaretu't-Tabati'l-Müniriyye, trs.

İbnu'l-Manzur, Ebu'l-Fadl Cemâluddin,

Lisanu'l-Arab, Dâru's-Sadır, Beyrut, 1990

İbn Hacer, Şihabudu'd-Din Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalanî,

el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe, Beyrut, 1988

İbn Hazm, Ebu Muhamed Ali,

El-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvai ve'n-Nihal, Daru'l-Marife, Beyrut, 1986

el-İci, Adudüddin Abdurrahman bin Ahmed,

el-Mevakıf fi İlmi'l-Kelam, Beyrut, trs.

İzmirli, İsmail Haki,

Yeni İlmi Kelam (Hzr. Sabri Hizmetli), Ümran Yay., Ank.
1981.

Hatipoğlu, Mehmed S.,

“On Soruda Ehl-i Sünnet Soruşturması”, Ehl-i Sünnet
Tetkikleri Dergisi, Eksen Yay., İst. 1989,

İsfehani, Ebu'l-Kasım el-Hüseyin bin Muhammed,

el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an, (Tahkik: Muhammed
Seyyid Geylanî), Daru'l-Marife, Beyrut, trs

el-Kadı Abdü'l-Cebbar, Abdullah bin Ahmed Ebu'l-Hüsyn,

Fadlül-İtizal ve Tabakatu'l-Mutezile, (thk. Fuad Seyyid),
Tunus, 1393.

Karaçam, İsmail,

Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraatı, İst., 1974.

King, Robert H.

Tanrı'nın Anlamı, (Çev. Temel Yeşilyurt) İnsan Yay., İst.,
2001.

El-Maturudi, Ebu Mansur Muhamed bin Mahmud,

Kitabu't-Tevhid, (thk.Fethulah Huleyf), Mektebetu'L-
İslamiye, İst., 1979

Muhammed Ravvas Kal'acı, Hamid Sadık Kunaybi,

**Mu'cemu Luğati'l-Fukuha Mea Keşşaf İngiliziyyi-
Arabiyyi bi'l-Mustalahati'l-Varideti fi'l-Mu'cem**,
Daru'n-Nefais, Beyrut 1988

Özler, Mevlüt,

**İslam Düşüncesinde Ehl-i Sünnet Ehl-i Bid'at
Adlandırmaları**, EKEV. Yay., Erzurum, 2001.

_____ **İslam Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı**, Fecr Yay., İst., 1988.

Pezdevi, Ebu Yusr Muhammed bin Muhammed Sadru'l-İslam,
Ehl-i Sünnet Akaidi (Usulü'd-Din), (Terc. Şerafettin Gölçük) İst., 1980

Rafiuddin, A. Haşimi,
“İkbal, İslami Diriliş ve İslam Dünyası”, Uluslar arası Muhammed İkbal Sempozyomu Bildirileri Muhammed İkbal Kitabı, İBBKİDBY., İst., 1995.

Sâbûnî, Muhammed Alî,
et-Tıbyan fi Ulumi'l-Kur'an, Dersaadet Kitabevi, İst., trs.

Schimmel, Annemarie,
Çağın Mevlanası Muhammed İkbal, (Türkçesi: Sanail Özkan) Kırkambar Kitapları, İst., 2001.

es-Semerkandi, İbnü'l-Hakim, Ebu'l-Kasım İshak bin Muhammed,
Sevadu'l-Azam, İst., trs.

Şatibi, Ebu İshak İbrahim b. Musa,
_____ **el-İ'tisam li'l-Allameti'l-Muhakkiki'l-Usuli**, Daru'l-Fikr, Riyad, trs.

_____ **Muvafakat**, İz Yay., (Çev. Mehmet Erdoğan), İst., 1995.

Şehristanî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim b. Ebi Bekr Ahmed,
el-Milel ve'n-Nihal, Beyrut, trs.

Şehrûr, Muhammed,
Lügavi Kur'an Okumaları, (Çev: Mustafa Ünver), Sidre Yayınları, Samsun, 2001.

Şimşek, Mehmet,

“**Bid'at ve Bid'at Ehlî**”, Ehl-i Sünnet Tetkikleri Dergisi,
Eksen Yay., İst. 1989.

Taftazanî, Ebu'l-Vefa,

Ana Konularıyla Kelam, Kitap Dünyası, Konya, 2000.

Talat, Koçyiğit,

Hadis İstılahları Sözlüğü, TDV. Yay., Ankara, 1998

Talbi, Muhammed,

“**Bid'atlar**”, (Çev. Mehmet Şimşek), AÜİFD., Ankara
1978.

Topaloğlu, Bekir,

_____ **Kelam İlmi**, Damla Yay., İst., 1996.

_____ “**Fırka mad.**” DİA. İst., 1996.

Turtuşî, Ebu Bekir Muhammed b. Velid,

Kitabu'l-Havadis ve'l-Bid'a, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad,
1990.

Ünal, Harun,

Kur'an ve Hadise Göre Bid'at, Petek Yay., İst., trs.

Yaran, Rahmi,

“**Bid'at mad.**” DİA, İst., 1996.

Yeşilyurt, Temel,

_____ **Dini Bilginin İmkânı**, İnsan Yayınları, İst., 2003.

_____ “**Nihai İlgî Olarak İmanın Belirsizliği**”, İslamiyat
Dergisi, Ankara, Nisan-Haziran 2001, s. 131.

_____ “**Fıkhu'l-Ekber'e Metodolojik Bir Bakış**”, İslami
Araştırmalar Dergisi, XV:1-2 , 2002.

Yüce, Abdülhakim,

“**Bid'at Kavramının Doğduğu Ortam**”, YÜİFD., yıl 2,
sayı 2, Aralık 1998.

ez-Zebidi, Seyyid Muhammed Murtaza Hüseyini,

**Tacu'l-Arus Min Cevahiri'l-Kamus, Hükümet Matbbası,
1983.**

Zerkani, Muhammed Abdu'l-Azim,

**Menahilu'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an, Daru'l-Kitabu'l-
Arabi, Beyrut, 1996.**

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Elazığ'da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini Elazığ'da tamamladıktan sonra 1996 yılında girdiği Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 2001 yılında mezun oldu. Aynı yıl F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsünde Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı/Kelam Bilim Dalında yüksek lisans programına başladı.

